БІЛОЗУБ

ЧАСТИНА ПЕРША

ПУСТЕЛЯ

Розділ І

УСЛІД ЗА ПОЖИВОЮ

Темний ялиновий бір похмуро чорнів уподовж обох берегів замерзлої річки. Недавній вітер зірвав із дерев біле покривало інею, і тепер вони мовби тулилися одне до одного, чорні й зловісні в сутінках надвечір’я. Глибока незмірна мовчанка панувала над країною, а сама ця країна була така пустельна й непорушна, така самотня і холодна, що від неї навіть тугою не віяло. Тут чувся сміх, але страшніший за всяку тугу,— сміх невеселий, як сфінксів усміх, сміх, як мороз, холодний і пройнятий жахом перед неминучістю. То владна, затаєна в собі споконвічна мудрість глузувала з життя, з марних його поривань. То була Пустеля, жорстока, льодосерда північна Пустеля.

Але життя, зухвале і відважне,— прийшло й сюди. Замерзлою річкою пробирався запряг собак, схожих на вовків. Кудлата їхня шерсть узялася памороззю, а віддих, клубками вихоплюючись із пащ, замерзав у повітрі й осідав на шерсть крижаними кришталиками. На собаках була ремінна упряж з довгими й також ремінними посторонками, прив'язаними до санок, що вони тягли за собою. Санки, зроблені з грубої березової кори, не мали полозків і сунулись по снігу всім днищем. Передок санок було загнуто вгору, як сувій паперу, щоб не вгрузати в сніг, що високою хвилею здіймався перед ними. На санках стояв вузький довгий ящик, міцно до них прив’язаний. Крім нього, були ще й інші речі: укривала, сокира, кавник, сковорода, але перш за все впадав у вічі цей вузький довгий ящик.

Поперед собак, ледве волочачи свої широкі лижви, ішов чоловік. За санками плентався другий. На санках у ящику лежав третій, який уже завершив свою земну працю. Пустеля здолала його й звалила з ніг, і більше вже ніколи не буде він ані рухатись, ані боротись. Пустеля не терпить руху. Життя для неї — це зневага, бо життя є рух, а Пустеля завжди намагається знищити його. Вона заморожує воду й не пускає її пливти в море, вона витискає сік з дерев, аж поки вони промерзнуть до самого серця; але найлютіше, найжахливіше катує вона і гнобить людину, намагаючись її упокорити, бо людина — найневгамовніша в світі істота, що завше повстає проти законів Пустелі, за якими всякий рух кінець кінцем мусить спинитись.

Та все-таки спереду і ззаду санок ступало двоє невгамовних і безстрашних людей, яких ще не здолала смерть. Вони були загорнені в хутра й м’які вичинені шкури. їхні вії, щоки й губи геть узялися інеєм від замерзлого віддиху, і облич не знати було зовсім. Вони здавалися якимись привидами-могильниками, що десь у царстві тіней ховають третього привида. Але то були живі люди, що прийшли сюди, в цей край самоти, глуму й мовчання, то були маленькі сміливці, що шукали великих пригод, що відважилися стати на герць із могутнім світом, далеким, чужим і мертвим, як безмежний простір космосу.

Вони йшли мовчки, зберігаючи дихання для дороги. З усіх боків їх оточувала тиша, яку вони відчували, немов щось матеріальне. Вона тиснула на розум, як вода на великій глибині тисне на тіло водолазові. Вона гнітила їх безмежністю і непорушністю свого закону. Вона не поминула жодної найдальшої закутини в їхній свідомості, вичавила з неї, як вичавлюють сік з винограду, увесь фальшивий запал і екзальтацію і всю невмірну самовпевненість людської душі, аж доки вони відчули себе маленькими й мізерними цятками, порошинками з обмеженим розумом і куценьким хистом, іграшками потужних і сліпих стихійних сил.

Минула година, за нею друга. Тьмяне світло короткого безсонячного дня почало вже мерхнути, коли серед німої тиші звідкись іздалеку долинуло кволе виття. Воно відразу піднеслося вгору, на кілька секунд

завмерло на верхній ноті, тремке й напружене, а потім поволі стихло. Можна було подумати, що це зойк якоїсь загиблої душі, коли б не бриніли в ньому нотки сумної люті й голодного заповзяття. Чоловік, що був попереду, озирнувся і вловив погляд чоловіка, що йшов за санками. Дивлячись один на одного поверх довгого ящика, вони кивнули головами.

1 знову гостре виття, неначе голкою, пронизало тишу. Обидва чоловіки прислухалися, звідки ці звуки. Вони линули з снігових просторів, якими щойно проїздили подорожні. Почулось утрете виття, наче у відповідь, теж ззаду, цього разу трохи лівіше.

— Це за нами, Біле,— сказав той, що йшов попереду.

Голос його був хрипкий і якийсь неприродний, говорив він натужно.

— З м’ясом скрута,— відказав його товариш.— Це вже відколи і кролячого сліду я не бачив.

Вони замовкли, хоч і далі напружено прислухались до голодного виття, яке весь час було чути позад них.

Коли вже зовсім смеркло, вони повернули собак до ялин на березі річки й там отаборились. Труна, що її поставили коло вогню, правила й за стіл, і за ослін. Збившись докупи по той бік вогню, собаки гарчали й гризлися, проте ніяк не хотіли бігти в темряву.

— Щось вони, Генрі, сьогодні занадто до вогню тиснуться,— промовив Біл.

Генрі, сидячи навпочіпки перед вогнищем і прилаштовуючи кавника з куском льоду, мовчки кивнув головою. Озвавсь він тільки тоді, як сів на труну й почав їсти.

— Вони знають, де їхній шкурі безпечніше,— сказав він.— Адже тут їх нагодують, а там їх самих зжеруть. Вони розумні собаки.

Біл похитав головою.

— Хто його зна.

Товариш поглянув на нього запитливо:

— Вперше чую, щоб ти сумнівався в їхньому розумі.

— Генрі,— сказав той, старанно пережовуючи боби,— ти часом не звернув уваги, як собаки гризлись, коли я їх годував?

— Та гризлись більше, ніж звичайно,— визнав Генрі.— А скільки в нас собак?

— Шестеро.

— Ось що, Генрі...— Біл спинився на мить, щоб надати більшої ваги своїм словам.— І я кажу, Генрі, що шестеро в пас собак. Я вийняв з торбини шість рибин і дав кожному собаці по рибині, Генрі, і однієї рибини не вистачило.

— Ти не так полічив.

— У нас шестеро собак,— незворушно повторив Біл.— Я вийняв шість рибин. Одновухому не вистачило. Довелося витягти з торби ще одну рибину.

—У нас тільки шестеро собак,— наполягав Генрі.

— Генрі,—вів своєї Біл,—я не хочу сказати, що всі були собаки, але по одній рибині з’їли семеро...

Генрі перестав жувати, подивився через вогонь і полічив собак.

— Їх тільки шестеро зараз,— сказав вій.

— Я бачив, як один біг по снігу,— відповів Біл із спокійною впевненістю.— Тоді було семеро.

Генрі глянув на нього співчутливо.

— Я буду страшенно радий, коли ця подорож скінчиться,— зауважив він.

— Що ти цим хочеш сказати?

— А те, що оцей наш вантаж виливає на твої нерви, і тобі ввижається невідь-що.

— Отож і я подумав,— відповів Біл повагом.— Коли я побачив, що він побіг, то зразу глянув на сніг. На ньому були сліди. Я полічив собак — усі шестеро були на місці. Сліди ті й досі на снігу. Коли хочеш, можу показати.

Генрі не відповів нічого й мовчки жував собі. Упоравшись із вечерею, він запив її кухлем кави й утер рота верхнім боком долоні.

— Оте, ти гадаєш, це був...

Його перебило протягле сумне виття звідкись із темряви. Генрі спинився, прислухався і, махнувши в той бік рукою, докінчив:

— ...один із тих?

Біл кивнув головою.

— Нехай мені очі повилазять, коли я думаю інакше! Ти сам бачив, як гризлися собаки.

Виття дужчало й лунало тепер з усіх боків, тиша перетворилась на пекельний галас. Перелякані собаки, збившись докупи, тиснулися так близько до вогню, аж їм займалася шерсть. Біл підкинув у вогонь хмизу й запалив люльку.

— Щось ти зовсім зажурився, Біле,— сказав його товариш.

— Генрі...— Біл якусь хвилину в задумі пахкав люлькою,— Я оце думаю, Генрі, що він куди щасливіший, ніж ми з тобою.— Він показав на третього чоловіка, постукавши пальцем по труні, на якій вони сиділи.— Як ми з тобою, Генрі, помремо, то добре ще, коли нас закидають камінням, щоб собаки не розтягли.

— Ну, ми не те, що він: у нас нема ні близьких людей, ні грошей,— промовив Генрі.— Хто б це нас поволік ховати в таку далечінь.

— Ніяк не доберу, Генрі, чого такий чоловік, як оцей, що на батьківщині в себе був лордом абощо і ніколи не мусив дбати ні про їжу, ні про одяг,— чого він зашнипився сюди, на цей богом забутий край світу? Цього я ніяк не збагну.

— Еге, сидів би вдома, то дожив би до глибокої старості,— погодився Генрі.

Біл розкрив рота щось сказати, але передумав і лише мовчки показав на стіну темряви, що обступила їх з усіх боків. Обриси годі було розгледіти в мороці ночі,— видно було тільки пару очей, що горіли мов

жарини. Генрі показав головою на другу пару, на третю. їх уже багато, і вони кільцем оточили табір, пересувалися з місця па місце, гасли і тут-таки знову спалахували.

Неспокій собак дедалі більшав, і раптом, охоплені сліпим жахом, вони щільно присунулись до вогню, полохливо тиснучись і припадаючи людям до ніг. Продираючись уперед, один собака потрапив у вогонь і заскавучав з болю та ляку, а в повітрі запахло смаленою шерстю. Кільце миготливих очей ворухнулося на мить і трохи відступило далі, але коли собаки заспокоїлись, знову опинилося на тому самому місці.

— Оце біда, Генрі, що набоїв у нас мало.

Біл, докуривши люльку, допоміг товаришеві розстелити хутра та укривало на ялиновім гіллі, що він розклав поверх снігу ще перед вечерею. Генрі щось пробурчав і став розв'язувати мокасини.

— Скільки, кажеш, набоїв у тебе лишилось?

— Три,— була відповідь.— А зараз би згодилося й триста. Тоді б я показав їм, клятим!

Він сердито посварив кулаком туди, де світились очі, і дбайливо поставив свої мокасини біля вогню.

— Та хоч би вже цей мороз пересівся! — заговорив він знову.— Ось уже два тижні все п’ятдесят градусів. І чого це я подався в цю подорож? Не до душі вона мені, Генрі. Щось воно не зовсім гаразд. Коли б уже швидше приїхати, і хай йому грець. Оце б сиділи тепер коло вогню у форті Мак-Гері й грали б собі в крибедж. Добре було б!

Генрі тільки пробурчав щось і заліз у свою постіль. Він уже засинав, коли товариш збудив його.

— Слухай, Генрі, коли той чужий приходить їсти рибу, то чого ж собаки не кидаються на нього? Ніяк не можу цього втямити.

— Ти щось занадто нетямкий став. Біле,— почув він напівсонну відповідь.— Раніш я не помічав цього в тебе. Краще мовчи й укладайся, а завтра встанеш здоровісінький. У тебе печія, тож ти й не маєш спокою.

Вони спали поряд, під одним укривалом, і важко дихали обоє. Вогнище вже догорало, і кільце світлистих очей, яке оточувало табір, змикалось дедалі тісніше. Коли якась пара очей присувалася занадто близько, собаки, що полохливо трималися купи, зчиняли сердите гарчання. Один раз вони навіть Біла розбурхали. Обережно, щоб не збудити товариша, він виліз з-під укривала й підкинув ще хмизу в огонь. Коли полум’я розгорілось, кільце очей відсунулось далі. Погляд Білів спинився випадково на собаках. Він протер очі й хвилину пильно дивився на них, а потім знову заліз під укривало.

— Генрі! — гукнув він.— Генрі!

Генрі застогнав, прокидаючись, і спитав:

— Що там?

— Нічого,— була відповідь,— тільки собак знову семеро. Я оце допіру перелічив.

Генрі буркітливо сприйняв цю новину, а тоді захріп і знов уже спав.

Вранці він підвівся перший і розбудив товариша. Була вже шоста, але до світанку залишалося ще три години. Поки Біл згортав постіль і вкладав речі на санки, Генрі заходився поночі готувати сніданок.

— Слухай, Генрі,— раптом озвався Біл,— Скільки, ти кажеш, у нас собак?

— Шестеро.

— А отже ні! — заявив переможно Біл.

— Знову семеро? — спитав Генрі.

— Ні, п’ятеро. Один десь дівся.

— Що за чортівня! —сердито вигукнув Генрі і, покинувши сніданок, пішов лічити собак.

— Твоя правда, Біле,— сказав він.— Феті зник.

— І не помітили як. Шукай тепер вітра в полі.

— Оце не щастить,— зауважив Генрі.— Вони його живцем проковтнули. Я певен, що він скавучав у них у горлянці, клятих!

— Феті завше був дурний,— мовив Біл.

— Але й найдурніший собака не такий дурний, щоб іти на певну смерть.

Генрі критично оглянув решту собак, швидко оцінюючи в голові, чого кожен з них вартий.

— Жоден з цих собак не зробив би такої дурниці, їй-бо,— додав він.

— Та їх і дрючком від вогнища не відженеш,— погодився Біл.— Я завше був такої думки, що у Феті не всі дома.

Таким надгробним словом було вшановано собаку, що загинув на Далекій Півночі,— і воно аж ніяк не було скупішим за епітафії іншим собакам, ба навіть і людям.

Розділ II

ВОВЧИЦЯ

Поснідавши й склавши на санки свій убогий справунок, люди залишили привітне вогнище й рушили в темряву. І одразу ж почулося дике й тужливе виття — крізь морок і холод воно долинало до них звідусіль. Було не до розмов. Розвиднілось о дев’ятій годині. О дванадцятій небо на півдні ледь порожевіло — в тому місці, де опуклість землі стає стіною між південним сонцем та світом Півночі. Але цей рожевий відтінок незабаром збляк. Сіре денне світло трималося до третьої години, а тоді й воно згасло, і полярна ніч огорнула своїм покровом пустельну й мовчазну землю.

Коли смеркло, хиже виття стало дужчати. Воно линуло з лівого боку, з правого, ззаду, і часом так близько, що собак жах опадав, і вони починали панічно шарпатися в запрягу.

Після одного такого нападу страху, розплутавши разом з Генрі посторонки, Біл промовив:

— Коли б уже вони натрапили на яку дичину й дали нам спокій.

— Атож, слухати їх, аж за спиною бере,— погодився Генрі.

Більше вони не розмовляли, доки знов не зупинились на спочинок.

Генрі стояв, нахилившись над казанком з бобами, і підкладав у нього льоду, коли нараз почув удар, крик Біла й пронизливе скавучання собак. Він випростався й побачив якусь невиразну темну тінь, що майнула по

снігу й зникла в темряві. А потім він побачив, що Біл стоїть серед собак, чи то врадуваний, чи то похнюплений, і в одній руці тримає замашного дрючка, а в другій — хвоста в’яленого лосося.

— Таки потяг половину,— сказав він,— але я його добре вгрів. Чув, як заверещав?

— А що він за один? — спитав Генрі.

— Не розгледів. Знаю тільки, що й ноги, й паща, й шерсть, як у кожного собаки.

— Мабуть, приручений вовк.

— Авжеж, приручений, чорти б його взяли, коли з’являється саме тоді, як годують, і хапає їхню пайку риби.

Цього вечора, коли вони сиділи після вечері на довгому ящику, смалячи люльки, кільце блискучих очей ще більше повужчало.

— Коли б хоч яке стадо лосів сполохали та дали нам спокій,— сказав Біл.

Генрі пробурмотів щось не дуже люб’язне, і з чверть години вони сиділи мовчки. Генрі дивився на вогонь, а Біл — на кільце очей, що палали в темряві тепер уже зовсім близько від вогнища.

— Коли б уже ми під’їжджали до Мак-Гері,— знову почав він.

— Та замовч ти з своїм "коли б" та "коли б"! Розскиглився! — сердито вихопилось у Генрі.— В тебе просто печія, і того ти скімлиш. Проковтни ложку соди — і як рукою зніме, та й мені з тобою веселіш буде.

Вранці Генрі прокинувся від страшних прокльонів, що сипалися Білові з уст. Він сперся на лікоть і побачив, як його товариш стоїть серед собак біля розкладеного вогнища — руки обурено піднесені вгору, лице скривлене від гніву.

— Гей! Що там таке? — крикнув Генрі.

— Фрог зник,— була відповідь.

— Невже?

Та кажу ж тобі — зник.

Генрі враз вихопився з-під укривала й кинувся до собак. Перелічивши їх уважно, він укупі з Білом став так само люто проклинати Пустелю, що забрала в них і другого собаку.

— Фрог був найдужчий з цілого запрягу,— нарешті сказав Біл.

— Та й не дурний,— додав Генрі.

Така була друга епітафія за ці два дні.

Поснідавши похмуро, вони запрягли решту собак у санки. День був такий самісінький, як і попередні. Обоє без слів тяжко посувались уперед по замерзлій землі. Мовчанку порушувало тільки виття їхніх переслідувачів, що йшли невидимі за ними назирці. Коли після полудня посутеніло, переслідувачі, своїм звичаєм, підступили ближче, і виття їхнє чути було трохи не поруч. Собаки лякалися, шарпались неспокійно, Генрі з Білом не раз мусили розплутувати посторонки, і це ще більше гнітило їх.

— Ну, це вже припне вас, дурні тварюки,— задоволено сказав Біл увечері, упоравшись із своєю роботою.

Генрі облишив вечерю і підійшов подивитись. Його товариш прив’язав собак до палиці, як то індіяни роблять. На шию кожному собаці він надів ремінну петлю і до неї коло самої шиї, щоб собака не дістав зубами, прив’язав довгу грубу жердину. Кінець жердини він прикрутив ременем до кілка, забитого в землю. Отож собаки не могли перегризти ременя коло шиї, а жердина заважала їм перегризти його біля кілка.

Генрі схвально кивнув головою.

— Лишень так і втримаєш Одновухого,— сказав він.— Цей перекусить ремінь, все одно як ножем черкне, хіба що не так швидко. Вранці тепер усі будуть цілі.

— Ще б пак! — ствердив Біл.— Коли ще хоч один собака пропаде, я завтра не питиму кави.

— Знають кляті, що в нас нема чим стріляти,— зауважив Генрі, лягаючи спати, і показав на мерехтливе кільце навкруг.— Коли б їм послати хоч зо два постріли, вони б стали поштивіші. Що не ніч, підходять ближче. Відведи-но очі від огню та подивись туди уважніш... Бачиш он того?

Часину воші допитливо стежили за невиразними силуетами, що пересувалися поза освітом багаття. Пильно вдивляючись туди, де світилася пара очей, можна було розглядіти в темряві обриси звіра. Час від часу навіть видно було, як вони переходять з місця на місце.

Увагу Біла й Генрі привернув гамір серед собак. Одновухий то страшенно скавучав, пориваючись у темряву, то, відступаючи назад, люто гриз жердину.

— Дивись-но, Біле,— шепнув Генрі.

В коло, освітлене вогнищем, прослизнув якось боком звір, схожий на собаку. В рухах його відчувались і острах, і зухвалість. Обережно позираючи на людей, він усю свою пильність зосередив на собаках. Одновухий метнувся до чужинця, наскільки дозволяла йому жердина, і відчайдушно заскавучав.

— Цей одновухий дурень щось не дуже й боїться,— зауважив упівголоса Біл.

— Вовчиця,— пошепки відповів Генрі.— Тепер ясно, що воно з Феті й Фрогом. Її випустила зграя як принаду: вона заманює собак, а тоді все кодло кидається і загризає їх.

Багаття затріщало, й одна головешка засичала й відкотилась убік. Звір умить відскочив і щез у темряві.

— Знаєш, що я думаю, Генрі? — сказав Біл.

— Що?

— Я думаю, що це її почастував я тоді дрючком.

— Не маю жодного сумніву,— відповів Генрі.

— І ось що я хочу сказати,— мовив далі Біл.— Вона не боїться багаття, а це річ підозріла й неподобна.

— І знає вона запевне більше, ніж годиться знати порядному вовкові, — погодився Генрі.— Вовк, що приходить саме тоді, як годують собак, либонь, таки досвідчений.

— У старого Вілена був колись собака, і от він утік з вовками,— думав уголос Біл.— Це вже я знаю. Я сам його підстрелив у вовчій зграї на лосиному пасовищі біля Малого Прута. Старий Вілен плакав, як дитина. Казав, що три роки не бачив свого собаки. Увесь цей час він ганяв з вовками.

— Мені здається, ти вгадав, Біле. Цей вовк таки собака, і він не раз їв рибу з людських рук.

— Якщо я матиму нагоду, то хоч він вовк, хоч ні, буде з нього комусь м’ясо,— заявив Біл.— Нам не можна більше губити собак.

— Але ж у нас тільки три набої,— заперечив Генрі.

— Я вижду, щоб стріляти напевно,— була відповідь.

Вранці Генрі розпалив вогонь і зварив сніданок під голосне Білове хропіння.

— Ти так смачно спав, що не хотілось тебе чіпати,— сказав він, будячи його снідати.

Біл, ще сонний, почав снідати. Побачивши, що його кухоль порожній, він простяг руку до кавника. Але кавник був задалеко, біля Генрі.

— Слухай, Генрі,— лагідно дорікнув він,— ти не забув нічого?

Генрі уважно розглянувся і похитав головою. Біл показав йому порожній кухоль.

— Сьогодні ти не питимеш кави,— сказав Генрі.

— Невже вся збігла? — стурбовано запитав Біл.

— Ні, не збігла.

— Гадаєш, вона мені завадить?

— Ні, чого там.

Біл аж почервонів, заходячись гнівом.

— То, може, ти мені поясниш, у чому заморока? — сказав він.

— Спенкер зник,— відказав Генрі.

Не поспішаючи, з виглядом людини, що покірно скоряється лихові, Біл обернув галову і з місця полічив собак.

— Як це трапилось? — байдуже спитав він.

Генрі знизав плечима.

— Не знаю. Чи не Одновухий це перегриз йому ременя. Сам він ніяк цього не міг, це певно.

— Холерний собацюра,— повільно й спокійно промовив Біл, нічим не виявляючи люті, що клекотіла в ньому.— Не міг дістати свого ременя, так дорозумівся Спенкерів.

— Ну, тепер уже Спенкерові не клопітно. Травиться собі в шлунках щонайменше двадцятьох вовків,— Така була епітафія, що дав Генрі третьому загиблому собаці.— Бери кави, Біле.

Але той похитав головою.

— Та пий,—пропонував Генрі, взявши кавника.

Біл відсунув кухля.

— Я не хочу бути патякалом. Сказав, що не питиму, коли пропаде хоч один собака,— і не питиму.

— А кава ж смачна,— спокушав Генрі.

Однак Біл був непохитний, їв свій сухий сніданок і присмачував його прокльонами на адресу Одновухого, що втяв такий вибрик.

— Сьогодні на ніч припну їх так, що не дістануть один одного,— сказав він, коли вони рушили в дорогу.

Пройшли вони ярдів сто, як раптом Генрі, бувши попереду, нагнувся і підняв якусь річ, що потрапила йому під плетену лижву. Було поночі, і він не міг її розглядіти, але навпомацки впізнав, що це таке, і жбурнув її назад. Вона вдарилась об санки, відскочила від них і впала просто Білові на лижви.

— Може, це тобі придасться! — гукнув Генрі.

Біл аж ахнув. Оце все, що лишилося від Спенкера,— оцупок, до якого він був прив’язаний.

— Вони злигали його з усіма бебехами,— сказав він.— Ломака гола, як бубон. Навіть ременя з’їли з обох кінців. Я кажу тобі, Генрі, вони з біса голодні, і поки ми доїдемо, й до нас доберуться.

Генрі зневажливо всміхнувся.

— Правда, за мною вовки то ще не вганяли, але бувало й гірше, і нічого — бачиш, живий. Щоб порішити такого, як я, синашу мій, якогось там —десятка настирливих тварюк замало.

— Не знаю, не знаю,— пробурмотів зловісним тоном Біл.

— Ну, то потім дізнаєшся, як під'їжджатимемо до Мак-Гері.

— Щось не дуже в це віриться,— затинався на своєму Біл.

— Просто ти підохляв, та й усе,— авторитетно заявив Генрі.— Хіни тобі треба. Ось тільки-но доберемось до Мак-Гері, я тобі добренну порцію вгачу.

Біл пробурчав свою незгоду з таким діагнозом і змовк. День був, як і попередні. Розвиднілось о дев'ятій. О дванадцятій обрій на півдні порожевів од невидимого сонця, і почався холодний похмурий підвечірок, потім знов насунув смерк, а через три години його мала заступити ніч.

Коли сонце марно спробувало виглянути з-за обрію, Біл витяг із санок свою рушницю і сказав:

— Ти йди вперед, Генрі, а я піду гляну, що там твориться.

— Краще ти тримайся санок,—запротестував Генрі.— У тебе тільки три набої. А то хто зна, що може трапитись...

— А тепер хто скімлить? — спитав, тріумфуючи, Біл.

Генрі не відповів нічого й поплентався сам далі; тільки весь час оглядався тривожно в сіру пустку, де зник його товариш. Через годину, йдучи навпростець, Біл наздогнав санки.

— Вони порозбігались і никають на всі боки,— сказав він.—Дичини шукають, але й від нас не відступаються. Вони, бач, певні, що ми їхніх

зубів не уникнемо, і знають, що треба лиш трохи почекати. А тим часом нишпорять поблизу,,щоб чим поживитись.

— Ти хочеш сказати, їм так здається, що ми від них пе втечемо? — поправив Генрі з притиском.

Та Біл не слухав його.

— Я деяких бачив,— страшенно худющі. Гадаю, що їм уже кілька тижнів нічого не перепадало, крім Феті, Фрога й Спенкера, а їх така сила, що де там цього б вистачило! Схудли, що далі вже нікуди. Ребра — наче пральна дошка, а животи попідтягало до самого хребта. Кажу тобі, вони у відчаї. От-от почнуть казитися з голоду, і тоді лиш начувайся!

За кілька хвилин Генрі, що йшов тепер позад санок, тихенько свиснув застережливо. Біл оглянувся і спокійно зупинив собак. Зовсім на видноті, на самій дорозі, за поворотом, що його санки щойно проїхали, вихопилась кудлата звірина. Носом до сліду, вона бігла за ними легко й спритно. Коли санки спинились, вона й собі стала, витягла морду й пильно подивилась на них, тремтячими ніздрями внюхуючись у людський запах.

— Вовчиця,— сказав Біл.

Собаки полягали на сніг. Він обійшов їх і став біля санок поруч із товаришем. Обоє стежили за чудною твариною, що ось уже кілька днів женеться за ними і встигла погубити половину їхнього запрягу.

Виждавши трохи, звір підбіг на кілька футів уперед. Потім ще раз так само, і ще, аж опинився за яких сотню ярдів від санок. Коло ялин він знову пристав і, піднявши морду, носом і очима вивчав людей, що стежили за ним. Він дивився на них якимсь чудним сумним поглядом, мов той собака, тільки що й сліду собачої відданості не було в цьому

погляді. Це був сум, породжений голодом, жорстоким, як вовчі ікла, і немилосердним, як самий мороз.

Звір був великий, як на вовка, і, хоч дуже худий, виразно показував на одного з найбільших представників своєї породи.

— Футів два з половиною зростом,— визначив Генрі,— і, либонь, не менше як п’ять футів до хвоста.

— Але яка дивна масть,— зауважив Біл.—Я зроду не бачив рудих вовків. Аж бруната ніби.

Звісно, шерсть вовчиці не була бруната. Справжня вовча шерсть. Власне, сіра навіть, але з легким рудуватим відтінком, який то з’являвся, то зникав, вводячи тим в оману. Звичайнісінька сіра шерсть нараз мінилася якимось дивним рудуватим кольором, якому важко й назву добрати.

— Як собі хочеш, але це чистий тобі ескімоський собака, і то здоровий,— сказав Біл.— Я б не здивувався, коли б він раптом замахав хвостом.

— Гей ти, псюра! — гукнув він.— Ану ходи сюди, як тебе там!

— Ані крихти тебе не боїться,— засміявся Генрі.

Біл замахав погрозливо руками і голосно закричав, але звір не виявляв жодного страху і тільки ще більше нашорошився. Він усе дивився на них з немилосердним голодним сумом. Перед ним було м’ясо, а він був голодний. Якби в нього вистачило духу, він би кинувся на них і зжер.

— Слухай, Генрі,— сказав Біл, несвідомо притишивши голос аж до шепоту, бо ж річ була поважна.— У нас три набої. З такої відстані

постріл певний. Не вцілити не можна. Він забрав у нас трьох собак, і треба покласти цьому край. Що ти скажеш?

Генрі притакнув головою. Біл обережно витяг із санок рушницю, але не встиг навіть націлитись, як вовчиця кинулася вбік і щезла між ялинами.

Товариші глянули один на одного. Генрі вимовисто присвиснув.

— Як це не спало мені на думку раніше! — голосно бурчав Біл, кладучи рушницю назад у санки.— Коли вовк приходить саме тоді, як годують собак, то він мусить знати й за рушницю. Кажу тобі, Генрі, що оця тварюка — це вона все нам накоїла. Коли б не вона, в нас було б шестеро собак, а не троє. їй-бо, Генрі, я таки доберуся до неї. На видноті її не вб’єш, занадто вже розумна вона. Але не я Біл, коли я не вистежу її з засідки.

— Тільки далеко не відходь,— пораяв Генрі.— Як накинеться на тебе ціла зграя, то три твої набої поможуть, як мертвому кадило. Звірі з біса голодні, тож гляди, Біле, пильнуйся.

Цього вечора отаборились рано. Троє собак не могли везти санки так швидко й такий тривалий час, як це робили шестеро, і вони вже помітно знесиліли. Чоловіки теж рано повкладалися спати, а Біл, перш ніж залізти під укривало, поприв’язував собак так, що вони не могли дістати один до одного.

Але вовки ставали чимдалі сміливіші і навіть серед ночі будили вже людей. Вони підходили так близько, що собаки починали казитися з ляку, і, щоб утримати знахабнілих драпуг на безпечній відстані, доводилось раз у раз підсичувати вогнище.

— Я чув, як матроси розповідають про акул, що пливуть за кораблями,— зауважив Біл, залізаючи під укривало, раз ото так

підкинувши хмизу до вогню.— А вовки — це суходольні акули. Вони своє знають краще за нас і зовсім не на прохідку за нами вдаряють. Схламають вони нас, Генрі. А певно, що схламають.

— Тебе то вже наполовину схламали, коли ти таке плетеш,— відрубав Генрі.— Хто боїться різок, той все одно, що вже відшмаганий. Так і ти — все одно, що вже на зубах у вовків.

— Вони стріскали людей і не таких, як ми з тобою,— відповів Біл.

— Чи ти коли перестанеш скімлити? Вже слухати набридлої

Генрі сердито повернувся на другий бік, дуже здивувавшись, що Біл змовчав йому. Це зовсім на нього не схоже, його завше так легко роздратувати гострим словом. Генрі довго про це думав, аж доки заснув. Його остання думка, коли йому вже злипались повіки, була про Біла: "А й справді Біл засумував. Треба буде завтра його трохи розважити".

Розділ III

ГОЛОДНЕ ВИТТЯ

Ранок почався щасливо. За ніч не пропав жодний собака. Людям трохи відлягло від серця, і вони рушили далі серед мовчання, мороку та холоду. Біл, здавалося, забув свої сумні передчуття, що мучили його напередодні, і став навіть жартувати з собаками, коли близько полудня на повороті раптом перекинулися санки.

Все переплуталось. Запряг зав'яз між стовбуром та величезним валуном, і, щоб привести все до ладу, довелося розпрягти собак. Нахилившись над санками, чоловіки силкувалися підняти їх, коли це Генрі ненароком побачив, що Одновухий біжить убік.

— Назад, Одновухий! — крикнув він, випростуючись і обертаючись за собакою.

Та Одновухий ще більше наддав бігу, волочачи за со~ бою свої посторонки. А там, на щойно пройденій дорозі, чекала на нього вовчиця. Наближаючись до неї, він нашорошив вуха й уже не біг, а йшов легкою дрібною ходою, а тоді й зовсім став. Він дивився на неї ласо, але з недовірою і острахом. Вовчиця, ніби всміхаючись, вискалила зуби, так наче загравала з ним. Потім грайливо ступила до нього декілька кроків і спинилась. Одновухий підійшов ближче до неї, все ще насторожений, нашорошивши вуха й високо піднявши голову та хвоста.

Він витягнув носа обнюхатися з нею, але вона, грайливо кокетуючи, відступила. Щоразу, як він підступав на крок ближче, вона відступала назад. Так вона заманювала його все далі й далі від людей, коло яких він мав надійний захист. Раз у ньому ніби промайнула підозра — він повернув голову назад і глянув на перекинуті санки, на своїх товаришів по запрягу і на двох людей, що його кликали.

Але коли й шибнула йому в голові якась думка, то вовчиця відразу ж її розвіяла: вона підійшла до нього, обнюхалася з ним і знову стала, кокетуючи, відступати назад перед його лицянням.

Тут Біл згадав про рушницю. Тільки ж вона була під перекинутими санками, і поки Генрі допоміг йому їх підважити й дістати її, Одновухий і вовчиця так близько підійшли одне до одного, що стріляти з такої відстані стало вже небезпечно.

Занадто пізно Одновухий зрозумів свою помилку. Ще не втямивши в чому річ, Біл і Генрі побачили, як він обернувся й помчав до них. А потім вони побачили, як навперейми йому, під прямим кутом до дороги, через сніг, величезними стрибками гналося з десятеро худих сірих вовків. Умить де й ділися грайливість і кокетство вовчиці,— загарчавши, вона кинулась на Одновухого. Той відштовхнув її плечем і, побачивши, що

відступ йому відрізано, але не втрачаючи надії таки добігти до санок, рвонувся до них по колу. Щохвилі наспівали ще вовки й приставали до погоні. Вовчиця все гнала за Одновухим, сама на відстані стрибка від нього.

— Куди ти йдеш? — раптом спитав Генрі, поклавши руку товаришеві на плече.

Біл скинув руку.

— Не можу я терпіти,— сказав він.— Більше не візьмуть у нас жодного собаки. Я їм покажу.

З рушницею в руках він кинувся в кущі, що росли обік стежки. Замір його був ясний: вважаючи санки за центр кола, яким пробігав Одновухий, Біл розраховував перерізати його в тій точці, куди погоня ще не добігла. Серед білого дня, з рушницею в руках було цілком можливо налякати вовків і врятувати собаку.

— Будь обережний, Біле! — гукнув йому навздогін Генрі.— Не важ марно життям.

Він сів на санки й став чекати, що буде далі. Нічого іншого йому не лишалось. Біл незабаром зник з-перед очей, але час від часу поміж кущів та ялин, що росли окремими гуртами, з’являвся і знову щезав Одновухий. Генрі зрозумів, що становище його безнадійне. Собака відчував усю небезпеку, що була перед ним, але він мусив бігти по зовнішньому колі, а вовча зграя бігла по внутрішньому, коротшому. Шкода було й гадки, щоб Одновухий настільки випередив своїх переслідувачів, аби раніше за них перетяти їхнє коло й добігти до санок.

Різні лінії хутко зближувалися. Генрі знав, що десь отам на снігу, заслонені від нього деревами й кущами, от-от зійдуться зграя вовків, Одновухий і Біл. Трапилось це навіть раніше, ніж він сподівався.

Пролунав постріл, за ним ще два, раз по раз, і Генрі зрозумів, що Біл уже вистріляв усі свої набої. Слідом за пострілами почулося страшенне скавуління та гарчання. Генрі розпізнав перелякане виття Одновухого і квиління чи не пораненого вовка. І все. Гарчання стихло. Квиління завмерло. Тиша знов огорнула безлюдний край.

Генрі довго сидів на санках. Йому не треба було йти побачити, що сталося. Він знав це так добре, неначе воно трапилось перед його очима. Тільки один раз він скочив на ноги й хутко витяг сокиру з санок, але потім знову сів і задумався, а останніх двоє собак, зовсім перелякані, тулилися до ніг його.

Нарешті він підвівся, немов побитий, і став запрягати собак. Потім перекинув мотуза собі через плече і разом з собаками потяг санки. Та пройшов він небагато. Тільки-но стало смеркати, він спинився на ніч і припас собі чимало хмизу; тоді нагодував собак, зварив вечеряти, поїв і постелився коло самого вогню.

Однак виспатись йому не судилося. Не встиг він і очей стулити, як вовки підійшли майже до самого вогнища. Тепер не треба було напружувати зору, щоб розглядіти їх.

Вони оточили його й багаття тісним кільцем, і при світлі вогню він добре бачив, як вони лежали, сиділи, підповзали на животах, снувалися навколо. Деякі навіть спали. По-собачому згорнувшись на снігу клубками, вони втішалися сном, а він не смів тепер і очей стулити.

Увесь час Генрі підтримував яскравий вогонь, знаючи, що тільки цим він може врятувати своє тіло від іклів голодних вовків. Обидва собаки лежали обік нього. Вони жалібно скавучали й тулились до його тіла, шукаючи захисту, а коли якийсь вовк підходив дуже близько, починали розпучливо гарчати. Кільце тоді одразу заворушувалось, вовки схоплювалися з місць, ориваючись нетерпляче вперед, і над усім

підносилося їхнє завзяте виття й гарчання. Потім вони влягалися, і декотрі з них навіть засинали знову.

Але кільце стискалось щодалі тісніше. Потроху, дюйм за дюймом, то там, то там вовк підповзав усе ближче, доки вся зграя опинилась, може, на відстані одного стрибка від Генрі. Тоді він став вихоплювати головешки з вогнища й кидати ними в звірів. Це викликало поспішний відступ, який супроводило люте виття і перелякане гарчання, коли добре кинута головешка влучала й обпікала занадто зухвалого хижака.

На ранок Генрі був знесилений і змарнілий, очі його позападали від безсоння. Ще потемки він зварив собі снідати, а о дев’ятій годині, коли розвидніло і вовча зграя відійшла, взявся до роботи, яку обміркував за цю довгу ніч. Він зрубав кілька молодих ялин і, прив'язавши їх навхрест до стовбурів великих дерев, зробив щось наче поміст. Потому, перекинувши через нього мотузки від санок, за допомогою собак підняв і поставив там зверху труну.

— Вони з’їли Біла, може, з’їдять і мене, але вас, добродію, вони не дістануть,— сказав він, звертаючись до мерця, похованого на деревах.

Упоравшись із цим, Генрі рушив у дорогу. Порожні санки легко неслися за собаками, що гнали чимдуж, як і людина, добре розуміючи, що порятунок їхній — якнайшвидше дістатися форту Мак-Гері. Вовки вже зовсім осміліли і бігли спокійною ристю за санками й поруч, повисолоплю-вавши червоні язики та поводячи худющими боками. Вони були страшенно худі — самі кістки й шкура, та м’язи по-випинались мотуззям, аж Генрі дивувавсь, як вони ще тримаються на ногах і в сніг не падають.

Він не зважувався йти до смерку. Опівдні сонце не тільки зігріло південну частину неба, але й показало з-за обрію свій блідий, золотистий окраєць. Генрі видалося, це доброю прикметою. Дні вже довшали, сонце поверталося. Не встигли ще згаснути його радісні

промені, як Генрі вже отаборився. Лишилося ще кілька годин сірого денного світла й похмурих сутінок, і він використав цей час, щоб припасти якнайбільше хмизу та гілля.

З ніччю вкупі прийшов жах. Одне, що голодні вовки позухвалішали, а друге, що Генрі цілу ніч не спав. Попри всі зусилля волі, долав його сон, і він так і дрімав, присівши біля вогнища з сокирою між колін і укривалом на плечах, а обабіч щільно тулились до нього собаки.

Серед ночі він прокинувся і побачив перед собою, на відстані яких дванадцяти футів, великого сірого вовка, одного з найбільших у зграї. Байдужий до людською погляду, звір неквапне потягнувся, ніби ледачий собака, і позіхнув людині просто в обличчя, дивлячись на нього очима власника, так ніби Генрі справді був уже його поживою, якою він незабаром поласує.

Цю певність виказувала поведінка цілої зграї. Генрі налічив добрих два десятки вовків, що пожадливо зиркали на нього або спокійно спали на снігу. Вони нагадували йому дітей, що зібрались довкола накритого столу і чекають тільки дозволу, щоб допасти до їжі. І ця їжа — був саме він. Він роздумував, коли та як цей бенкет почнеться.

Підкидаючи у вогонь хмизу, він напрочуд ясно відчув, яке дороге йому власне тіло. Він спостерігав дію своїх м’язів і допитливо розглядав дивний механізм пальців. При світлі вогнища він кілька разів поволі згинав їх по одному й усі разом, потім широко розчепірював і робив такий рух, ніби хапав щось. Він придивлявся до нігтів, натискував ними то дужче, то злегка на пучки пальців — і стежив за своїми відчуттями. Усе це захопило Генрі, і він нараз пройнявся любов’ю до свого ніжного тіла, що працювало так чудово, так легко й досконало. Він з острахом глянув на тісне кільце вовків, що сиділи, вичікуючи, і його, мов грім, вразила думка, що це прегарне тіло його, ця жива плоть — лишень м’ясо, майбутня здобич для хижаків, які розшматують і роздеруть його своїми голодними іклами, і воно буде їм просто підживком, так само як м’ясо оленів та кролів було не раз йому підживком.

Він задрімав неспокійно, з кошмарами, а коли прокинувся, побачив перед собою руду вовчицю. Вона сиділа на снігу не далі як за шість футів і сумно дивилась на нього. Собаки гарчали й скавуліли йому біля ніг, але це вовчиці було байдуже. Вона не зводила очей з людини, і кілька хвилин він так само дивився на неї. Нічого погрозливого в ній не було. Її погляд був пройнятий великим сумом, але Генрі знав, що цей сум із не менш великого голоду. Він, Генрі, був поживою, і вигляд цієї поживи викликав у вовчиці смакові відчуття. Її паща була роззявлена, слина капала на сніг, і вона облизувалась, мовби наперед смакуючи насолоду.

Дикий жах пойняв Генрі. Він похапливо сягнув рукою до головешки, аби шпурнути в хижака. Але тільки він схопив її, як вовчиця враз відскочила назад: видимо, вона вже звикла, що в неї чимось кидали. Відскакуючи, вона загарчала, вискаливши свої білі ікла до самих ясен, а сум в її очах заступила така страшенна, хижа лють, що Генрі здригнувся. Він глянув на свою руку, побачив, як спритно тримали пальці головешку, як вони прилагоджувались до всіх нерівностей, облягаючи з усіх боків її шерехату поверхню; як мізинець, що опинився заблизько до вогню, сам собою відсунувся від гарячого місця на холодніше,— і в цю саму хвилину уявив, як ці його тонкі, чутливі пальці захрустять під білими зубами вовчиці. Ніколи ще його тіло не було йому таке дороге, як тепер, коли зникла майже всяка надія, щоб воно довго залишалось його власністю.

Цілу ніч він одганяв запаленими головешками голодну зграю. Коли він починав дрімати, не маючи сили збороти сон, скавуління й гарчання собак щоразу будило його. Настав ранок, але цього разу денне світло не прогнало вовків. Генрі дарма сподівався, що вони втечуть. Як і вночі, вони щільним кільцем оточували вогнище й виказували стільки зухвалої певності, що його мужність, яка з’явилась на світанку, захиталася.

Генрі зробив одчайдушну спробу рушити в дорогу. Та тільки-но він вийшов з-під охорони вогню, як на нього стрибнув вовк, найсміливіший з цілої зграї, але не доскочив. Генрі врятувався, шарпнувшись умить

назад, до вогнища, і зуби звірові клацнули за кілька дюймів від його стегна. Уся зграя зразу схопилася, заметушилася, і лише кидаючи на всі боки вогненні гілляки, він міг утримати її на безпечній відстані.

Навіть серед білого дня не наважувався він одійти від вогнища, щоб нарубати хмизу. Футів за двадцять від нього стояла величезна всохла ялина. Він прогаяв півдня, щоб до неї дістатись, розкладаючи в тому напрямку усе нові вогнища і маючи весь час напохваті головешки. Опинившись, нарешті, біля дерева, він роздивився, де більше хмизу, щоб у той бік звалити ялину.

Ніч була така самісінька, як і попередня, тільки що йому й зовсім стало не до спромоги боротись із сном. Гарчання собак його вже не розбуркувало. Та й те, що вони гарчали безперестанку, його напівсонний притуплений мозок уже не сприймав відтінків у цьому гарчанні. Раз він прокинувся так, наче хтось його штовхнув. Вовчиця стояла за якийсь ярд від нього. Він машинально схопив головешку й одразу пошпурив її у роззявлену пащеку. Вовчиця відскочила, заскигливши з болю, а Генрі з насолодою вдихав запах смаленої шерсті й горілого м’яса, дивлячись, як вона трясе головою і люто виє кроків за двадцять від нього.

Цього разу, перш ніж задрімати, він прив’язав до правої руки кілька запалених соснових гілок, і тільки-но очі йому заплющились, вогонь, припікши руку, розбудив його. В такій спосіб він пильнував кілька годин. Прокидаючись, він щоразу відгонив головешками вовків, підкидав у вогонь хмизу і прив’язував собі до руки новий жмут гілок. Все йшло гаразд, але раз він погано прив’язав його, заснув і пе відчув, як той жмут відпав.

Йому приснився сон, ніби він у форті Мак-Гері і грає в крибедж із агентом. У кімнаті тепло й затишно. Та ось видається йому, що вовки облягають форт. Звірі завивають під самими дверима, а вони з агентом часом перестають грати, прислухаючись до виття і сміються з даремних спроб вовків добитися всередину. Потім,— і чого тільки не приверзеться!

— щось затріщало. Двері стали отво-ром, і вовки вдерлися в кімнату. Вони накинулись на нього й на агента. Коли розчинилися двері, від їхнього за-вивання аж у вухах лящало. Воно вкрай непокоїло його; Сон переходив у щось інше, але зрозуміти, у що саме, заважало безперервне виття.

А тоді Генрі прокинувся і вже наяву почув виття й гарчання. Вовки всією зграєю порвалися на нього. Один зубами схопив його за руку. Генрі інстинктивно скочив у багаття і в цю мить відчув, що гострі зуби вгородились йому в ногу. І тут почався вогняний бій. Грубі рукавиці деякий час захищали його руки від вогню, і він цілими пригорщами хапав жар і розкидав його на всі боки. Багаття скидалося на вулкан.

Але так, звісно, не могло тривати довго. Обличчя в Генрі взялося пухирями, брови й вії пообпалювались, у ноги нестерпно пекло. Схопивши в кожну руку головешку, він скочив до краю багаття. Вовки відступили. З усіх боків — скрізь, де падали жарюки,— сичав сніг, і з відчайдушних стрибків, пирхання й гарчання знати було, що вовки раз у раз наступали на них.

Вишпурлявши головешки в найближчих із своїх ворогів, Генрі скинув на сніг підотлілі рукавиці і заходився тупцюватись, щоб остудити ноги. Обидва собаки зникли, і він добре знав, що вони сталися новою стравою на тому задавненому обіді, який почався з Феті й найближчими днями закінчиться, напевно, ним самим.

— Так, але мене ви ще не взяли! — крикнув він, люто погрозивши кулаком голодним звірам, і від голосу його вовча зграя захвилювалась, уся разом загарчала, а вовчиця нечутно підлізла й подивилась на нього сумним голодним поглядом.

Генрі взявся до нового способу оборони. Він розклав багаття широким колом, сам бувши всередині, розстелив на підталому снігу свою постіль, і сів собі на неї. Коли він таким чином заховався під

охороною вогню, зграя вражено підійшла до самого багаття, дивуючись, куди він міг подітись.

Досі вони не могли приступити до вогню, а тепер порозлягались навколо багаття і, мов собаки, мружились, позіхали й потягалися в незвичному для них теплі. Потім вовчиця, сівши на задні лапи, витягла морду до якоїсь зірки й завила. Вовки один по одному прилучились до неї, і незабаром уся зграя, позадиравши морди до неба, підтягала її голодному виттю.

Розвидніло, почався день. Вогнище вже догорало. Хмизу не стало, треба було ще припасти. Генрі спробував вийти з свого вогняного кільця, але вовки метнулися йому назустріч. Запалені головешки змушували їх відскакувати вбік, та назад вони вже не відбігали. Дарма силкувався він одігнати їх. Побачивши, що це безнадійно, він повернувся назад, всередину вогняного кільця, і в цей час на нього скочив вовк, але не розрахував свого стрибка і всіма чотирма лапами потрапив у полум'я. Звір з переляку завив, загарчав і відповз від багаття, щоб на снігу охолодити попечені лапи.

Людина, зігнувшись, сиділа на постелі. Її безсило похилені плечі, голова, що впала на коліна, уся поза свідчили, що вона вже відмовилася від боротьби. Час від часу вона підводила голову й дивилась на вогнище, яке вже догорало. Кільце вогню й жару подекуди вже розімкнулося, з’явились проходи поміж вогнем, і вони все ширшали, а латки вогню усе меншали.

— Ну, тепер ви мене зможете взяти,— пробурмотів він.— Та байдуже, я хочу спати...

Прочнувшись, він побачив, що в проході стоїть вовчиця і пильно на нього дивиться.

Трохи перегодом — йому видалось, наче за кілька годин,— він знову прочнувся. Якась таємнича зміна зайшла — і настільки для нього незрозуміла, що він відразу опам’ятався. Щось сталося. Спершу він не міг зрозуміти. Тоді здогадався: вовки щезли. Лишився тільки втоптаний сніг, що показував, як близько були вони коло нього. Непереможний сон знову зборов Генрі, голова його впала на коліна, але раптом він схопився.

Чути було людські голоси, скрип полозків та упряжу і нетерпляче повискування собак. Четверо санок підіймалось від річки й прямувало до нього під дерева. Чоловіка шість оточили скарлючену постать, оточену пригаслим вогняним кільцем. Вони трясли його й штурхали, намагаючись привести до пам’яті. Генрі дивився на них, як п’яний, і бурмотів чудним сонним голосом:

— Руда вовчиця... приходила тоді, як годували собак... попервах зжерла собачий корм... тоді собак... А потім Біла...

— Де лорд Альфред? — проревів йому в саме вухо один з чоловіків і сильно трусонув його за плечі.

Генрі похитав поволі головою.

— Ні, його вона не з’їла... Він там, на деревах, біля останньої стоянки.

— Мертвий? — скрикнув чоловік.

— У домовині,— відповів Генрі й сердито визволив свої плечі від його руки.— Кажу, дайте мені спокій... Я знемігся вкрай... На добраніч усім...

Повіки в нього затремтіли й заплющились, голова впала на груди. А коли його поклали на укривала, в морозяному повітрі почулося дуже хропіння.

Чути було ще й інші звуки. Звідкись іздалеку долинало голодне виття вовчої зграї. Не здобувши людини, вона тепер бігла іншим слідом.

ЧАСТИНА ДРУГА

НАРОДЖЕНИЙ У ПУСТЕЛІ

Розділ І

БІЙ ЗУБАМИ

Вовчиця перша почула людські голоси й скавучання запряжених собак, і вона ж перша відскочила від безпорадної людини в колі пригаслого полум’я. Зграї не хотілося зрікатись упольованої поживи, і кілька хвилин вовки не рушали з місця, але потім, прислухавшись, таки чкурнули слідком за вовчицею.

Попереду біг великий сірий вовк, один із вожаїв зграї. Це він спрямував усю зграю слідами вовчиці. Це він люто гарчав і кусав молодих вовків, коли хто з них зухвалився обганяти його. І це він, углядівши вовчицю, що звільна трухцювала по снігу, подався мерщій до неї.

Вона побігла поруч нього так, ніби це було її визначене місце, і вже не відривалася від зграї. Вожай не гарчав на неї і не скалив зубів, коли випадково вона опинялась на стрибок попереду. Навпаки, він, здавалося, ставився до вовчиці дуже приязно, бо намагався бігти весь час поряд. А коли він біг занадто близько, то це вона гарчала й скалила зуби невдоволено. Іноді вовчиця була навіть не від того, щоб куснути його за плече. Він при цьому не гнівався, а тільки відскакував убік і якусь часину біг незграбними стрибками, виглядом своїм і поведінкою нагадуючи присоромленого залицяльника.

То був єдиний його клопіт, коли він біг на чолі зграї, але вовчиця мала ще інші клопоти. По другий бік від неї біг худий старий вовк, уже сивий і позначений шрамами від багатьох боїв. Він завжди біг праворуч неї. Це, власне, з тієї причини, що він мав тільки одне око — і саме ліве. Старий вовк також напирав на вовчицю, торгаючи її своєю рубцюватою мордою то в бік, то в плече, то в шию. Вовчиця відповідала і на його зальоти клацанням зубів, але коли обидва залицяльники в’язли до неї

водночас, тоді їй доводилося скрутнувато: вона мусила хутко огризатись на два боки, щоб прогнати їх, і разом триматися попереду зграї та ще й дивитися собі під ноги. В таких випадках обидва вовки вискалювали зуби й грізно гарчали один на одного. Може б, вони й битися завелись, але й залицяння, і ревнощі поступалися перед більш пекучою потребою — заспокоїти голод, що насідав на зграю.

Кожного разу, коли старий вовк, спіймавши облизня й рятуючись від гострих зубів об’єкта своїх пожадань, відскакував убік, він натикався на трилітка, що біг праворуч нього, де він не міг його бачити. Цей молодий вовк цілком уже змужнів і, проти виснаженої та зголоднілої зграї, виглядав дужим і завзятим. Але як він біг, то голова його була тільки врівень з плечем старого вовка; коли ж вряди-годи він насмілювався порівнятись із ним, той гнівним гарчанням і клацанням зубів присаджував його назад. Часом молодий вовк непомітно відставав і силкувався протиснутись між ним та вовчицею, але йому щоразу давали відсіч як не з двох, то з трьох боків. Коли вовчиця починала гарчати, старий вожай ураз кидався на трилітка. Іноді кидалась на нього й вовчиця, а то ще й молодий вожай, що біг ліворуч.

Бачивши з трьох боків загрозливі зуби, триліток одразу спинявся, сідав на задні лапи, передніми міцно впирався в сніг і, гнівно наїжившись, хижо гарчав. Розрух попереду зграї викликав розрух у задніх її лавах. Вовки, що бігли ззаду, наскакували на молодого вовка і виявляли своє незадоволення, кусаючи його за задні лапи й за боки. Він наражався на велику небезпеку, бо голод і лють невіддільні одне від одного, проте з безмежною самопевністю, властивою молодості, раз у

раз уперто повторював свої спроби, маючи з цього лишень самі неприємності.

Якби не голод, то залицяння й гризня через любов не припинялися б і зграя розпалася б. Але тепер її становище було вкрай скрутне. Зграю виснажив тривалий недосит, і вона не могла бігти так швидко, як звичайно. Позаду вже шкутильгали кволіші вовки — котрі наймолодші й найстаріші. Попереду бігли дужчі. Але й ті, й ті скорше скидалися на кістяки, ніж на справжніх вовків. Одначе, коли не рахувати тих, що підкульгували ззаду, зграя мчала невтомно й легко. Здавалося, їхні випнуті м’язи мали невичерпну енергію. Після кожного скорочення мовби сталевого м’яза йшло друге, за ним ще й ще, і так без краю.

Того дня вовки пробігли багато миль. Бігли вони й уночі. Настав другий день, а вони все ще бігли. Навколо тільки мертва замерзла земля. Ніде ані поруху. Лише вони одні гнали серед завмерлої пустелі. Лише вони були живі й шукали життя, щоб пожерти його, а самим жити далі.

Вони перетяли кілька невисоких вододілів, минули з десяток потоків у долинах, перше ніж пощастило їм знайти поживу. Вони натрапили на слід лосів. Першого вони спіймали великого лося-самця. Це було життя і м’ясо, і його не стеріг ні таємничий вогонь, ані летючі головешки. Вони добре знали гіллясті роги й роздвоєні копита, але відкинули геть і свою обережність, і весь звичайний терпець. Боротьба була недовга й одчайдушна. Лося оточили з усіх боків. Спритними ударами своїх міцних копит він розпанахував вовкам животи, провалював черепи, величезними рогами трощив їм ребра. Лось підбивав їх під себе, перекочуючись по снігу, та він був приречений, і він упав. Вовчиця люто вчепилась йому в горло, а зуби всіх інших вовків заходилися шматувати його тіло, не чекаючи, поки він перестане опинатись і затихне назовсім.

Їжі було вдосталь. Самець важив понад вісімсот фунтів: по двадцять фунтів м’яса на кожного вовка. Але як вони вміли надзвичайно терпляче постити, то так само надзвичайно швидко вміли й жерти, і скоро від

прекрасного, дужого лося, що кілька годин тому зітнувся з ними, залишилося лиш трохи кісток, розкиданих по снігу.

Зграя тепер спочивала й відсиплялась. Наситивши свою утробу, молоді самці почали сваритись і гризтися, і це тривало кілька днів, а далі зграя розпалася. Голод минув. Дичини в цьому краї було вволю. Вовки, як і раніше, полювали цілою зграєю, але нападали обережніше, відтинаючи від тих невеликих лосячих стад, що траплялися їм по дорозі, тільки самиць або старих слабосилих лосів.

І ось у цій країні достатку настав день, коли вовча зграя розпалася на дві, і вони побігли в різні сторони. Вовчиця, молодий вожай ліворуч від неї, та Одноокий, що біг праворуч, повели свою половину зграї на схід, до річки Макензі, і далі, до озер. Проте й ця зграйка щодень танула. Вовки зникали парами — самець із самицею.

Гострі зуби суперників час від часу відганяли того чи іншого самітного вовка. І зрештою лишилось тільки четверо: вовчиця, молодий вожай, Одноокий і задирливий триліток.

Вовчиця все більше виявляла свій лихий норов. Усі троє залицяльників мали на собі сліди її зубів. Але вони ніколи не відповідали їй тим самим, ніколи не боронились. Хоч як люто вовчиця шарпала їх зубами, вони тільки помахували хвостами й дріботіли навколо неї, намагаючись її втихомирити. Та коли до неї вони були дуже лагідні, то між собою гризлись як скажені. А триліток був до того ще страшенно зухвалий у своїй люті. Якось він підскочив до Одноокого з того боку, де той був невидющий, і геть пошматував йому вухо. Старий посивілий вовк, хоч і сліпий на одне око, проти молодості й сили озброївся мудрістю та багаторічним досвідом. А про цей досвід свідчили і його загублене око, і безліч шрамів на морді. Він пережив занадто багато боїв, щоб хоч хвилину вагатися, коли на нього нападають.

Бій почався чесно, але нечесно кінчився. І кожен угадав би, чим кінчиться цей бій, коли третій вовк пристав до старого і обидва вожаї, молодий та старий, шалено напалися на зухвалого трилітка, щоб його знищити. З двох боків уп’ялися в нього немилосердні зуби колишніх товаришів. Пішли в непам’ять дні, коли вони спільно полювали, і дичина, яку разом забивали, і голод, що разом терпіли. Усе це було в минулому. Тепер перед ними стала любов — почуття ще суворіше й жорстокіше, ніж голод.

Тим часом вовчиця, призвідця всього цього, сиділа осторонь і стежила. Вона була задоволена. Це був її день, а вони не часто вдаються, такі дні, коли шерсть наїжується, зуби клацають, розривають і шматують живе тіло,— і все те задля того, щоб тільки владати нею.

Це вперше спобіг триліток любов, і довелось йому заплатити за неї своїм життям. Пообіч його тіла стояли обидва суперники. Вони дивились на вовчицю, а вона сиділа на снігу й усміхалась. Але старий вовк був мудрий, дуже мудрий, і не тільки в боях, а й у любові. Молодий вожай обернув голову зализати собі рану на плечі. Його шия була обернена до суперника. Своїм єдиним оком старий побачив, яка нагода трапилась йому. Він порвався на молодого вовка і вгородив йому в шию зуби, завдавши страшної рани. Зуби його в’їдалися все глибше, перегризли вену, і по цьому Одноокий відскочив від своєї жертви.

Молодий вожай несамовито загарчав, але це гарчання зараз же перейшло в судомний кашель. Обливаючись кров’ю і кашляючи, ріп кинувся на старого вовка, та життя поволі угасало в ньому, ноги підломлювалися, денне світло тьмарилось в очах, стрибки й удари ставали дедалі слабкішими.

А вовчиця сиділа на задніх лапах і всміхалася. Її якось невиразно тішив цей бій, бо таке було залицяння в Пустелі, трагедії ж його зазнає лише той, хто загибає. Для того ж, хто виживає, воно вже не трагедія, а здійснення жадань.

Коли молодий вожай лежав нерухомо на снігу, Одноокий гордою ходою попростував до вовчиці. У його постаті був і тріумф, і обережність. Він щиро сподівався, що дістане відсіч, і так само щиро вразився, коли її зуби не вискалились хижо проти нього. Це вперше вовчиця була до нього ласкава. Вона обнюхалася з ним і навіть стала гратись, підскакуючи й бігаючи, немов цуценя. І він, попри весь свій поважний вік і мудрий досвід, також поводивсь як цуценя, а то ще й дурніше.

Забулося переможених суперників і написану кров’ю на снігу історію любові. І тільки раз це пригадалось Одноокому, коли він спинився зализати собі рани. І тоді в нього скривились губи, неначе він хотів загарчати, шерсть на шиї та на плечах настовбурчилась, кігті глибоко вп’ялися в сніг, тіло вигнулось як до стрибка. Та зараз же все забулося знову, і він весело побіг за вовчицею, що грайливо манила його за собою в ліс.

А потім вони побігли пліч-о-пліч, як двоє добрих приятелів, що нарешті прийшли до згоди. Минали дні по днях, а вони не розлучались, разом полювали дичину, разом убивали й пожирали її. Однак потім вовчиця чогось почала непокоїтись. Вона ніби чогось шукала й не могла знайти. Її цікавила кожна яма під поваленим деревом, і вона довго обнюхувала засипані снігом розпадини в скелях і печери під навислими берегами річки. Одноокому до цього було байдуже, але він усе добродушно біг за нею, а коли її розшуки подекуди занадто забарялися, лягав і чекав на неї.

Не спиняючись на одному місці надовго, вони дісталися до річки Макензі і подалися далі берегом за водою. Часто, шукаючи дичини, вони звертали на невеликі притоки, проте щоразу знов поверталися до річки. Деколи їм траплялися інші вовки, які здебільшого блукали парами, самець із самицею; але ні ті, ні ті не виявляли якоїсь особливої радості, чи приязні, а чи бажання об’єднатись у нову зграю. Здибали й окремих вовків. Це були самці, які охоче пристали б до Одноокого та його самиці. Та Одноокий не дозволяв цього, і досить було вовчиці стати попліч

нього, наїжитись і вискалити зуби, щоб зухвалий чужинець чкурнув геть, підібгавши хвоста, і вів далі своє самітне життя.

Якось місячної ночі, коли вони бігли тихим лісом, Одноокий раптом зупинився. Він, як собака, підняв лапу, задер угору морду, витягнув хвоста і, роздимаючи широкі ніздрі, став утягати в себе повітря. Він щось відчув і, силкуючись зрозуміти, що воно таке, усе нюхав повітря. Вовчиця тільки раз нюхнула й побігла далі, підбадьорюючи свого супутника. Він побіг за нею, все ще не заспокоївшись, і раз у раз приставав, щоб зрозуміти, що це йому підказувало чуття.

Скрадаючись обережно, вовчиця вийшла з-за дерев на край широкої галявини. Деякий час вона стояла там сама. Потому покрадьки, весь насторожившись, до неї підійшов Одноокий. Кожна його волосина, здавалося, подихала підозрілістю. Стоячи поруч, вони стежили, сторожко прислухались і нюшкували.

До них виразно долинали собача звяга, горлові вигуки чоловіків та верескливі голоси лайливих жінок, а раз вони почули навіть пронизливий і жалібний дитячий плач. На галявині їм було видно тільки напнуті шкурами намети, багаття, що їх затуляли часом темні людські постаті, та дим, що поволі здіймався в тихому повітрі. Їхні ніздрі вдихали безліч всяких запахів індіянського табору, які нічого не казали Одноокому, але вовчиці були знайомі до найменших подробиць.

Вона була якось дивно збуджена і принюхувалася з дедалі більшою насолодою. Проте Одноокий усе ще мав сумнів. Він виразно виявляв острах і охоту втекти. Вовчиця повернулась до нього і, ніби щоб заспокоїти, тицьнула його мордою в шию, потім знову пильно задивилася на табір. У неї в очах світився сум, але це не був сум від голоду, її враз охопило непереможне бажання бігти туди, до вогню, гризтися з собаками, крутитись у людей під ногами.

Одноокий нетерпляче тупцював коло неї. Та ось до вовчиці знову повернулась її тривога, і вона згадала, що їй треба знайти те, чого вона шукає. Обернувшись назад, вона на велику втіху Одноокому, що біг попереду, потрухцювала в ліс, і незабаром вони опинились під захистом дерев.

Вони, як тіні, нечутно сковзали у лісі, освітленому місяцем, повтикавши носи в сліди па снігу. Сліди ті були зовсім свіжі. Одноокий обережно побіг уперед, вовчиця — слідом за ним. їхні широкі, ніби оксамитові, лапи м’яко ступали по снігу. Незабаром Одноокий побачив, як попереду, в білій туманній імлі, рухалося щось також біле. Хитра й обережна хода Одноокого завжди була надзвичайно швидка, але тепер він помчав просто, як ніколи. Перед ним стрибала якась невиразна біла грудочка.

Вони бігли вузьким видолинком, що з обох боків поріс молодими ялинами. Крізь дерева було видко, що він виходить на залляту місячним світлом галявину. Одноокий наганяв уже білу грудочку, що бігла перед ним. Наближаючись величезними стрибками, він уже ось-ось мав її посісти. Ще один стрибок, і зуби вже вп’ялися б у неї. Та цього стрибка він не зробив. Біла грудочка, що, як виявилось, була кроликом, зразу високо підскочила і тепер скакала й крутилась над ним, ніби витанцьовувала в повітрі якийсь фантастичний танець, не торкаючись зовсім землі.

Одноокий запирхав з ляку, відскочив, сів на сніг і став грізно гарчати на це незрозуміле страхіття. А вовчиця спокійно пробігла повз нього, на хвильку спинилась і підскочила, щоб зловити кролика. Вона шугнула високо вгору, але схибила, і щелепи її клацнули металево, схопивши порожнє повітря. Вона скочила вдруге, втретє...

Поволі підвівшись, вовк стежив за вовчицею. Нарешті її невдалі спроби розсердили його, він завзято підскочив і, схопивши кролика зубами, спустився разом з ним додолу. Та тієї ж миті він почув поруч себе якийсь непевний рух і тріск, і його здивовані очі побачили, як

молода ялинка нахилилась над ним ударити його. Щелепи вовка випустили здобич. Рятуючись від небезпеки, він відскочив, вищиривши зуби, з горла йому вихопилось гарчання, і кожна шерстина настовбурчилася від ляку й люті. А струнке деревце вирівнялося, і кролик знову затанцював над його головою.

Вовчиця розгнівалась і, щоб покарати, боляче схопила Одноокого за плече зубами, а він, переляканий цим безпідставним нападом, сердито огризнувся й розірвав їй з одного боку морду. Для вовчиці така відсіч біла несподіванкою, і вона, обурено загарчавши, кинулась на нього. Він зрозумів свою помилку й намагався втихомирити її, але вона не переставала кусати його. Тоді, втративши надію на примирення, він закрутився перед нею і, рятуючи голову, підставляв їй під зуби плечі.

Тим часом кролик усе танцював над ними в повітрі. Вовчиця сіла на сніг, і Одноокий, боячись її навіть більше, як загадкової ялинки, знову підскочив за кроликом. Схопивши його зубами і не спускаючи з ока дерева, він потягнув здобич додолу. Як і вперше, деревце нахилилось до самої землі. Чекаючи неминучого удару, він весь зіщулився, наїжився, та здобичі не випустив з зубів. Проте його не вдарило. Деревце так і стояло, нахилене над ним. Коли вовк починав рухатись, і ялинка рухалась, і він гарчав на неї крізь стиснені зуби; а коли він стояв спокійно, то й деревце лишалося в спокої, і вовк вирішив, що безпечніше буде не ворушитись. Але в роті так спокусливо лоскотіла тепла кров!

Із цієї скрути Одноокого визволила вовчиця. Вона взяла у нього кролика і, поки ялинка гойдалася й загрозливо над нею нахилялася, спокійно відгризла йому голову. Деревце одразу випросталось і, більше не лякаючи, стояло рівне й струнке, як природа й судила йому рости. А вовчиця й Одноокий поласували дичиною, яку це таємниче деревце спіймало для них.

У лісі було немало стежок і видолинків, де так само високо в повітрі на гіллі гойдались кролики, і вовча пара не лишила їх жодного. Вовчиця

бігла попереду, а Одноокий слідом за нею, навчаючись, як грабувати пастки. І ця наука згодом стала йому у великій пригоді.

Розділ II

ЛІГВО

Два дні й дві ночі блукали вовчиця й Одноокий навколо індіянського табору. Він непокоївся, турбувався, але вовчицю табір чимось вабив до себе. І вона не хотіла відходити далеко. Та коли одного ранку десь зовсім близько в повітрі гримнув постріл і куля вдарилась у стовбур дерева за кілька дюймів від голови Одноокого, вони більше не вагалися і широчезними стрибками побігли геть, і незабаром уже цілі милі відділяли їх від небезпеки.

Бігли вони недовго — днів зо два. Вовчиця все настирливіше шукала те, чого конче потребувала. Тепер вона бігла важко й поволі. Одного разу, погнавшись за кроликом, яких вона завжди ловила дуже спритно, вовчиця раптом спинилася й лягла на сніг відпочити. Коли Одноокий підбіг до неї й мордою тицьнув легенько в шию, вона так сердито на нього напалася, що він аж перекинувся і дуже кумедно став ухилятись від її зубів. Тепер вона стала ще дразливішою, ніж раніше, а він робився все терплячіший і дбайливіший.

Нарешті вона знайшла те, чого шукала. За кілька миль угору по течії був струмок, що влітку впадав у Макензі, а тепер, промерзнувши до скелястого дна, перетворився у суцільний лід від верхів’я до гирла. Втомлена вовчиця трухцювала за Одноким, що біг далеко попереду, і нараз побачила, як високий глинястий берег нависає над струмком. Вона повернула сюди. Весняні дощі й талі води підмили берег, і в одному місці з вузької розколини зробилася вузька печера.

Вовчиця спинилась біля входу й уважно обдивилася крутий берег, а тоді оббігла печеру в один бік і в другий, аж туди, де берег переходив у

пологий схил. Повернувшись до печери, вона через тісний отвір увійшла всередину. Футів зо три їй довелося повзти, далі стіни розійшлися вшир і вгору, і вона опинилась на невеличкій круглій площадинці, футів шість у діаметрі. Головою вона майже торкалася стелі. Тут було сухо й затишно. Вовчиця пильно оглядала всю печеру, а Одноокий стояв коло входу й терпляче стежив за нею. Нахиливши голову й майже торкаючись носом близько зсунутих лап, вона обернулася кілька разів туди-сюди, а потім з утомленим зітханням, більше подібним до стогону, згорнулась і лягла головою до входу. Одноокий, насторожив вуха, сміявся собі з неї, і вона бачила через отвір, як він добродушливо махав своїм кудлатим хвостом. Вовчиця на хвильку прищулила вуха і, лежачи з роззявленою пащею та висолопленим язиком, усією позою виявляла задоволення і спокій.

Одноокий був голодний. Хоч він і заснув у проході печери, сон його був неспокійний. Він раз у раз прокидався і, нашорошивши вуха, прислухався, що робиться надворі, в ясному світі, де на снігу яскріло квітневе сонце. Крізь сон до нього долинало ледь чутне дзюрчання невидимих струмків, і він підвів голову, напружено вслухаючись у ці згуки. Сонце знову зійшло на небі, і Північ, прокидаючись від сну, уже кликала вовка. Усе навколо оживало. В повітрі відчувалась весна, під снігом уже починалося життя, дерева шумували соком, бруньки розривали крижані пута.

Старий вовк стурбовано поглядав на свою вовчицю, але вона не виявляла й найменшої охоти звестись на ноги. Визирнувши надвір і побачивши, як пролетіла в повітрі зграйка сніголюбів, він схопився, але коли глянув ще раз на самицю, знову ліг і задрімав. У цей час до його слуху донеслося дзижчання. Два чи три рази він спросоння відмахнувся лапою, а тоді прокинувся. Біля самого носа крутився й дзижчав самотній комар. Це був старий комар, що цілу довгу зиму пролежав задубілий у сухій колоді, а тепер під весняним сонцем відтанув до життя. Одноокий не міг далі опинатись покликові природи. До того ж він був дуже голодний.

Він підліз до вовчиці й спробував переконати її, щоб вона підвелась. Але вовчиця тільки загарчала. Тоді він вийшов сам на яскраве сонячне світло, побачив, що сніг під ногами провалюється і подорож буде нелегка. Одноокий побіг замерзлим струмком, де сніг, затінений деревами, лежав ще чистий і твердий. Він проблукав годин вісім і, коли смеркло, повернувся до печери ще голодніший, ніж уранці був. Дичина траплялася, та годі ж було її зловити. Він провалювався на м’якому підталому снігу, а кролик біг по ньому так само легко, як і взимку.

Біля входу в печеру Одноокий підозріливо зупинився. Зсередини чулися якісь дивні тихі звуки. Це не був голос вовчиці, проте ці звуки нагадували йому щось давно знайоме. Він обережно вповз досередини, і вовчиця застережливо загарчала назустріч. Не збентежений цим, він, одначе, спинився й далі не поліз; його цікавили інші звуки — тихе, приглушене хлипання й повискування.

Вовчиця загарчала вже роздратовано, і він відступив назад у прохід, згорнувся там і заснув. Коли настав ранок і в лігво процідилося тьмяне світло, він знову став шукати, звідки йдуть ті напівзнайомі йому звуки. У застережливому гарчанні вовчиці він почув нові нотки, нотки ревнощів, — і це змушувало його триматись на чималій відстані. Проте він углядів, що між її лапами, під животом, комашилося п’ять маленьких живих клубочків; кволі й безпорадні, вони все скімлили, і очі їм не дивилися ще на світ. Старий вовк був здивований. Таке траплялося не вперше на його довгому й вдатливому віку, таке траплялося часто, а проте щоразу він знов дивувався.

Вовчиця дивилась на нього стурбовано. Час від часу вона потихеньку гарчала, а коли їй здавалося, що він підходить надто близько, це гарчання грізнішало. Її власний досвід нічого їй не казав, але інстинкт, цей успадкований досвід безлічі поколінь вовчиць, підказував їй, що батьки часом пожирають своїх щойно народжених безпорадних нащадків. Цей інстинкт виявлявся в ній як страх за вовченят, і вона не підпускала до них і близько Одноокого, хоч він був їм батько.

А втім, ніякої небезпеки не було. В Одноокому також озвавсь інстинкт, успадкований від безлічі поколінь вовків. Він не задумувався і не сушив ним собі голови. Просто цей інстинкт був у ньому, в кожній клітинці його тіла, і це була найприродніша річ у світі, що він усім своїм єством відчув його веління і, обернувшися спиною до своєї родини, подався добувати їй поживу.

За п’ять-шість миль від лігва струмок розділявся на два рукави, що розходились під прямим кутом і губились у горах. Ідучи вздовж лівого рукава, Одноокий натрапив на недавній слід. Обнюхавши його і переконавшись, що слід зовсім свіжий, вовк присів і подивився в той бік, куди він провадив. Потім, не поспішаючи, обернувся й побіг уздовж правого рукава. Сліди були куди більші за його сліди, і він знав з досвіду, що там, де вони проходили, дичини небагато лишалось.

Півмилі вище по струмку гострий його слух вловив такий звук, який ото буває, коли гризуть зубами. Тихо підкравшись, він побачив їжатця, що, стоячи на задніх лапах, гострив свої зуби об дерево. Одноокий обережно наближався, але малу мав надію. Він знав, що це за звір, хоч і не здибав їх досі так далеко на півночі і ніколи зроду не куштував їхнього м’яса. Але він давно довідався, що у світі є такі речі, як Щастя й Випадок, і все ближче скрадався до їжатця. Ніколи не можна наперед сказати, чим закінчиться така зустріч, в житті бо по-всякому трапляється.

Їжатець скрутився клубком, розчепірив у всі боки свої довгі гострі шпички, і вже ніяк було на нього напасти.

Якось замолоду Одноокий був спробував близько обнюхати такий ніби зовсім безпечний на вигляд клубок голок і дістав раптом хвостом по морді. Одна голка кілька тижнів стриміла йому в носі й пекла його, як вогнем, аж доки сама не відпала. Отож вовк ліг, наготувавшись до стрибка і носа тримаючи щонайменше за фут від їжатцевого хвоста. Завмерши, на місці, Одноокий чатував. Хто знає, що може статись? А

що, як раптом їжатець розгорнеться! Тоді можна буде спритним ударом лапи розпороти його ніжний, нічим не захищений живіт.

Але прождавши півгодини, вовк не витримав і, сердито загарчавши на нерухомий клубок, побіг далі правим рукавом. У минулому йому дуже часто траплялось дарма чекати, щоб їжатець розгорнувся, і тепер він не хотів більше гаяти часу. День минав, а він ще нічого не здобув!

Батьківський інстинкт прокинувся в ньому і гнав його вперед. Він мусить знайти поживу. Вже пополудні він несподівано наскочив на білу куріпку. Він вийшов з гущавини і побачив, що цей дурний птах сидить на стовбурі поваленого дерева мало не перед самим його носом. Обоє подивились один на одного. Птах перелякано змахнув крильми, але вовк ударив його лапою, звалив на сніг і саме в ту мить, коли він уже готовий був злетіти у повітря, схопив його зубами. Як тільки зуби Одноокого вп’ялися в ніжне тіло, ламаючи крихкі кістки, він пожадливо почав їсти. Потім він раптом згадав щось і, метнувшись бігти назад, поніс куріпку додому.

За милю над розтоком він, біжачи своїми м’якими ланами, ковзаючи, мов тінь, і вивчаючи уважно берег, натрапив на ті самі великі сліди, що їх бачив уранці. Вони йшли в одному з ним напрямі, і він за кожним поворотом сподівався здибати звіра.

Висунувши голову з-за скелі на крутому заломі струмка, він побачив таке, що одразу змусило його присісти. Це був той звір, що залишив на снігу свої сліди,— велика рись-самиця. Вона, так само як і він допіру, сиділа на снігу перед великим клубком голок. Якщо раніше Одноокий скидався на тінь, то тепер він став тільки привидом цієї тіні, яка, скрадаючись, обходила з підвітряного боку мовчазну нерухому пару.

Він лежав на снігу, поклавши коло себе куріпку, і, визираючи крізь низько поросле ялинове гілля, стежив за драмою, що відбувалася перед його очима,— за риссю та їжатцем: обоє вони вичікували, і обоє вперто

боронили своє життя, а зміст цілої гри полягав у тому, що один міг жити, тільки з’ївши другого, а другий не хотів бути з’їденим. Старий одноокий вовк, причаївшись у своєму захистку, також брав участь у цій грі, сподіваючись, що йому всміхнеться Випадок і він дістане поживу, необхідну йому, аби жити.

Збігло півгодини, година; нічого не змінювалось. Клубок голок так завмер, ніби це був камінь; рись сиділа, як застиглий мармур, а вовк здавався мертвим. Але в усіх трьох звірів напруження доходило до болю, і, мабуть, життя ніколи не буяло в них з такою силою, як тепер, коли вони здавалися закам'янілими.

Та ось Одноокий ворухнувсь і ще більше нашорошився. Там щось сталося. Їжатець урешті вирішив, що ворога вже нема, і поволі й обережно став розгортати свого непроникного панцера. Нічого лихого він не підозрював. Колючий клубок поволі-поволі витягався й довшав. Одноокий відчув, як у роті в нього мимохіть покотилася слина, коли він побачив живе м’ясо, яке лежало перед його очима, наче готовий підсилок.

Їжатець запримітив свого ворога, ще не зовсім розгорнувшись. Але в цю-таки мить рись ударила його. Удар був швидкий, як блискавка. Її лапа з гострими, зігнутими, немов у хижої птиці, кігтями розпорола йому ніжного живота й одразу ж відсмикнулася назад. Якби їжатець розгорнувся зовсім або якби помітив ворога на якусь частину секунди пізніше, то лапа вихопилася б непошкоджена, а так він враз ударив її збоку хвостом, угородивши в неї свої голки.

Усе це зчинилось в одну мить — удар, відповідь на нього, передсмертний вереск їжатця, вищання здоровенної кішки, враженої болем і подивом. Одноокий підвівся збуджено, насторожив вуха й витягнув хвоста, що тихенько здригався. Рись розлютувалась і хижо накинулася на звіра, що заподіяв їй такий біль. Але напіврозшматований їжатець, який вищав і рохкав, невдало пробуючи згорнутись, знов ударив її хвостом, і величезна кішка знов завищала з болю й подиву.

Тоді вона відскочила назад. На носі в неї стриміло стільки голок, наче це була якась чудернацька подушечка на шпильки. Вона шкрябала ніс лапами, намагаючись скинути ці пекучі колючки, тицяла носом у сніг, терлася ним об гілля та хмиз і все стрибала — вперед, назад, праворуч, ліворуч, не тямлячись від болю й страху.

Весь час пирхаючи, рись несамовито била своїм коротким хвостом. Потім вона вгамувалася і на часину заспокоїлась. Одноокий стежив далі і враз несподівано затремтів, аж йому шерсть стала дуба, коли рись, страшенно завищавши, високо підскочила вгору, а потім, не перестаючи вищати, чкурнула геть.

Але тільки тоді, як її вже зовсім не було чути, наважився Одноокий вийти із своєї схованки. Ішов він так обережно, ніби сніг увесь був утицяний їжатцевими голками, і вони могли щохвилини вгородитися в його м’які лапи. Коли він підходив, їжатець сердито завищав і клацнув своїми довгими зубами. Він примудрився знову згорнутись, та це не був уже такий непроникний клубок, як раніше: занадто багато було порвано його м’язів. Він був роздертий мало не навпіл і спливав кров’ю.

Одноокий набирав повну пащу скривавленого снігу, жував його, смакував і ковтав. Це тільки ще більш посилювало відчуття голоду, але він був занадто досвідчений, щоб забути про обережність. Він ліг і став чекати. їжатець скреготів зубами, стогнав, хлипав і часом тихо повискував. Невдовзі Одноокий помітив, що голки його поволі опускаються і дрижаки пробігають по спині. Потім ці дрижаки раптом припинились. Довгі зуби клацнули востаннє, голки зовсім прилягли, тіло зразу послабло, і їжатець перестав ворушитись.

Тремтячою лапою Одноокий витягнув їжатця й перекинув на спину. Нічого не трапилось. Звір був неживий. Пильно оглянувши здобич, вовк обережно взяв її зубами й побіг уздовж струмка, потроху волочачи їжатця по снігу, потроху в зубах несучи, відвертаючи при тім голову, щоб не настромитись на колючі голки. Дорогою він згадав щось, поклав свою ношу й швидко подався туди, де покинув куріпку. Цього разу він

знав, що йому робити, і, не вагаючись, із’їв її. Тоді повернувся й знову поволік їжатця.

Коли він приніс свою здобич у печеру, вовчиця, подивившись на неї, обернула до нього морду й ніжно лизнула йому шию. Але зараз же загарчала, не підпускаючи його до вовченят; проте не так сердито, як перше, не загрожуючи, а ніби перепрошуючи. Її інстинктивний страх за дітей поволі зник. Вовк поводився, як справжній батько, і не виявляв святокрадницького бажання пожерти маленьких створінь, що вона породила.

Розділ III

СІРЕ ВОВЧЕНЯ

Воно було інакше, аніж його брати й сестри. У них шерсть мала вже злегка рудуватий відтінок, успадкований від матері, а воно цілком вдалося в батька і з усього виводу було єдиним сірим вовченям. Воно народилося справжнім вовком і було дуже схоже на Одноокого, тільки мало двоє очей, а не одне, як батько.

Очі в сірого вовченяти лиш недавно прорізались, але бачило воно вже зовсім добре. І навіть коди ще очі в нього були невидющі, чуття дотику, смаку й нюху вже слугували йому. Воно дуже добре знало своїх двох братів і двох сестер, незграбно гралося з ними, гризлося, а коди розпалювалось, то з його маленького горла вибивалися чудні хрипкі звуки — перші ознаки гарчання. Ще задовго до того, як очі йому прорізалися, навчилася воно на дотик, смак і нюх пізнавати свою матір — джерело тепла, рідкої їжі й ніжності. У неї був м'який язик, і коли вона пестила його й лизала йому маленьке тендітне тільце, вовченя пригорталося до неї і засинало.

Мало не весь перший місяць свого життя проспало воно так, але тепер, коли очі його вже добре бачили, воно спало менше і поступово

вивчало світ, що був навколо. Цей його світ був похмурий, але воно цього не помічало, бо іншого світу не знало. Воно жило в напівтемряві, і очі його зроду не бачили іншого світла. Його світ був тісний, він обмежувався стінами лігва; а що вовченя анітрохи не знало того широкого світу, що був зовні, тим-то його й не гнітили вузькі межі його існування.

Воно дуже рано зробило важливе відкриття, що одна стіна його світу не схожа на решту. Це був отвір, і звідти падало в печеру світло. Вовченя не мало ще ніяких свідомих бажань а чи думок, а вже воно зауважило, що ця стіна не схожа на інші. Вона вабила його до себе ще перед тим, як у нього розтулились очі й воно побачило її.

Світло, що падало звідти, било йому в заплющені повіки, і його очі й зорові нерви тремтіли, реагуючи па теплі іскрини, що викликали на диво приємне відчуття. Життя його тіла, кожної клітинки тіла, те життя, що було суттю цього тіла й не мало нічого спільного з його особистим життям,— тяглося до цього світла й поривало туди ж його тіло так само, як хімічний склад рослими змушує її обертатися до сонця.

Ще свідоме життя у вовченяті й не мріло, а воно вже лізло до виходу з печери. Його брати й сестри також силкувалися туди добутись. О цій порі жодне з них ніколи не лізло в темні кутки задньої стіни. Вони, як те зілля, надились на світло; хімічний процес, що називається життям, вимагає світла; воно було необхідне їм, щоб існувати, і їхні малесенькі тільця, керовані сліпим інстинктом, повзли до нього, як повзуть вусики виноградної лози. Пізніше, коли в них почала розвиватись особистість, коли у них вже прокидалися свідомі бажання,— потяг до світла ще збільшився. Мати гнала їх від проходу, але вони уперто лізли до нього.

Тоді ж таки сіре вовченя дізналося, що в матері, крім м'якого язика, є й дещо інше і що вона може бути й не така ласкава. Вперто лізучи до світла, воно познайомилося з її носом, а згодом і з лапою, що приминала його до землі і швидким точним рухом відкочувала від отвору. Воно пізнало, що таке біль, і до того всього навчилось уникати його, по-

перше, намагаючись на кару не наражатись, а по-друге, як уже наразилося, втікати від неї. Це були вже свідомі його вчинки, наслідки його перших узагальнень. Досі воно ухилялося від болю несвідомо так само несвідомо, як і повзло до світла. А тепер воно ухилялося від нього, бо вже знало, що таке біль.

Дуже хиже було це вовченя. Такі ж самі були його брати й сестри. Та інакше й не могло бути. Адже воно було м'ясоїдною твариною і походило з роду хижих м’ясоїдів. Його батько й мати живилися самим тільки м’ясом. Молоко, що його воно ссало від тої миті, як уперше в ньому замерехтіло життя, вироблялося з того самого м’яса; і тепер, коли минув місяць і очі вже цілий тиждень були розплющені, воно теж почало їсти м’ясо — м’ясо, наполовину перетравлене в материному шлунку й виригнуте для п’ятьох підрослих вовченят, яким тепер не вистачало молока.

Але воно було найлихіше з цілого виводу, найголосніше гарчало й сердилось дужче, ніж інші. Це воно перше навчилося спритним ударом лапи збивати з ніг своїх братів і сестер. І саме воно перше схопило інше вовченя за вухо і заходилося тягати й сіпати його, і при тім сердито гарчало крізь зціплені зуби. І вже запевне воно найбільше непокоїло свою матір, що намагалася відігнати свій вивід від виходу з печери.

З кожною днину світло здавалося сірому вовченяті все принаднішим. Воно повсякчас пускалося в мандри по печері, пориваючись до виходу з неї, і завжди його проганяли назад. Щоправда, воно не знало, що це був вихід. Та й звідки ж би йому знати, що існують виходи — переходи від одного місця до іншого. Іншого місця для нього ще не існувало, і тим більше воно не знало, як дістатись туди. Для нього вхід у печеру був тільки стіною — стіною світла. Як сонце світить у зовнішньому світі, так ця стіна світила йому в його світі. Вона вабила його, як свічка вабить метелика, і воно раз у раз пробувало дійти до неї. Життя, що швидко наростало в ньому, весь час поривало його до стіни світла. Це життя знало, що там єдиний шлях, яким йому приречено йти.

Але само воно цього не знало. Воно не знало взагалі, що зовнішній світ існує.

Ця стіна світла мала дивну властивість. Його батько (а вовченя вже дорозумілося, що то був інший житель його світу — подібна до матері істота, котра спала ближче до світла й приносила їжу) — його батько мав звичай іти просто в цю світлу стіну й зникати. Сіре вовченя не могло цього збагнути. Хоч до цієї стіни мати його не підпускала, до інших стін воно підходило, і скрізь його ніжний носик натикався на щось тверде. Кілька разів боляче стукнувшись об стіни, воно дало їм спокій. Не задумуючись над цим, воно вирішило, що зникати в стіні — це характерна батькова властивість, так само як молоко й напівперетравлене м’ясо було характерною властивістю матері.

Власне, сіре вовченя не вміло мислити,— в усякому разі так, як мислять люди. Його мозок працював хаотично, проте його висновки були такі самі виразні й певні, як і в людей. Вовченя сприймало речі такими, як вони є, не питаючись, чому й для чого. Це був його метод пізнання світу. Його не обходило, чому щось трапилось. Йому було досить знати, як це трапилось. Тим-то, тицьнувшись кілька разів носом у стіну, воно зрозуміло, що не може пройти крізь неї, як це може робити батько. Але його й трохи не тривожило бажання довідатись, у чому ж різниця між батьком і ним. Логіка й фізика не брали участі у формуванні його розуму.

Як і більшість житців Пустелі, воно рано дізнало голоду. Надійшов час, коли не тільки батько перестав приносити м’ясо, але й у матері молока не стало. Спершу вовченята пищали й скавуліли та переважно спали, а тоді прийшла справжня голодна дрімота. Скінчилися сварки, гризня, сердите гарчання і спроби дістатися до світлої стіни. Вони спали, і життя в них поволі доблимувало й згасало.

Одноокий впав у розпач. Він скрізь нишпорив, і шастав, і мало спав тепер у печері, де стало так сумно й нудно. Вовчиця теж покинула своїх дітей і вийшла шукати поживи. В перші дні після народження вовченят

Одноокий частенько навідувався до індіянського табору й грабував кролячі сильця, та коли сніг розтанув, річки скресли, індіяни пішли собі далі, і це джерело їжі зникло для нього.

Коли сіре вовченя повернулось до життя й почало знову цікавитись далекою білою стіною, воно виявило, що населення його світу дуже зменшилося. Залишилась тільки одна сестра. Решта вовченят зникла. Коли він оклигав, то мусив сам гратись, бо сестра не могла вже ані підвести голову, ані поворухнутись. Його маленьке тіло круглішало від м’яса, що він тепер їв, але для неї їжа прийшла занадто пізно. Вона спала, не прокидаючись, і в маленькому кістяку, обтягненому шкурою, життя блимало дедалі слабше, аж поки, нарешті, загасло й зовсім.

Потім надійшов час, коли сіре вовченя перестало бачити батька: він більше не з’являвся через стіну, не зникав за нею і не спав у проході. Це трапилось наприкінці другого періоду голодування, що був не такий жорстокий. Вовчиця знала, чому Одноокий більше не повертався, але вона не могла розказати вовченяті того, що бачила. Полюючи здобич на лівому рукаві струмка в тій місцевості, де жила рись, вона бігла вчорашнім слідом Одноокого. І тут вона знайшла його самого, або, вірніше, те, що залишилось від нього. Знати було, що недавно тут стався запеклий бій, і рись, здобувши перемогу, побігла до себе в нору, Вовчиця знайшла цю нору, але, пересвідчившись, що рись усередині, не зважилась увійти туди.

Після цього вовчиця перестала полювати на лівому рукаві струмка. Вона добре знала, який страшний і лютий звір ця рись, а до того ж у рисі в норі був молодий вивід. Півдесятка вовків можуть дуже легко загнати рись на дерево, хоч би як вона пирхала та їжилась; але зовсім інша річ спіткати її одному вовкові, та ще й коли в неї за спиною голодний вивід.

Проте Пустеля — завжди Пустеля, і мати це мати, відчайдушно дбайлива і в Пустелі, й поза нею, і неминуче повинен був настати такий день, коли вовчиця заради свого сірого вовченяти наважиться піти вздовж лівого рукава, до нори серед скель, назустріч розлюченій рисі.

Розділ IV

СТІНА СВІТУ

На той час, коли вовчиця стала залишати печеру й ходити на полювання, вовченя вже добре затямило, що до виходу не можна підходити. Крім того, що мати втовкмачила це йому в голову, щоразу штовхаючи його носом або лапою, у ньому самому вже розвивався інстинкт страху. За все своє коротке життя в печері він не здибав нічого такого, що б налякало його. Проте страх жив у ньому. Він перейшов до нього від далеких предків, через тисячу тисяч життів. Безпосередньо вовченя успадкувало його від Одноокого й вовчиці, а ті успадкували його від безлічі поколінь вовків, що жили перед ними. Страх — це спадщина Пустелі, і жодна тварина не може уникнути його або поміняти на юшку сочевиці.

Отже, сіре вовченя знало страх, хоч досі ще не знало, від чого він буває. Можливо, що воно вважало його за одно з тих обмежень, що їх ставить життя. Бо воно вже знало, що такі обмеження трапляються. Коли воно відчувало голод і не могло його заспокоїти, то це було обмеження. Тверда перешкода печерної стіни, тицяння материного носа, болючі удари її лапи, незаспокоюваний голод — породжували в ньому впевненість, що не все на світі вільно, що в житті є свої обмеження й заборони. І ці обмеження й заборони були законом. Підлягати їм — це означало уникати болю і досягати щастя.

Воно не обмірковувало цього питання так, як людина. Воно просто поділяло всі речі на такі, що завдають болю, і на такі, що не завдають, і тим-то уникало болю, тобто обмежень і заборон, щоб мати змогу тішитись усіма радощами життя.

Отож скоряючись законові, що його настановила мати, і також другому законові — отого незрозумілого й безіменного страху, вовченя трималось оддалеки виходу з печери. Отвір усе ще був для нього

світлою білою стіною. Коли матері не було вдома, воно здебільшого спало, а прокинувшись, намагалося сидіти тихенько, мовчати і не давало волі жалібному скавучанню, яке все поривалося йому з горла.

Одного разу, прокинувшись, воно почуло біля світлої стіни якісь дивні звуки. Вовченя не знало, що це була росомаха,— вона стояла надворі, тремтячи від власної зухвалості, й винюхувала носом, що там у печері. Вовченя розуміло тільки те, що звуки ці незвичні і, отже, незнайомі й страшні, бо все незнайоме конче викликало в ньому страх.

Вовченя наїжилось, але жодним звуком не виявило себе. Звідки воно могло знати, що йому треба наїжитись? Так виявнювався в ньому страх, хоч досі в своєму житті воно не мало ще нічого такого, що спричинило б його. А зі страхом у парі йшло ще одне інстинктивне бажання — зачаїтись. Мало не збожеволівши з жаху, воно, проте, лежало нишком, нерухомо, застигнувши й закам’янівши, ніби неживе. Повернувшись додому й обнюхавши сліди росомахи, його мати загарчала, кинулась у печеру і незвично ніжно стала пестити й облизувати вовченя. І воно зрозуміло, що уникло великої небезпеки.

У ньому діяли ще інші сили, і головна з них — це ріст. Інстинкт і закон вимагали покори, а ріст вимагав непослуху. Мати і страх примушували його триматися далі від світлої стіни. Але ріст — це життя, а всяке життя тягнеться до світла, і ніщо не могло стримати життєвої хвилі, що підіймалась у ньому з кожним з’їденим куснем м’яса, з кожним подихом. Нарешті одного дня страх і слухняність залляла хвиля життя, і вовченя, перехильцем і боязко, подалося до виходу з печери.

Ця стіна не була подібна до інших, знаних з досвіду, і наче відступала, коли вовченя до неї підходило. Ніжний, маленький. носик, витягнений далеко вперед, не натикався ні на яку тверду поверхню. Стіна виявилась такою прозорою й проникною, як світло. Вовченя увійшло в те, що здавалося йому стіною, і поринуло в речовину, з якої вона складалася.

Це його збентежило: адже воно повзло крізь щось тверде. А світло чимраз яскравішало. Страх гнав вовченя назад, але життя змушувало йти далі. Несподівано для себе вовченя .опинилося при виході з печери. Стіна, всередині якої воно наче було, рантом відступилася кудись надзвичайно далеко. Світло стало таке сліпуче, що боляче було дивитись. Від безмежного простору, що зразу розстелився перед ним, запаморочилось у нього в голові. Очі поступово звикали до яскравого світла і пристосовувались до більших відстаней між речами. У першу мить стіна була зникла з поля його зору. Тепер вовченя знову побачило її, тільки вже страшенно далеко, і мала вона зовсім інший вигляд. Стіна стала строкатою: в неї входили дерева, що оторочковували струмок, і гора, що височіла за деревами, і небо, що здіймалося над горою.

Великий страх пойняв його. Усе навкруги грізне, незнане. Зіщулившись на краю печери, вовченя дивилося на світ. Як страшно! Все незнайоме здавалося ворожим. Шерсть у нього на спині наїжилась, губи скривилися, і воно спробувало грізно й сердито загарчати. Перелякане й безпорадне, воно, проте, посилало виклик і погрозу цілому світові.

Але нічого не зчинилося. Воно все дивилося й так захопилось, що навіть забуло гарчати, а також боятись. На деякий час страх уліг ростові, а ріст прибрав шати цікавості. Вовченя почало розрізняти найближчі речі: струмок, що виблискував на сонці, всохлу сосну, що стояла внизу під самим схилом, і сам цей схил, що здіймався аж до нього й уривався за якихось два фути нижче того місця, де воно сиділо.

Сіре вовченя досі жило на рівній поверхні, ніколи не вдарялось, падаючи, і не розуміло, що це таке — падати. Отже, воно, не вагаючись, ступило вперед, просто в повітря. Задні ноги ще стояли на виступі перед входом у печеру, як воно вже полетіло сторчма. Боляче вдарившись носом об землю, вовченя завищало і, страшенно перелякане, покотилося схилом. Його посів панічний страх. Невідоме таки схопило його. Воно мідно тримав його і ось-ось завдасть йому жахливого болю. Страх притамував у ньому життя, і вовченя завищало, наче перелякане собача.

Воно не знало, куди його несе невідоме і чим йому загрожує, тим-то безперестанку вищало й скавуліло. Це було зовсім не те, що лежати, прикипівши до місця з переляку, коли невідоме тільки чатувало на нього. А тепер невідоме так міцно тримає його, що мовчати вже нічого не дасть. Та й не страх це вже був, а чистий жах, і вовченя все тремтіло.

Схил, проте, ставав дедалі пологіший, і біля його підніжжя росла трава. Вовченя котилось уже не так швидко, і коли, нарешті, воно спинилося зовсім, у нього вихопилось відчайдушне скавучання, а далі протягле жалібне виття. А потім, ніби йому вже тисячу разів доводилось чепуритися, воно стало злизувати суху глину, що пристала йому до шерсті.

Після цього воно сіло і почало роздивлятись довкола, немов та людина, що першою потрапила з Землі на Марс. Вовченя пробилося крізь стіну світу, і невідоме випустило його, не заподіявши ніякої шкоди. Але перша людина на Марсі, мабуть, зустріла б менше незвичайного для себе, ніж вовченя, що зразу опинилось у світі, про який воно нічогісінько не знало: не знало навіть, що він існує.

Тепер, коли страшне невідоме випустило його на волю, вовченя забуло, що колись боялося цього невідомого. Воно відчувало тільки цікавість до всього навкруг: до трави під собою, до куща журавлини неподалік, до стовбура всохлої сосни окрай галявини. Білка, що вибігла з-за дерева й наскочила несподівано на нього, перелякала його до нестями. Воно прищурилось і загарчало. Але білка злякалася не менше. Вона блискавкою шугнула на дерево і, опинившись на безпечній височині, сердито зацокотіла.

Це додало вовченяті духу, і хоч дятел, якого воно потім здибало, трохи налякав його, проте воно відважно продовжувало мандри. Відвага його зросла настільки, що коли якась пташка зухвало підскочила до нього, то воно простягнуло лапу, аби з нею погратися. У відповідь на це вона боляче дзьобнула його в самий кінчик носа; воно перелякано

присіло й голосно заскавучало. Пташка, сполохана його скавучанням, полетіла геть.

Та вовченяті це була наука. Його маленький, ще не розвинутий мозок несвідомо зробив певний висновок. Речі бувають живі й неживі. Живих речей треба стерегтися. Ті, що неживі, завжди лишаються на одному місці, а живі рухаються, і ніколи не можна сказати, що вони зроблять. Від них завше можна чекати якоїсь несподіванки, отже, треба бути напоготові.

Вовченя посувалося вперед помалу, незграбно, раз у раз на щось натикаючись. Йому, наприклад, здавалося, що до гіллячки ще далеко, а вона била його по носі або дряпала йому бік. Земля була нерівна. Воно ступало або дуже широко і орало носом землю або занадто дріботіло і забивало собі лапи. До того скрізь були дрібні камінці, і коли вовченя ступало на них, вони перевертались. Звідси сам собою напрошувався висновок, що не всі неживі речі в стані стійкої рівноваги, як от його печера, і що маленькі неживі речі легше перевертаються й падають, ніж великі. Отак кожна невдала спроба була для нього новою наукою. Що далі воно йшло, то певнішала йому хода. Воно пристосовувалось. Воно вчилось розраховувати кожен свій рух, оцінювати свої фізичні можливості, визначати відстань між різними речами, а також між речами й собою.

На почин йому щастило. Народившись мисливцем (хоч воно цього й не знало), вовченя, щойно вперше вирушивши в світ, знайшло дичину мало не біля самої своєї печери. Зовсім випадково воно наскочило на хитро заховане гніздо куріпки: просто впало на нього. Вовченя хотіло пройти стовбуром званої сосни. В одному місці гнила кора провалилася під ним, і воно, розпачливо заскавулівши, впало на кущ і, пролетівши крізь листя й гілля, опинилось якраз у гнізді, де сиділо семеро маленьких куріпченят.

Вони запищали, заворушились, і вовченя попервах навіть злякалося. Але побачивши, що вони зовсім маленькі, воно посмілішало і придавило

одно з них лапою. Те ще дужче засіпалося під нею. Вовченяті це сподобалося. Воно понюхало його й узяло в рот. Пташина тріпотіла й лоскотала йому язик. В цю саму мить вовченя відчуло, що голодне, і стиснуло її зубами. Тендітні кістки захрумтіли, й тепла кров поллялася в рот. Вона була дуже смачна. У нього в роті було м’ясо, таке саме м’ясо, яким годувала його мати, тільки смачніше, бо живе. З’ївши це пташеня, вовченя одного по одному зжерло й увесь вивід. Потім воно облизалось, як це робила його мати, і стало вилазити з куща.

Тут на нього налетів цілий вихор. Несподіваний напад і гнівні удари крильми засліпили й приглушили вовченя. З ляку воно сховало голову між лапи й заскавучало. Удари посипались частіше. Куріпка-мати не тямилася від люті. Тоді вовченя розгнівалося. Схопившись, воно загарчало і стало відбиватись лапами, а тоді своїми дрібненькими зубами вчепилося в одно крило й почало з усієї сили його тріпати. Птах боровся, завдаючи ударів вільним крилом. Це був перший бій вовченяти. Воно розпалилося, забуло все про невідоме і, не боячись нічого, боролося й шматувало живу істоту, яка його била. Та й це теж було м’ясо, і в ньому прокинулась уся його кровожерність. Воно щойно знищило сім маленьких істот, а тепер заб’є й цю велику живу істоту. Воно було занадто захоплене й щасливе, щоб усвідомити своє щастя. Воно тріпотіло й раділо, як ніколи.

Воно не випускало крила і сердито гарчало крізь зціплені зуби. Куріпка витягла його з куща. Але коли вона спробувала затягти його назад, воно стало опинатись і протягло її на відкрите місце. Птах увесь час кричав і бив його вільним крилом, а пір’я, наче сніг, летіло на всі боки. Збудження у вовченяти розходилося не в жарт. Уся войовнича кров його породи збурилася в ньому. Саме того не знаючи, у ці хвилини воно жило повноцінним життям. Воно ніби зрозуміло своє призначення в світі: вбивати дичину і битись, щоб її вбивати. Ось воно й виконувало це своє найвище в житті призначення, бо життя досягає своїх вершин тільки тоді, коли здійснює вповні те, до чого його призначено.

Нарешті куріпка перестала боротися. Вовченя все ще тримало її за крило, і вони обоє лежали на землі й дивились одне на одного. Вовченя спробувало загарчати, сердито й погрозливо. Птах дзьобнув його в ніс, що вже й так після всього болів. Воно здригнулося, але крила не випустило. Птах дзьобнув його ще й ще раз. Жалібно попискуючи, воно намагалось ухилитись від нього, все з крилом у зубах, не розуміючи, що цим воно тягне й птаха за собою. А той дзьобав і дзьобав йому бідолашного носа. Войовничий запал вовченяти пригас, і, випустивши здобич, воно крутнуло хвостом і ганебно втекло через галявину.

Лігши під кущем по той бік проліску й висолопивши язика, воно важко дихало й увесь час жалібно скавучало, бо ніс йому ще дуже болів. Та враз його пройняло передчуття якоїсь навислої над ним загрози. Невідоме з усім своїм жахом знову насувалося на нього, і вовченя інстинктивно шаснуло під куща. Подмухнуло вітром, і велике крилате тіло зловісно й безгучно пронеслося повз вовченя. Спустившися з височини блакитного неба, яструб мало не схопив його.

Вовченя лежало в кущі і полохливо виглядало звідти, ще не зовсім отямившись із переляку, коли куріпка випурхнула із свого пограбованого гнізда. Пригнічена горем, вона не звернула уваги на крилату стрілу, що летіла на неї з неба. А вовченя все бачило і цс було пересторогою й наукою для нього. Воно бачило, як яструб шугнув униз, махнув крильми над самою землею, уп’явся кігтями в тіло бідолашного птаха, що закричав від болю й страху, і знов шугнув до неба, несучи й куріпку з собою.

Не скоро вовченя вилізло із свого захистку. Воно вже багато чого навчилося. Живі істоти — це м’ясо. Вони смачні. Але живі істоти, коли вони досить великі, роблять боляче. Тож краще їсти маленьких, таких, як писклята у куріпчиному гнізді, а великих, як от мати цих пташенят, краще не займати. Проте десь у глибині істоти воно відчувало сором, і йому хотілося ще раз побитись із великим птахом,— шкода тільки, що яструб схопив його. А може, ще де знайдуться куріпки? Треба піти пошукати.

Воно спустилося навислим берегом до самого струмка. Досі воно ще не бачило води. Йому здалося, що йти по воді дуже добре. Вона така рівна. Вовченя сміливо ступнуло вперед і, заверещавши з жаху, пішло на дно, просто в обійми до невідомого. Стало холодно, і, крім того, вовченяті забило дух. Замість повітря, яким воно завжди дихало, в легені хлюпнула вода. Було так страшно й боляче, наче це прийшла сама смерть. Щоправда, вовченя не розуміло, що таке смерть, проте, як і всякий звір у Пустелі, інстинктом відчувало, що смерть існує, і боялось її, як найбільшого лиха. Вона була суттю невідомого й сукупністю всіх його жахів. Для нього це була найбільша й найжахливіша з усіх можливих катастрофа, про яку воно нічого не знало, але якої страшенно боялося.

Несподівано воно вигулькнуло на поверхню, і свіже повітря хлюпнуло йому в роззявлену пащу. Вдруге вовченя вже не пішло під воду. Неначе хтозна-відколи призвичаєне до цього, воно замолотило всіма чотирма лапами й попливло. Ближчий берег був за який ярд від вовченяти, але воно виринуло спиною до нього і, одразу побачивши протилежний берег, попливло туди. Потік був вузький, і тільки в цьому місці мав завширшки футів з двадцять.

На середині бистрина підхопила вовченя й понесла до невеличких порогів, що перетинали потік. Пливти стало дуже важко. Досі спокійна вода враз завирувала. Його то заливало водою, а то викидало на поверхню. Вода крутила й кидала ним об каміння, що виставало з води. Ударяючись, вовченя скавучало. По тому, як часто воно скавучало, знати було, скільки разів воно вдарялося.

Нижче порогів потік знов широко розливався, і тут течія винесла вовченя на берег і обережно поклала на обмілину. Воно шпарко вилізло з води й простяглося на сухому. Його знання про світ ще збагатились. Вода не жива, але рухається. І хоч здається вона такою самою твердою, як і земля, проте вона зовсім не тверда. Отже, виходить, що речі далеко не завжди такі, якими вони здаються. Страх перед невідомим був недовірою, успадкованою від предків, а тепер його посилив ще й досвід.

Віднині воно вже ніколи не покладатиметься на зовнішній вигляд речей. Перше ніж звірятись на них, воно пересвідчуватиметься, які вони насправді.

Цього дня йому судилася ще одна пригода. Воно згадало, що в нього є мати, і відчуло, що вона йому потрібна більше за будь-що. Від усього, що з ним за день трапилось, втомилося не тільки тіло, але й маленький його мозок. Зроду ще, за ціле життя вовченяти, не працював він стільки, як цього дня. Та й вовченяті хотілося спати. Приголомшене, почуваючи себе зовсім самотнім і безпорадним, подалося воно шукати своєї печери й матері.

Воно поволі пробиралося між кущами, коли нараз почуло різкий сердитий крик. Щось жовте майнуло йому перед очима. Це шмигнула вбік ласиця. Вона була маленька, і вовченя її не злякалось. Потім майже під ногами воно побачило й зовсім малесеньку, на кілька дюймів зростом, живу істоту — ласеня, що так само, як і вовченя, вилізло шукати пригод. Мале хотіло було втікти, але вовченя перекинуло його лапою. Ласиця голосно, скрипуче запищала. У ту ж мить перед очима йому знову промайнула жовта пляма. Воно почуло лютий крик, щось дошкульно вдарило його по голові, гострі зуби ласиці-матері вп’ялися йому в шию.

Заскавучавши, воно відскочило назад, а ласиця схопила своє дитинча й зникла в гущавині. У нього дуже боліда шия, але ще більше мучила його образа, і воно сиділо й жалібно квилило. Така маленька, ця мати ласиця, а така сердита! Воно ще не знало, що маленька ласиця — найлютіший, найстрашніший і наймстивіший з усіх хижаків Пустелі. Та скоро йому довелось переконатись у цьому на власній шкурі.

Воно ще квилило, коли ласиця-мати знову з’явилась перед ним. Тепер ласеня було убезпечене, і вона не кинулась відразу, а підкрадалася обережно. Вовченя мало час розгледіти її худе гадюче тіло й високо підняту голову, також подібну до гадючої. У відповідь на різкий погрозливий крик ласиці, шерсть на спині у вовченяти настовбурчилась,

і воно сердито загарчало. Вона підходила все ближче. І не встигло вовченя й оком моргнути, як раптом худе жовте тіло на мить зникло в нього з-перед очей, і ласиця вчепилась йому в горло так, що її зуби дістали аж до м’яса.

Воно гарчало і хотіло відбиватись, але ще було дуже мале, це був його перший вихід у світ, і тому його гаркіт перейшов у жалібне скавучання, а охота битись — у бажання втекти. Проте ласиця не випускала його. Висячи йому на шиї, вона силкувалася дістати зубами вену, де пульсувало життя. Ласиця любила кров і воліла пити її просто з горла живих тварин.

Сіре вовченя загинуло б і повість про нього лишилася б ненаписана, якби не примчала через кущі вовчиця. Ласиця одразу випустила його і блискавкою кинулась до горла вовчиці, але не влучила й схопилась тільки за щелепу. Вовчиця, трусонувши головою, підкинула ласицю високо в повітря. Щелепи вовчиці на льоту схопили її тонке жовте тіло, і ласицю спіткала смерть на гострих зубах ворога.

Новий напад материнської ніжності був нагородою вовченяті. Знайшовши його, мати, здається, раділа ще більше, ніж він, що знайшовся. Вона ніжно штурхала його носом, пестила і зализувала рани від зубів ласиці. А потім мати й вовченя удвох ізжерли кровопивцю, вернулися в печеру і поклалися спати.

Розділ V

ЗАКОН ПОЖИВИ

Вовченя розвивалося швидко. ,Два дні спочивало воно, тоді знову вилізло з печери. Воно знайшло молоду ласицю, що її матір вони з’їли вдвох із вовчицею, і послало туди ж ласеня. Цього разу воно не заблукало, а втомившись, натрапило на дорогу в печеру, повернулось додому й заснуло. З кожною дниною воно заходило все далі й далі.

Воно навчилося розраховувати свою силу й слабкість, почало розуміти, коли бути сміливим, а коли обережним. Хоча взагалі воно воліло обережність, і тільки зрідка, запевнившись у собі, давало волю пожадливості й люті.

Воно ставало справжнім бісеням, коли натрапляло на заблудлу куріпку, і ніколи не пропускало нагоди сердито загарбати на буркітню білки, що її воно вперше побачило на засохлій сосні. І варто йому було тільки побачити якусь пташку, подібну до тієї, що так боляче подзьобала йому носа, як тут-таки його проймала дика озлість.

Проте бувало й так, що навіть ті пташки не справляли на нього ніякого враження, а це тоді, коли воно відчувало себе в небезпеці від якихось інших хижаків. Йому добре дався втямки яструб, і, вгледівши, як сунула по землі його тінь, воно хутенько забивалось у перший-лінший кущ. Тепер воно не перехитувалось, не розчепірювало ніг,— хода його стала легка й обережна, як у матері, і рухалось воно, здавалося, зовсім без напруження, із, непомітною на око швидкістю.

Щодо полювання, то це тільки напочатку доля йому всміхнулася. Семеро куріпченят і маленька ласиця — оце й уся його здобич. Одначе бажання вбивали зростало в ньому щодень, і воно плекало в собі голодну мрію зловити колись оту білку, що своєю тріскотнею завжди сповіщала всіх звірят про його наближення. Але як пташки літають у повітрі, так білки вміють стрибати по деревах, і воно могло тільки сподіватись, що колись посяде білку на землі, непомітно до неї скравшись.

Вовченя відчувало велику повагу до своєї матері. Вона завжди знаходила м’ясо й не забувала принести синові його частку. Крім того, вона нічого не боялася. Йому, звісно, не спадало на думку, що вона не боялася через свій досвід та знання. Його вона вражала силою. Мати його уособлювала силу; і, підростаючи, воно відчуло що силу в її дошкульних ударах лапою і коли, замість штурханів носом, вона починала боляче кусатись. За це воно також поважало свою матір. Вона

вимагала від нього покори, і що старшало воно, то суворіш із ним поводилась.

Настав знову голод, і тепер вовченя уже свідомо переживало його муки. Вовчиця никала цілими днями, дарма вишукуючи поживи, і навіть уночі зрідка лише спала в печері. Цей раз голод тривав недовго, але тим був лютіший. В грудях у матері не лишилося ні краплі молоко, а м’яса вовченяті вже й давно не перепадало.

Раніше воно полювало, граючись, заради втіхи, а тепер заходилося до полювання без усяких там жартів, і однак нічого не знаходило. Проте ці невдачі тільки прискорювали його розвиток. Воно почало уважніше придивлятися до поведінки білки і ще хитріш скрадалося, щоб напасти на неї зненацька; воно довідалось про звичаї лісової миші й силкувалося видобути її з нори; воно вивчало вдачу дятла та інших птахів. Прийшов час, коли вовченя перестало ховатись під кущ від тіні яструба. Воно змужніло, порозумнішало, зробилося більш у собі впевненим. Та й голод додав йому заповзяття. Тепер воно сідало на задні лапи на видноті й задирливо чекало, поки впаде з неба яструб. Там, високо над ним, літала пожива, якої так настирливо вимагав його шлунок. Але яструб не спускався й не приймав виклику, і розчароване вовченя залізало в гущину, скімлячи з розчарування й голоду.

Та голодові враз надійшов край. Вовчиця принесла додому м’яса. Воно було незвичайне, зовсім не схоже на те, що вона приносила досі. Це було рисеня, майже доросле, хоч і не таке велике, як вовчук. Мати віддала йому геть усе м’ясо. Сама вона вже заспокоїла свій голод, хоч син і не знав, що для цього їй треба було з’їсти увесь рисячий вивід. Не знав він і того, яка це дуже розпачлива була справа. Знав він тільки те, що рисеня з ніжною, як оксамит, шкурою було м’ясом, і він їв це м’ясо і з кожним куснем робився щасливіший.

Коли повний живіт, хочеться спати, тож вовченя лягло обік матері й міцно заснуло. Розбудило його її гарчання. Ніколи ще син не чув, щоб вона так люто гарчала. І може, й справді це вперше в житті була вона

така розлючена. Та й мала для цього підстави, бо краще ніж будь-хто знала, що рисячий вивід не можна нищити безкарно. В яскравому промінні надвечірнього сонця вовченя побачило рись-матір, що припала долі у війсті печери. Шерсть настовбурчилась йому на спині. Це був страх, і цього разу не тільки інстинктивний. Якби одного цього видовища було замало, то лють у хрипкому витті рисі, яким змінилося гарчання, промовляла сама за себе.

Тут вовченя немов щось підштовхнуло. Воно підвелось і, грізно загарчавши, стало поряд матері. Але та, без ніякої до нього поваги, відштовхнула сина назад. Низький прохід не дозволяв рисі стрибнути, і коли вона плазом продиралась усередину, вовчиця кинулася на неї і притиснула її до землі. Вовченя мало що могло розгледіти. Чути було тільки страшне гарчання, скавучання й рев. Обоє звірів зчепились між собою; рись шматувала кігтями й зубами, а вовчиця лише зубами.

Нараз вовченя підскочило до рисі і, грізно загарчавши, вп’ялося зубами в задню ногу. Вагою свого тіла він, сам того не розуміючи, заважав нозі рухатись і помагав таким чином матері. Та незабаром вовченя опинилося під перебійцями і мусило розтиснути зуби. Зараз же обидві матері відскочили одна від одної, і, перше ніж вони знову зчепились, рись ударила вовченя своєю здоровезною передньою лапою і, роздерши йому плече аж до кістки, сильма штурхнула малого до стіни. Його пронизливий вереск переляку й болю долучився до гарчання дорослих. Бій тривав так довго, що воно встигло й накричатись досхочу, і відчути новий приплив хоробрості; під кінець битви вовченя знову завзято вчепилося зубами в задню ногу рисі.

Рись була мертва. Але й вовчиця знесиліла від ран. Вона почала була голубити вовченя й облизувати йому рани, проте від втрати крові знепритомніла і цілий день і ніч пролежала поруч тіла свого ворога, не рухаючись і ледве дихаючи. Протягом тижня вона вилізала з лігва тільки напитись, та й то насилу волокла ноги, бо все боліло. Тим часом рись було з’їдено, і рани вовчиці досить позатягались, щоб могла вона знову йти на розживу.

Плече у вовчука все ще боліло від страшної рани, і він ще довгенько шкутильгав. Але світ йому тепер змінився. Тепер він чув у собі більше певності й більше відваги, як доти, до бою з риссю. Він переконався, що життя суворе; він бився; його зуби впивались у живе тіло ворога; і він лишився живий. Він став поводитися сміливіше і навіть трохи задирливо. Він уже не боявся дрібних звірів, полохливість його майже зовсім зникла, і тільки невідоме все ще панувало над ним і гнітило його таємничістю та жахом.

Він ходив тепер із матір’ю на полювання, бачив, як вона вбивала дичину, і сам почав їй помагати. Невиразно в його свідомості став вимальовуватись закон поживи. Усі живі істоти поділяються на дві породи: його власну і чужу. До першої належить він із матір’ю, до другої — решта живих істот, що здатні рухатись. Серед них є дрібні хижаки і нехижаки, що їх убивала й поїдала його порода; є великі хижаки, котрі вбивали й поїдали його породу, якщо вона перша не вбивала й не поїдала їх. З такої класифікації постав закон. Мета життя — пожива. Життя само це пожива. Життя живе коштом життя. Є ті, хто їсть, і ті, кого їдять. Закон цей велів: їж, а ні — тебе з’їдять. Вовчук не формулював його в певних, визначених висловах, не міркував, чи справедливий він. Він навіть не думав про нього, а просто жив з ним у згоді.

В усьому й скрізь виявлявся цей закон. Вовчук з’їв куріпчиних писклят. Яструб із’їв їхню матір і намагався з’їсти і його. Пізніше, коли вовчук підріс, йому захотілося самому з’їсти яструба. Він з’їв риценя. Рись була б з’їла вовчука, якби її самої не було вбито й з’їджено. І так без краю. Усе живе навколо вовчука жило у відповідності з цим законом, і він сам теж. Він був хижак. Його їжею було м’ясо, живе м’ясо, що швидко втікало від нього, злітало в повітря, видиралося на дерева, ховалося в кущах або ставало з ним лице в лице і боролося, а іноді й гналося за ним.

Коли б вовчук умів думати на людський спосіб, то він би визначив життя як невситимий апетит, а світ — як місце, де стикається сила-

силенна цих апетитів, що переслідують одне одного, полюють одне на одного, пожирають одне одного, як місце, де ллється кров і де панує сліпа випадковість, жорстокість, безглуздя і безмежжя.

Але вовчук не думав по-людському й не мав широкого погляду на життя. Водночас він міг мати тільки одну мету, одну думку, одне бажання. Опріч закону поживи, існувало безліч інших, менш важливих законів, і їх теж треба було знати й коритися їм. Світ мав повно несподіванок. Життя, яке буяло в вовченяті, гра його м’язів були джерелом. повсякчасного щастя. Погоня за поживою збуджувала в ньому радісне тремтіння. Розпалюватись і битись — було йому насолодою. І навіть жах і таємничість невідомого додавали його життю повноти.

Мало життя й інші втіхи. Повний живіт і солодка дрімота на сонечку були йому нагородою за старанну працю, хоч ця праця вже сама собою винагорода. Вона була виявом життя, а життя доходить повного щастя тільки тоді, коли виявляє себе. І вовчук нічого не мав проти ворожого оточення. У ньому буяла молода сила, він був щасливий і дуже пишався собою.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

БОГИ ПУСТЕЛІ

Розділ І

ТВОРЦІ ВОГНЮ

Усе трапилось несподівано, і тільки з його вини і через його безтурботність. Він вийшов з печери й побіг до струмка напитися води. Можливо, він тому нічого не помітив, що був спросоння. (Цілісіньку ніч він ганяв за поживою і тільки щойно прокинувся). Але ж дорогу до води

він так добре знав! Він так часто пробігав нею, і ніколи нічого з ним не траплялося.

Збігши стежкою до всохлої сосни, вовчук минув галявину й побіг між деревами. І тут водночас він це побачив і почув носом. Перед ним на задніх лапах мовчки сиділо п’ятеро живих істот, яких він ще зроду не бачив. То були перші люди, що він їх надибав на своєму віку. Уздрівши його, вони не схопилися, не вискалили зубів, не загарчали, а сиділи собі мовчки й лиховісно.

Не рухався й вовчук. Слухаючи свого вродженого інстинкту, він мусив би прожогом кинутись геть, але в ньому заговорив зовсім інший інстинкт. Дикий жах його опосів. Його ніби приголомшило, і від гнітючого усвідомлення власного безсилля та нікчемності він не міг рушити з місця. Перед ним була сила і влада, щось цілковито далеке й незбагненне.

Вовчук ніколи не бачив людини, хоч і мав інстинктивне уявлення про неї. Він невиразно прочував у ній живу істоту, що виборола собі верховенство над іншими тваринами Пустелі. Він дивився тепер на людину не тільки своїми очима, але також очима всіх своїх предків, що темними ночами оточували кільцем незліченні зимові стоянки, придивлялися з безпечної відстані, з гущавини, до дивної двоногої істоти, владаря над усім живим. Чари спадковості опанували вовчука, він відчував страх і повагу, породжені цілими віками боротьби й досвідом бага тьох поколінь. Спадковість була занадто сильна для нього, маленького звіра. Якби він був дорослим вовком, він би, звісно, втік. Але зараз він припав до землі, скутий жахом, і вже ладен був виявити ту покору, з якою далекий його предок прийшов до людини, щоб погрітися коло її вогню.

Один з індіян звівся на ноги, підійшов до вовчука і нагнувся до нього. Звіря ще більше припало до землі. Невідоме, нарешті, втілилось у плоть і кров, і оце, нахилившись, тягнеться схопити його. Вовчук наїжився, губи його сіпнулись, і малі ще ікла вискалились. Рука, що

зависла над ним, як доля, нерішуче спинилась, і людина сказала, сміючись:

— Вабам вабіска іп піт та! (Дивіться, які білі зуби!)

Усі голосно зареготали й стали підбивати його на вовчука. Рука опускалася все нижче, а в звіряті розпалилась боротьба інстинктів. Його поривали два бажання: і скоритись, і битись. Він пішов на компроміс. Він скорявся, доки рука не торкнулась йому тіла, а тоді його зуби, клацнувши, вп’ялися в неї. У ту ж мить він дістав доброго удару по голові, від якого повалився на бік. Бажання битись умить зникло. Він був тільки малим вовченям, і інстинкт покори взяв у ньому гору. Він сів на задні лапи й заскімлив. Але індіянин, якого він укусив, розсердився. Вовчук дістав удару ще з другого боку і, сівши, заскімлив дужче.

Всі четверо індіян зареготали голосніше, і навіть той, що його вкушено. Вони всі поставали навколо й сміялися з нього, а він скавулів з болю й переляку. Раптом він щось почув. Індіяни почули також. Але вовчук знав, що це таке, і, на довгій ноті увірвавши скавуління, в якому вже забриніло торжество, мовчки почав ждати свою матір, люту й несамовиту, яка нічого не боялась і вбивала всіх живих істот. Вона почула крик вовченяти і мчала йому на допомогу.

Одним стрибком вовчиця опинилася серед них. Оскаженіла, готова хоч би й на що заради сина, мала вона не дуже приємний вигляд. Зате ця її оборонча лють була саме до втіхи вовчукові. Радісно заскавучавши, він кинувся до неї, а люди похапливо відступили на кілька кроків. Вовчиця стала між своїм сином і людьми. Шерсть у неї наїжилась, у горлі хрипіло приглушене гарчання, розлючена морда погрозливо сіпалась, ніс увесь ізморщився.

Враз один з індіян здивовано вигукнув:

— Кічі!

Ото й усе, що він сказав, але вовчиця одразу вся якось принишкла на цей вигук.

— Кічі! — знову вигукнув індіянин, цього разу вже гостро і владно.

І тоді вовчук побачив, що його безстрашна мати, ця вовчиця, припала животом до землі і на знак миру тихо заскавучала й замахала хвостом. Він нічого не розумів. Його опанував страх. Інстинкт його не завів. І мати це ствердила. Вона так само виявляла свою покору людині.

Той, хто говорив, підійшов до вовчиці й поклав руку їй на голову. Вона не вкусила й не намірялася вкусити його, а тільки нижче припала до землі. Надійшли й інші індія-ни, оточили її, торкали, гладили, а вона й не думала опинатись. Вони були дуже збуджені, і ротами своїми знімали великий галас. Однак нічого небезпечного в цих звуках вовчук не вбачив і, притулившись до матері, так само намагався виявити свою покору, хоч подеколи ще наїжувався.

— Це й не диво,— казав індіянин.— Батько її був вовк. Щоправда, мати була собака, але хіба мій брат не прив’язував її в лісі на три ночі під час тічки? Через це батько Кічі — вовк.

— Уже цілий рік, як вона втекла, Сивий Бобре,— зауважив другий індіянин.

— І то не диво, Лососів Язику,— відповів Сивий Бобер.— Тоді стояв голод, і нічим було годувати собак.

— Вона жила серед вовків,— промовив третій індіянин.

— Либонь, що так, Три Орли,—сказав Сивий Бобер і, доторкнувшись до вовчука, додав: — Бо оце й доказ перед нами.

Вовчук тихенько загарчав на доторк, але рука піднялась і замірилася вдарити його. Тоді він сховав ікла і знову покірно припав до землі, а рука та стала чухати йому за вухами й гладити по спині.

— Авжеж, оце й доказ,— казав далі Сивий Бобер.— Безперечно, його мати Кічі. Але батько — вовк. Через те від собаки в ньому мало, а від вовка багато. У нього білі зуби, й ім’я йому буде Білозуб. Я сказав. Це собака мій. Хіба Кічі не була собакою мого брата? І хіба брат мій не помер?

Вовчук, що в такий спосіб дістав собі в світі ім’я, лежав і стежив. Ще деякий час людям з ротів ішли горлові звуки. Потому Сивий Бобер витяг із піхов, що висіли в нього на шиї, ножа, пішов у гущавину й вирізав палицю. Білозуб усе стежив за ним. Індіянин поробив зарубки на обох кінцях палиці і прив’язав до них ремені з сириці. Один він надів вовчиці на шию, підвів вовчицю до молоденької сосни і другий ремінь прив’язав до дерева.

Білозуб пішов за матір’ю і ліг коло неї. Лососів Язик простяг до вовчука руку й перекинув його на спину. Кічі тривожно дивилась на нього. Білозубові знов стало страшно. Він не міг стриматись, щоб не загарчати, але кусати вже не важився. Рука з зігнутими й розчепіреними пальцями почала потирати йому живота, перекочувала його з боку на бік. Було чудно й незручно лежати так горічерева, щоб лапи стирчали вгору. Та й при цьому Білозуб був зовсім безпорадний,— тож він і обурювався всією своєю істотою. Він ніяк не міг боронитись; якби людина захотіла щось йому заподіяти, він би не відкрутився. Хіба можна втекти, коли всі чотири лапи теліпаються в повітрі? І все-таки покора взяла в ньому гору над страхом, і він тільки гарчав потихеньку весь час. Але людина на те не гнівалась і не била його по голові. А найдивніше було, що Білозуб відчував якусь незрозумілу приємність, коли рука гладила його. Перевернений на бік, він перестав гарчати. Пальці почухали його за вухами, і йому зробилось іще приємніше. А коли людина востаннє погладила його й пішла собі — у Білозуба пропав і весь

страх. Йому судилося ще багато разів у житті зазнати страху перед людиною, але саме зараз почалась його приязнь із нею.

Через деякий час Білозуб почув, що до нього наближаються якісь чудні звуки. Він швидко здогадався, що це люди такі звуки видають. Надійшло ціле індіянське плем’я, яке перекочовувало кудись-інде. Було багато чоловіків, жінок та дітей,— всього душ сорок,— і всі навантажені табірними пожитками й усяким іншим збіжжям. З ними було багато собак, і вони теж, окрім цуценят, мали на спині міцно прив’язані клунки вагою в двадцять-тридцять фунтів кожен.

Білозуб досі не бачив собак, проте з першого погляду відчув, що вони одної з ним породи, хоч трохи від нього й відмінні. Але вони, угледівши його з матір’ю, показали, як мало різняться вони від вовків. Зав’язалася бійка. Білозуб наїжився, загарчав і вискалив зуби назустріч цілій лаві собак, що мчали на нього, пороззявлявши пащеки, та вони одразу збили його з ніг і підтоптали під себе. Відчуваючи на собі їхні гострі зуби, він кусав лапи, що його товкли, і рвав животи, що були над ним. У повітрі стояв страшенний гамір. Чути було скажене гарчання Кічі, що боронила свою дитину, людські крики, приглушені удари дрючків по живому тілі й жалібне скавучання побитих собак.

За кілька секунд Білозуб знайшовся знов на ногах. Дрючками й камінням люди прогнали собак, боронячи й рятуючи його від гострих зубів тої породи, що була така схожа, а разом з тим і не схожа на його породу. Мозок його, звісно, не міг збагнути такого абстрактного поняття, як справедливість, та, проте, вовчук по-своєму відчув справедливість людей і зрозумів, що вони встановлюють закон і дбають, щоб його додержувано. Він також визнав за ними ту силу, що змушує скорятись законові. Вони не кусалися й не дряпались, як інші звірі, що він їх перше здибав, але вони примушували неживі речі виконувати їхню волю. Дрючки й каміння, що кидали ці дивні істоти, літали в повітрі, немов живі, і, падаючи на собак, завдавали їм дошкульних ударів.

Він не міг зрозуміти такої влади, і вона здавалась йому надзвичайною, якоюсь просто надприродною і навіть богорівною. Звісно, Білозуб із самої природи своєї не мав жодного уявлення про богів; найбільше, що він міг знати,— це те, що на світі є речі, яких годі збагнути. Його подив і побожний острах були подібні до подиву й остраху, які пойняли б людину, коли б вона раптом побачила десь на вершині гори небесну істоту, що вергає громовиці на великим дивом вражений світ.

Нарешті, останнього собаку відігнано, і гамір ущух. Білозуб зализував собі рани й розважав про своє знайомство з собаками та лють собачої зграї. Він гадав, що його порода складалась тільки з нього, його матері та Одноокого, і що вона зовсім осібна, а тепер він несподівано відкрив, що до неї належать, крім них, ще багато інших створінь. І десь глибоко в підсвідомості зароїлась у ньому прикрість, що вони, ці звірі одної з ним породи, з першого разу кинулися на нього й хотіли його знищити. Так само підсвідомо обурювало вовчука й те, що матір його прив’язано до ломаки. Хай зробили це вищі істоти, проте воно тхнуло пасткою й неволею. А втім, особисто він нічого не знав ні про одне, ні про друге,— він блукав, гасав, улягався, коли сам хотів, і ця воля була його спадщиною, що тепер її порушено. Рухи його матері обмежені довжиною ломаки, і та сама ломака обмежувала його також, бо він ще не навчився обходитись без матері.

Усе це було йому не до душі. Так само не сподобалось йому, коли люди повставали й рушили далі, а один маленький чоловічок узяв за кінець палицю й повів за собою Кічі. Білозуб ішов услід за нею, вельми збентежений і зажурений цією новою пригодою.

Вони спустилися в долину, де тік струмок, і пішли далеко, куди він ніколи не забігав, аж до самого того місця, де долина кінчається і струмок впадає в річку Макензі. Тут, де, високо підважені на держинах, висіли човни і стояли приладдя сушити рибу, індіяни отаборились. Білозуб здивовано поглядав на все це. Могутність людей, здавалося, зростала з кожною хвилиною. Вони ніби дихали нею, і всі, починаючи від

собак із гострими зубами, корились їм. Але найбільше вражала вовчука влада їхня над неживими речами, їхнє вміння пускати в рух те, що не рухалось, і відміняти навіть світ.

Це останнє особливо вражало. Коли звелися снасті наметів, цим він не дуже захопився, бо вже бачив, як з наказу цих самих істот літало каміння й дрючки. Але коли ці снасті обгорнулися шкурами й парусиною, Білозуб був здивований без краю. Намети вражали його своїми величезними розмірами і видавались якимись страховинними проявами життя. Вони здіймались навколо нього з усіх боків і зловісно підносились угору. Він жахався наметів, а коли вітер починав хитати й надимати їх припадав до землі і, не зводячи з них пильного погляду, готовий був скочити й тікати ту ж мить, як вони кинуться на нього.

Та минуло небагато часу, і намети перестали його лякати. Він бачив, як жінки й діти входили й виходили з них, і жодної біди їм не робилось; собаки також часом силкувались туди заскочити, але їх одганяли гострими словами або камінням. Він нарешті не витримав, нишком відбіг від Кічі і обережно поліз до стіни найближчого намету. Спонукала його цікавість — потреба вчитись, і жити, і все спізнавати з досвіду. Останні кілька дюймів до намету проліз він дуже поволі й сторожко. Події цього дня уже привчили його до того, що невідоме часом виявляється в зовсім несподіваний і дивовижний спосіб. Аж ось носом він тицьнувся в парусину. Білозуб спинився й почекав. Нічого не скоїлось. Уважно обнюхавши чудну річ, що геть уся пройшла людським духом, він узяв її зубами й легенько потягнув. Знов нічого, хоч ближча частина намету трохи ворухнулася. Він потягнув дужче, і вона дужче хитнулася. Йому стало весело, і він потягнув скільки сили, раз, і ще, й ще. Захитався весь намет, і зсередини долинув різкий жіночий вигук. Білозуб чимдуж чкурнув до Кічі. Але з тої пори таки перестав боятись цих великих наметів.

За хвилину він знов утік від матері. Її ломаку прив’язано було до кілка, вбитого в землю, і мати не могла добігти за ним. Проти Білозуба вийшло щеня, більше й старше від нього. Воно мало дуже войовничий і

пихатий вигляд. Звано його Ліп-Ліп, як потім дізнався Білозуб, і був це великий забіяка, досвідчений уже на бойовиськах.

Ліп-Ліп був тої самої породи, що й Білозуб, і, через те що малий, не здавався небезпечним, отже, вовчук намірився зустрінути його зовсім по-приятельському. Але побачивши, що той вискалив зуби й весь напружився, він і собі вискалив зуби й напружився. Понаїжувавшись і грізно загарчавши, вони стали кружляти один навколо одного. Минуло кілька хвилин, і Білозубові вже почала навіть подобатись ця, як він гадав, гра. Але раптом Ліп-Ліп надзвичайно хутко підскочив і, куснувши його, зараз же відскочив назад. Випадково він куснув його за те плече, яке розірвала була рись і яке й досі ще не зовсім загоїлось біля кістки. З болю й подиву Білозуб заскавучав, але наступної миті скажено наскочив на Ліп-Ліпа й став немилосердно його кусати.

Та Ліп-Ліп недурно зроду жив у таборі й мав великий досвід у щенячих боях. Його гострі, маленькі зуби вп’ялися три, чотири рази, і більше в новачка, аж доки Білозуб, заскавулівши, без сорома казка, втік під материну оборону. Це був перший з багатьох боїв, що потім були між ним і Ліп-Ліпом, бо вони поворогували від самого початку і вдачу кожен мав таку, що вони не могли не битись.

Кічі ніжно зализала рани Білозубові й силкувалась утримати його біля себе. Але він мав невгамовну цікавість і за кілька хвилин розхрабрувався на нові пошуки. Цього разу він наскочив на чоловіка, що його звали Сивим Бобром. Той сидів навпочіпки і щось робив з гіллям та сухим мохом, що лежали перед ним на землі. Білозуб підступив ближче й став дивитись. Сивий Бобер пустив через рот звук, але Білозубові в ньому не вчулось нічого ворожого, і він ще підсунувся.

Жінки й діти підносили Сивому Боброві гілля й хмизу. Видимо, справа була поважна. Білозубові стало так цікаво, що він навіть забув весь свій страх до людини й підійшов до самих колін Сивого Бобра. У того під руками робилося щось дивне: з гілля й моху здійнялась якась подоба туману, а потім унизу між гіллям, звиваючись і крутячись,

з’явилося щось живе, такої барви, як сонце в небі. Білозуб нічого не знав про полум’я. Вогонь завабив його до себе, як вабило колись було світло в проході печери, і він підліз до багаття. Сивий Бобер засміявся, але в сміхові його знову не було нічого ворожого. Білозуб стромив носа в огонь і разом висунув і свого маленького язика.

На мить його наче скувало. Невідоме, що причаїлося серед моху й гілля, добре дало йому по носі. Він страшенно заскавучав і відскочив назад. Почувши його голос, Кічі з грізним гарчанням кинулась до кінця ломаки і рвалася, мов скажена, не маючи волі прибігти йому до помочі. А Сивий Бобер ляскав себе по стегнах, реготав і оповідав решті племені за пригоду. Всі голосно реготали, а Білозуб, бідолашна розгублена тварина серед людей, квилив і скавучав, сидячи на задніх лапах.

Ніколи ще він не відчував такого болю. Ніс і язик були опечені тією живою річчю, як сонце на колір, що виросла під руками Сивого Бобра. Вовчук скавулів і кричав безперестану, але на його зойки люди відповідали тільки вибухами сміху. Він спробував лизнути язиком ніс, але язик так само був опечений, і йому ще більше заболіло; він скавучав ще жалібніше й розпачливіше, аніж доти.

Та враз йому стало сором: він збагнув, що таке сміх. Для нас це велика загадка, яким способом тварини можуть розуміти сміх і розуміють, коли з них сміються. Але саме в такий незбагненний спосіб і Білозуб знав і відчував сором, що ці люди сміються з нього. Він повернувся й побіг навтіки — не тим, що йому боліло від огню, а щоб не чути сміху, який так глибоко й боляче його діймав. Він побіг до Кічі, яка скажено силкувалася відірватись від своєї ломаки, до Кічі, єдиної в світі, що не сміялася з нього.

Смеркло, і запала ніч. Білозуб лежав поруч із матір’ю. Ніс і язик йому дуже боліли, але його мучив інший клопіт. Він засумував за домом і відчував якусь порожнечу; йому бракувало тиші та супокою, що побіля струмка й печери. Життя стало занадто гамірне. Стільки людей — чоловіків, жінок та дітей, і всі вони галасували й дратували його. А ще

собаки, що без угаву гризуться, скавучать і метушаться. Спокійна самотність того єдиного життя, що він знав, минулася. Тут саме повітря подихало життям. Це життя безнастанно гуло й бриніло навколо. Мінливе й різноманітне в своїй напрузі, воно впливало йому на нерви й почуття, бентежило його й утомлювало постійним чеканням чогось нового.

Вій спостерігав людей, що ходили по таборі, зникали й знов з’являлися. На цих людей Білозуб дивився подібно до того, як людина дивиться на богів, що сама їх утворила. Вони були вищі істоти і в його непевному розумінні уявлялися такими самими творцями чудес, як і боги людям. У них була влада й сила, незбагненні для нього, вони були владарі всього живого і неживого, вони упокорювали собі те, що рухалось, і примушували рухатись те, що було нерухоме; вони творили яскраве, як сонце, й кусливе життя з сухого моху та дерева. Вони були творці вогню! Вони були боги!

Розділ II

НЕВОЛЯ

Дні минали, і Білозуб щораз дізнавався нового. Кічі тим часом була прив’язана, а він бігав по всьому табору, доглядаючись, вивчаючи його, набираючись досвіду. Незабаром він добре пізнав життя людей, але це не породило в ньому зневаги до них. Що більше він їх пізнавав, то певніше бачив їхню могутність, їхню таємничу силу, то більше вони здавалися йому богорівні.

Люди завжди страждають, бачивши, що їхніх богів скинуто, а вівтарі зруйновано, але вовк та дикий собака, що припали людині до ніг, такого страждання не знають. Неподібно до людини, що її боги невидимі й уявлювані і ніколи з туманних образів фантазії не переходять до світу дійсності, залишаючись повсякчас примарами добра та сили, цими злетами людського я до царства духу,— неподібно до людини, вовк та

дикий собака, прийшовши до вогнища, знаходять своїх богів, що в плоті й крові втілені і що мають певне місце на землі й потребують часу, щоб досягти своєї мети і виконати своє призначення. Не треба ніякого зусилля, щоб увірувати в такого бога, і ніяке зусилля волі не збудить сумніву в ньому. Від нього не можна втекти. Ось він стоїть на своїх задніх лапах, з дрючком у руці, незмірно могутній, запальний, гнівний і повний любові. Божественність, тайна і сила набрали плоті, яка спливає кров'ю, коли її роздирають, і яка незгірше смакує за всяке інше м'ясо.

Так було і з Білозубом. Він зрозумів, що звірі-люди це боги справжні й усюдисущі. Його мати, Кічі, виявила свою покору, як тільки вони гукнули її на ім'я, таку саму покору почав виявляти й він. Він визнав за їхній привілей полювання на живе м'ясо, звертав їм з дороги, коли вони йшли, підходив, коли вони кликали, скоренько тікав, коли вони гнали, і припадав до землі, коли вони погрожували. Бо за кожним їхнім бажанням була сила, що вимагала послуху, сила, що спричиняла біль, сила, що давалася взнаки кулаками, дрючками, летючим камінням та пекучим шмаганням батога.

Вій належав їм, як належали їм усі собаки, і жив так, як вони наказували йому. Вони могли скалічити й забити його або ж помилувати. Така була наука, що її мусив він незабаром затямити. Вона йому не легко припала, бо йшла всупереч його владній і сильній вдачі; та хоч не дуже приємно було все те дізнаватись, непомітно для себе самого Білозуб відчув, що та наука йому припала до вподоби. Він віддавав власну долю в чужі руки й скидав із себе відповідальність за власне існування. Це мало в собі свою винагороду, бо завжди легше спертись на іншого, аніж стояти самому.

Звісно, все це трапилося не в один день, і не враз віддався він душею й тілом звірам-людям. Не скоро він міг забути свою дику спадщину й прогнати спогади про Пустелю. Бували дні, коли він скрадався на узлісся, ставав там і прислухався до чогось далекого, що кликало й вабило його. Вертався він неспокійний та сумний і, лежачи

поруч матері, тихенько скімлив і пожадливо лизав її морду своїм жвавим допитливим язиком.

Білозуб хутко вивчив табірне життя. Він побачив несправедливість і зажерливість дорослих собак під час годівлі, коли кидали їм м’ясо чи рибу. Він зрозумів, що чоловіки справедливіші, діти жорстокіші, а жінки добріші, і від жінок скоріше діждешся кістки або шматка м’яса. Мавши дві-три дошкульні сутички з матерями напівдорослих собачат, він зрозумів, що найкраще дати тим матерям спокій, триматися від них якнайдалі й на очі їм не потрапляти.

Але нещасливою долею стався йому Ліп-Ліп. Він був старший та дужчий і весь час до нього чіплявся. Білозуб теж був не від того, щоб побитись, тільки що цей ворог занадто переважав його силою. Ліп-Ліп зробився його кошмаром. Щоразу, тільки-но вовчук відходив від матері, з’являвся цей забіяка, біг за ним услід, гарчав, сікався і, користуючися з нагоди, коли людей не було поблизу, кидався до нього й силував на бійку. Ліл-Ліп дуже тим тішився, бо це ж він завжди перемагав. Бої з Білозубом зробилися радістю для нього, як для другого — мукою.

Проте налякати Білозуба йому пе щастило. Дух вовчука залишався неприборканий, дарма що він стільки терпів від Ліп-Ліпа. Правда, це таки мало свій поганий вплив — Білозуб став лихий і похмурий; зроду дикий норовом, тепер, коли його безнастанно переслідували, він ще більше здичавів. Жвавість і веселість, властиві його вікові, виявлялися дуже рідко. Він ніколи не грався й не пустував з іншими собачатами. Ліп-Ліп не потерпів би цього. Варто було тільки Білозубові показатись біля них, як він наскакував па нього з гарчанням і бився, аж доки проганяв його геть.

Унаслідок цього все щеняче в Білозубові поволі зникало, і він здавався старшим, ніж був справді. Позбавлений змоги виявляти в грі зайву енергію, він затаївся в собі, і почав розвиватись його мозок. Білозуб став хитрий, а часу на всілякі витівки було в нього доволі. Оскільки, як годовано собак, йому заважали вхопити його частку м’яса

чи риби, він зробився спритним злодієм і, бувши примушений сам собі добувати їжу, навчився всюди її знаходити й став чистою карою жінкам. Він никав по цілому таборі, знав, де що робиться, бачив і чув усе, метикував добре і вмів хитро уникати свого запеклого ворога.

Ще коли тільки Ліп-Ліп почав його переслідувати, він утяв йому першу свою хитру й кепську штуку і пізнав насолоду помсти. Як його мати колись, бігаючи із вовками, занаджувала з табору собак на загин, так само й він занадив Ліп-Ліпа до мстивих зубів Кічі. Відступаючи від нього, Білозуб не біг просто, а крутився між наметами. Бігав він краще за всіх собачат свого віку й краще за Ліп-Ліпа, але тепер він підпустив переслідника на відстань лише одного стрибка від себе.

Ліп-Ліп, збуджений погонею й близькістю жертви, забув за всяку обережність, а коли оглядівся, було вже запізно. Біжачи чимдуж круг намету, він наскочив просто на Кічі, що лежала біля своєї ломаки. Не встиг він заскавучати з переляку, як вона вже схопила його зубами. Дарма що Кічі була прив’язана, втекти від неї не так-то й легко було. Вона збила його з ніг і, не даючи підвестись, рвала й кусала зубами.

Коли йому нарешті пощастило відкотитись від неї, він насилу встав, увесь розкуйовджений, змучений і тілом, і духом. Шерсть на ньому висіла клаптями там, де попоходили її зуби. З роззявленої його пащеки вихопився довгий щенячий зойк, що аж за душу брав. Але навіть і це виття не судилось йому скінчити. Наскочивши на нього, Білозуб учепився зубами йому в задню ногу. У Ліп-Ліпа не стало й знаку войовничого запалу, і він, забувши всякий сором, дременув до свого намету. Його колишня жертва не відставала і мчала за ним по п’ятах. На допомогу собачаті вийшли жінки й тільки камінням змогли відігнати оскаженілого, як чорт, Білозуба.

Настав день, коли Сивий Бобер вирішив, що Кічі вже не втече, і відв’язав її. Радість Білозубова не мала меж. Він весело бігав з матір’ю по таборі, і Ліп-Ліп тримався на поважній відстані. Білозуб не раз наїжувався й набирав войовничого вигляду, але той не приймав

виклику. Ліп-Ліп був не дурень, і хоч як йому хотілося помститись, проте він вичікував, коли застукає вовчука самого.

Того самого дня, тільки трохи пізніше, Кічі з Білозубом вибігли на узлісся недалечко від табору. Вовчук крок по крокові звабив сюди матір і, коли вона спинилася, силкувався заманити її далі. Струмок, печера, тихі лісові хащі надили його до себе, і він хотів, щоб мати йшла з ним. Пробігши кілька ступнів, він пристав і озирнувся. Вона не рухалась. Жалібно поскімлюючи, він то зникав серед кущів, то знову з’являвся, потім підбіг до неї, лизнув її морду й знову побіг. Вона стояла на місці. Він зупинився, пильно на неї дивлячись, усією істотою показуючи своє бажання, але коли вона повернула голову й озирнулась на табір, бажання це почало пригасати.

Ного ніби щось кликало на волю, геть ізвідси. Мати його також чула цей поклик, але чула також і інший, голосніший поклик — вогню й людини, що на нього з усіх тварин озиваються тільки вовк та дикий собака, ці кревні брати.

Кічі повернулась і поволі потрухцювала до табору. Він тримав її міцніше, ніж дерев’яна ломака, що до неї вона була прив’язана. Невидима таємнича сила богів опанувала її і не пускала. Білозуб сів у холодку під березою і тихо заскавучав. Густий дух сосни, ніжні лісові пахощі нагадували йому про минуле вільне життя перед днями неволі. Але ще він був малий, і його любов до матері була дужча, ніж поклик людини а чи Пустелі. Усе своє коротке життя він залежав від неї, і для нього ще не прийшла пора самостійності, отож він підвівся й невесело потрухцював і собі до табору; дорогою разів два чи три він сідав, починав скавуліти й прислухався до потужного поклику, що все лунав із надрів лісу.

У Пустелі мати недовго буває коло дітей, а під владою людини ще менше. Отак сталося і з Білозубом. Сивий Бобер заборгував індіянинові на ім’я Три Орли. Цей самий індіянин вирушав тепер річкою Макензі проти води аж до Великого Невільничого озера. Шматок червоної

матерії, ведмежа шкура, двадцять набоїв та Кічі пішли за борг. Побачивши, що Три Орли посадовив його матір до себе в човен, Білозуб кинувся й собі туди ж. Одним ударом Три Орли шпурнув його назад на землю й відчалив човна. Вовчук скочив у воду й поплив за ним, не слухаючи Сивого Бобра, що кликав його назад. Страх втратити матір був такий великий, що він знехтував навіть покликом людини-бога.

Але боги звикли, щоб їм корились, і розлючений Сивий Бобер метнувся човном навздогін. Догнавши Білозуба, він нагнувся, схопив його за карк і витяг із води. Проте він не пустив його на дно човна, а, тримаючи навису, почав бити. Ну, та й бив же! Рука в індіянина була тяжка і кожен удар дошкульний, а сипав він їх, не жаліючи.

Під градом цих ударів Білозуб метлявся з боку в бік, як зіпсований маятник. Чого тільки він не перечував! Спершу його охопив подив. Потім опав страх, і він почав скавучати після кожного удару. Натомість скоро прийшла лють. Уся його волелюбна вдача ожила: він вискалив зуби й безстрашно гарчав просто в лице розгніваному богові. Той ще більше розгнівався. Удари посипались рясніші, важчі й дошкульніші.

Сивий Бобер не переставав бити, Білозуб не переставав гарчати. Звичайно, так не могло тривати без кінця. Хтось мусив поступитись, і поступився Білозуб. Страх знов опосів його. Це вперше людина так з ним поводиться. Усі випадкові удари, що перепадали йому раніше — дрючком чи каменем,— виглядали на пестощі проти того, що було зараз. Він здався і почав скавучати й вити. На кожен удар відповідав він пронизливим скавучанням; страх перейшов незабаром у жах, і скавучання зіллялося в одне безперервне виття, не зв’язане з ритмом ударів.

Нарешті Сивий Бобер опустив руку. Білозуб, що безпорадно повиснув у повітрі, все скавучав. Це, видимо, задовольнило господаря, і він кидьма шпурнув вовчука на дно човна. Тим часом човен несла бистрінь. Індіянин узявся за весла. Вовчук заважав йому гребти, і він дав

йому доброго штовхана. Тут знов озвалася волелюбна вдача Білозуба, і він уп’явся зубами в ногу, взуту в мокасип.

Попередній прочухан видався нічим проти того, що йому влетіло тепер. Гнів Сивого Бобра був жахливий, так само як і страх Білозуба. Цього разу по ньому походила не тільки рука, а й важке весло, і коли нарешті його знову кинуто на дно, він увесь був побитий і все його маленьке тіло страшенно боліло. Сивий Бобер знову штовхнув його ногою, уже навмисне. Але Білозуб не схопив його за ногу. Неволя навчила його ще одного: ніколи, ні за яких обставин не можна кусати свого володаря й пана, бо тіло його священне, і зуби таких, як він, не сміють його поганити. Очевидно, це найтяжчий злочин, якого не можна ні простити, ані забути.

Коли човен черкнувся берега, Білозуб лежав усе так само непорушно й поскиглював тихенько, чекаючи, яка буде воля господарева. Воля ця була така, щоб вовчук вийшов з човна, бо його шпурнуто на берег. Білозуб гепнувся на бік і боляче вдарився об землю своїм побитим тілом. Увесь тремтячи, він звівся на ноги й жалібно заскавучав. Ліп-Ліп, що стежив з берега за всім, що діялось, кинувся до нього, збив з ніг і вгородив зуби в його тіло. Білозуб був занадто знеможений, щоб боронитися, і йому, мабуть, прийшлося б не з медом, якби раптом нога Сивого Бобра не вдарила Ліп-Ліпа з такою силою, аж він злетів угору й гепнувся на землю далеко від Білозуба.

Така була людська справедливість, і Білозуб навіть у своєму жалюгідному стані мимоволі відчув вдячність. Він покірно покульгав за Сивим Бобром через увесь табір до його намету. В такий спосіб Білозуб дізнався, що право карати боги застерігають собі, а тварин, підлеглих їм, позбавляють цього права.

Уночі, коли все стихло, Білозуб згадав матір і затужив за нею. Але він так голосно став тужити, що розбудив Сивого Бобра, і той знову побив його. По тому, коли боги були десь недалеко, він тільки нишком виявляв

своє горе і, лишень буваючи сам на узліссі, давав йому волю — голосно скавучав і вив.

О цій порі, може, він і послухався б спогадів про печеру й струмок і втік би в Пустелю, якби не любов до матері. Люди оце йдуть на полювання й повертаються назад; то, може, й вона так само повернеться? Сподіваючись її, він не втікав і залишався в своїй неволі.

Але не можна сказати, щоб ця неволя аж дуже була тяжка. Чимало вона містила цікавого. Завше траплялося щось несподіване, і не було кінця-краю дивним речам, що їх робили боги і що на них він дивився залюбки. А ще він вивчився прилагоджуватись до Сивого Бобра. Послуху, неухильного, ретельного послуху, вимагали від нього, а в нагороду йому не перепадало стусанів, і життя ставало терпимим.

Ба навіть часом Сивий Бобер сам кидав йому кавалок м'яса й відганяв собак, поки він їв. І — дивна річ — цей кавалок мав особливу ціпу й здавався Білозубові більше до смаку, як ті, що він діставав з рук у жінок. Індіянин ніколи не гладив і не пестив його, але чи то через те, що в нього була тяжка рука, чи через його силу й справедливість, а може, через усе те разом, — між вовчуком і його похмурим господарем почала виникати своєрідна приязнь.

Оце так непомітними лукавими способами й не раз за допомогою дрючка, каменя чи удару кулаком надіто на Білозуба кайдани неволі. Інстинкт, що попервах уможливлює вовчому родові підходити до багаття людини, має здатність розвиватись. Розвивався він і в Білозубі, і табірне життя, попри всі тутешні знегоди, ставало йому все дорожчим. Але він не був свідомий цього. Він знав тільки тугу за матір’ю, сподівався, що вона повернеться, і палко прагнув своєї колишньої волі.

Розділ III

ВИГНАНЕЦЬ

Ліп-Ліп увесь час труїв життя Білозубові, і той ставав дедалі лихіший і лютіший, аніж мав би бути від природи. Лють йому зроду була властива, а тепер і зовсім перейшла всякі межі. Злостивістю своєю він зажив недоброї слави навіть серед людей. Що б не трапилось у таборі: чи то бійка де зчиниться, а чи жінки знімуть галас, що в них украдено м’ясо,—ніхто не сумнівався, що й Білозуб тут причетний. Людям і на думку не спадало шукати причин такого його поводження — вони бачили тільки наслідки, і то саме кепські наслідки. Білозуб був пролаза, злодій, забіяка й призвідник до всякої гризні. Роздратовані жінки кричали йому просто у вічі, що він вовк, що він не варт нічого, і що доброго кінця йому не бачити, а він слухав і пильнував, щоб устигнути втекти, коли в нього жбурнуть чимсь.

Незабаром він відчув себе вигнанцем серед мешканців табору. Всі молоді собаки йшли за Ліп-Ліпом. Між ними та Білозубом була якась різниця. Може, вони чули в ньому дикий лісовий рід і виявляли неприязнь свійського собаки до вовка. Та хоч би там як, а вони стали на Ліп-Ліпів бік і напастували Білозуба. І раз виступивши проти нього, вони мали поважні причини не припиняти війни: всі вони, кожен своєю чергою, познайомилися з його гострими зубами, а він, ніде правди діти, давав більше, ніж сам діставав. У бою один на один, він би впорався мало не з кожним, але цієї втіхи йому було заказано, бо тільки зачиналася бійка, як зараз же, ніби на яке гасло, збігалися молоді собаки з цілого табору й накидались на нього.

Ворожнеча з усім собачим плем’ям навчила його двох важливих речей: відбиватись водночас від усіх, коли нападала зграя, а коли змагався з одним — то якнайбільше разів його куснути в якнайкоротший час. Утриматись на ногах, коли накинеться ворожа зграя, то значить зберегти собі життя, і він добре затямив цю науку. Його, немов того кота, ніяк не можна було збити з ніг. Дорослі собаки, наскочивши на нього всією вагою свого тіла, могли відкинути його назад або відштовхнути вбік, але, відлетівши часом далеко, він завжди падав ногами твердо на землю.

Коли собаки б’ються, то перше ніж учепитися зубами, вони звичайно починають гарчати, наїжуються, набирають войовничого вигляду. Але Білозуб навчився обходитись без цих підготовчих заходів. Гаяти часу не доводилось, бо зараз же нападала вся зграя молодих собак,— він мусив зробити своє й бігти необзир. І він призвичаївся не попереджувати про свої наміри. Він підбігав, хапав і шматував супротивника, не даючи йому змоги підготуватись до бою. Отак він навчився швидко нападати й завдавати тяжких ударів. І також він зрозумів ціну несподіванки. Коли собаку заскочити зненацька й прокусити йому плече чи розшматувати вухо, перше ніж він збагне, що робиться,— то це вже половина перемоги.

Собаку дуже легко збити з ніг, якщо напасти несподівано. А падаючи, він виставляє найвразливішу частину тіла — шию, і коли за неї вкусити, іноді можна й зовсім життя збавити. Білозуб знав це місце, знання те успадкував він від мисливих поколінь предків. Його спосіб нападати полягав у тому, щоб, по-перше, застукати собаку самого, по-друге, захопити його знебачки і збити з ніг і, по-третє, вчепитися зубами в горло.

Білозуб був ще напівдорослий, і ікла не мав ще такі великі й сильні, щоб загризати на смерть, а проте чимало молодих собак бігало по табору з покусаними горлами після сутички з ним. І ось якось він заскочив одного свого супротивника на узліссі. Кілька разів перекинувши його й учепившись у горло, він таки перегриз йому жилу, і той визівнув духа. Увечері в таборі зчинився цілий гвалт. Звістку про подвиг Білозубів принесли господареві загризеного собаки, жінки пригадали всі випадки з украденим м’ясом, і навколо намету Сивого Бобра загомоніли гнівні голоси. Але він нікого не пустив до себе в намет, куди сховав злочинця, і рішуче відмовився видати його тим, хто жадав помсти.

Білозуба зненавиділи і люди, й собаки. Він не знав і хвилини спокою. Кожен собака шкірив на нього зуби, кожна людина замахувалася рукою. Своя порода вітала його гарчанням, а боги прокляттям і камінням. Він

завжди був у напруженому стані, щомить готовий напасти, відбити напад або ухилитись від несподіваного удару. Повсякчас він був ладен діяти хутко й розважливо: кидатись на ворога, зблиснувши зубами, або ж відскакувати з грізним гарчанням.

Щодо гарчання, то жоден собака в цілому таборі, ні старий, ні молодий, не вмів так хижо гарчати, як він. Собака звичайно гарчить або застережливо, або погрозливо, і треба знати, коли до якого способу вдаватись. А Білозуб це добре знав. У своє гарчання він вкладав усе, що мав у собі хижого, лютого й страшного. Зморщений його ніс, наїжена шерсть, язик, що, мов червона гадюка, висувався й ховався, прищулені вуха, очі, що виблискували ненавистю, тремтячі губи, вискалені мокрі ікла — все це могло стримати хоч би й якого напасника. Хвильки такої паузи — коли Білозуба застукувано зненацька — вистачало йому, щоб зважити свої дії. Але часто вагання ворога затягувалось надовше, і він урешті зрікався нападу. Отак гарчання Білозубове не раз допомагало йому почесно відступити навіть при сутичках з дорослими собаками.

Викинутий із зграї молодих собак, він змушував їх дорого платити за свою ворожнечу до нього, даючи їм на власній шкурі відчути його хижість. Усе склалося якось дивно: вони не підпускали його до себе, але й жоден з них не міг відбитися зграї,— цього вже він не дозволяв. Його хитрість і підступна тактика призвели до того, що вони боялись бігати поодинці і, опріч лишень Ліп-Ліпа, завжди трималися купи, аби спільно відбиватись від страшного ворога, що самі собі створили. Коли якесь собача нерозважно забігало само на берег, то або його знаходили загризеного, або воно здіймало на ноги весь табір своїм одчайдушним скавучанням, рятуючись утечею від Білозуба.

Проте й тоді, як молоді собаки зрозуміли, що їм безпечніше триматися гурту, Білозуб мстився на них. Він нападав, заскочивши котрогось ворога самого, а вони нападали на нього цілою зграєю. Побачивши вовчука, вони зараз же на нього накидались, і рятували його тільки швидкі ноги. Але сутужно доводилось тому переслідни-кові, що випереджував інших! Білозуб несподівано обертався, наскакував і рвав

його перш, ніж настигала зграя. Таке траплялося доволі часто, бо запалившись погонею, собаки забували за всяку обережність, а з ним цього ніколи не бувало. Озираючись крадькома, він не проминав нагоди враз крутнутись і налетіти на занадто ретельного переслідника, що випередив зграю.

Молоді собаки не можуть не гратись, і тепер ворожнеча з Білозубом зробилася для них грою у війну. Гонитва за ним була їм страшною забавою,— подеколи смертельно небезпечною і повсякчас цілком поважною. Покладаючись на прудкість своїх ніг, Білозуб ніколи від цієї гри не ухилявся. Тим часом як він даремне сподівався материного повороту, він не раз занаджував усю зграю до лісу. Але там вони конче губили його слід. З галасу й гавкотні Білозуб завжди знав, де вони, тоді як він сам біг безгучно, немов тінь, мелькаючи поміж деревами, як були робили те його батько й матір. До того ж він більше мав спільного з Пустелею і краще за них знав її тайни й хитрощі. Найбільше він любив заховати свої сліди, пробігши водою, а тоді, зачаївшись у гущавині, лежати й слухати, як вони, спантеличені, марно гавкають і ганяють по лісі.

Оточений ненавистю собак і людей, безперестану ворогуючи з усіма, Білозуб розвивався швидко, але однобічно. Не було нічого, що сприяло б розвиткові в ньому лагідності або доброти. Про таке він і гадки навіть не мав. Він знав один тільки закон — коритися дужчому й гнобити слабшого. Сивий Бобер був бог, і він був дужий, отже, Білозуб корився йому. Молодші й менші за нього собаки: були кволі, і їх малося нищити. Його розвиток ішов у бік сили. Серед вічних загроз якоїсь небезпеки чи й загину в ньому найбільше розвивались його риси хижака, потрібні йому, щоб боронитись. Він був рухливіший за інших собак, жвавіш бігав, був спритніший, лихіший і хитріший за них. Із своїми залізними м'язами й сухими жилами, віті міг більше витерпіти, як вони, і був проти них лютіший, жорстокіший і розумніший. Він мусив стати таким, а ні — то не вижив би в тому ворожому оточенні, серед якого опинився.

Розділ IV

СТЕЖКОЮ БОГІВ

Восени, коли дні покоротшали й почав дошкуляти мороз, Білозубові трапилась нагода втекти на волю. В селищі вже кілька днів тривала метушня. Літній табір згортали, і плем’я, навантажене своїм майном, ладналось до пори осінніх вловів. Білозуб стежив за цим пожадливими очима, і, коли побачив, що розбирають намети й вантажать човни, усе зрозумів. Човни один по одному відчалю вали, а декотрі то вже й зникли з очей, пливучи за водою.

Білозуб надумався залишитись і, вигодивши, втік до лісу. Щоб заховати свої сліди, він пробіг трохи по струмку, що вже взявся кригою, тоді заховався в гущавину й став чекати. Час ішов, і він майже без перерви проспав кілька годин, коли враз пробудився від голосу Сивого Бобра, що кликав його. Чути було також інші голоси, гукала й жінка Сивого Бобра, і його син Міт-Са.

Він тремтів з ляку, і, хоч йому кортіло вилізти із свого захистку, він опирався цьому бажанню. Голоси поволі стихли вдалині. Переконавшись, що небезпеки вже нема, Білозуб виліз із-під куща. У лісі смеркало. Яку часину він бігав і пустував поміж деревами, втішений волею, а тоді враз його охопило почуття самотності. Він присів і почав дослухатись. Ніде ні шелесне. Ліс лиховісно мовчав, і в цій його мовчанці ніби крилися небезпеки, невидимі й незбагненні. Білозубові здавались непевними і високі стовбури дерев, і чорні тіні від них — вони могли ховати в собі всяке страхіття.

До того ще стало Білозубові холодно, і не було теплого намету, щоб до його стіни притулитись. Мороз хапав Білозуба за ноги, і він підіймав то одну, то другу передню лапу, а тоді прикрив їх пухнастим хвостом. І цю мить щось йому примарилося. Власне, нічого дивного в цім не було — просто перед його внутрішнім поглядом постали знайомі картини. Він бачив табір, намети, полум’я вогнищ. Він чув гострі жіночі голоси, густий чоловічий бас, гарчання собак. Він був голодний, і пригадав собі

шматки м’яса й риби, що йому давали. Тут м’яса не було, а лишень погрозлива мовчанка, якою голоду не заспокоїти.

Неволя виніжила його. Турботи й відповідальності він не знав і розучився дбати за себе. Навколо була глупа ніч. Призвичаївшись до гомону й галасу в таборі, до безнастанної зміни картин і звуків, почуття його тепер виявились бездіяльні. Нічого було слухати, ні на що дивитись, нічого робити. Він напружував слух і хотів зловити хоч що-небудь, що порушувало б тишу й застиглість у природі. Та все було пройняте нерухомістю, і він мав таке відчуття, наче щось жахливе нависло над ним.

Раптом він затремтів. Щось величезне й безформне промайнуло йому перед очима. Це з-за хмар виглянув місяць, і від дерева впала на Білозуба тінь. Заспокоївшись, він, проте, заскавучав потихеньку; але, згадавши, що цим може накликати на себе яку небезпеку, примовк.

Дерево, пройняте нічним холодом, голосно затріщало в нього над головою. Вовчук заскавучав з переляку і, охоплений сліпим жахом, у нестямі кинувся до табору. У ньому палало одне бажання — якнайшвидше добутись до людини, під її захист. Він уже вдихав носом дух диму, у вухах бриніли табірні голоси й крики. Він вибіг з гущини на галявину, осяяну місячним світлом, де не було пі тіней, ні темряви. Але очі його селища не побачили. Він забув, що люди знялись і пішли звідти.

Білозуб рвучко спинився. Бігти було нікуди. Сумовито тиняючись по таборищі, він обнюхував купи сміття, всяке дрантя й покидьки, що залишились від богів. Він був би радий тепер каменю, кинутому на нього сердитою жінкою, був би радий, коли б тяжка рука Сивого Бобра з гнівом упала на нього; радісно привітав би навіть Ліп-Ліпа та всю полохливу й гавкучу собачу зграю.

Підійшовши до місця, де раніше був намет Сивого Бобра, він сів посередині й підвів морду до місяця. Йому скорчило горло, паща

роззявилась, і в розпачливому жалісному витті вилилась його самотність, і страх, і туга за Кічі, і всі колишні муки, і передчуття майбутніх знегод та небезпек. Це було довге вовче виття, голосне й тужливе, що вперше в житті вихопилось йому з горла.

Настав день, і страхи його розвіялись, але самотність ще більше гнітила. Порожнє таборище, де ще недавно вирувало життя, тільки посилювало відчуття самотності. Та не довго він роздумував, що йому робити. Заглибившись у ліс, він побіг берегом річки за водою. Він біг цілий день, не спиняючись ні на хвилинку. Здавалося, вій довіку може так бігти і його залізні м’язи не дізнають утоми. А коли втома таки прийшла, йому стала в пригоді безмірна витривалість, успадкована від предків, і погнала його тіло далі вперед.

Там, де річка пливла між крутоярих скель, він перебирався кручею позад них, коли ж дорогою траплялися струмки та річечки, що впадали в головну річку, він або перепливав через них, або переходив убрід. Часто, коли він біг надбережною кригою, вона проломлювалася під ним, він завалювався в воду і ледве-ледве видряпувався на берег. І повсякчас сподівався він натрапити на слід богів, де вони пристануть до берега і рушать у глибину країни.

Розвинений вище за середній рівень своєї породи, Білозуб не міг, проте, уявою сягнути до протилежного берега Макензі. Йому не спадало на думку, що ті сліди, яких він шукав, можуть бути там. Пізніше, коли б він постаршав, порозумнішав, більшого набрався подорожнього досвіду й краще запізнався із слідами та річками,— тоді, може, це йому й спало б на думку. А тепер він біг навмання за водою своїм берегом Макензі і ні на що інше не зважав.

Він біг цілісіньку ніч, натикаючись потемки на всякі перепони та перешкоди; але все це тільки затримувало його, анітрохи не лякаючи. На полудень другого дня, коли він пробіг без упину тридцять годин, навіть Білозубові залізні м’язи втомились, і лише завзятість тримала його на ногах. До того ще він не раз поринав у холодну воду та сорок

годин нічого не їв і охляв з голоду. Його чудова шерсть покрилася брудом, широкі підошви лап стали забиті й закривавлені. Він почав кульгати, і дедалі все дужче. Немов цього було не досить, ще й небо заволокло хмарами, і пішов сніг — густий, м’який і мокрий. Він застилав землю, прикривав усі нерівності грунту, і Білозубові, що лапи його розповзалися по снігу, бігти стало й зовсім тяжко.

Сивий Бобер лаштувався отаборитись цієї ночі на другому березі Макензі, бо саме там мали полювати. Але Клу-Куч, його жінка, ще завидна випадково вгледіла на протилежному березі лося, що прийшов на водопій. Отож якби лось не зійшов до річки, якби Міт-Са через снігопад не відхилився від правильного напряму, якби Клу-Куч не завважила лося, а Сивий Бобер не підстрелив його вдалим пострілом з рушниці,— всі подальші події склалися б зовсім інакше. Сивий Бобер не отаборився б на цьому березі Макензі, Білозуб побіг би далі, і або загинув би в дорозі, або пристав би до своїх диких братів і до кінця своїх днів був би вовком.

Стояла ніч. Сніг сипав ще густіший, і Білозуб, попискуючи, шкутильгаючи й спотикаючись, вибіг на свіжий слід. Такий свіжий був цей слід, що він одразу його впізнав, і, заскавучавши з радості, нетерпляче побіг ним, убік від берега до лісу. Знайомі табірні звуки долинули до його слуху. Він побачив полум’я багаття, Клу-Куч, що куховарила, Сивого Бобра, що присів коло вогню навпочіпки і їв кавалок сирого сала. В людей є свіже м’ясо!

Білозуб був певен, що дістане доброго прочухана. Він зіщулився і трохи навіть наїжився на цю думку, проте побіг далі. Він боявся цього ненависного прочухана. Але він знав також, що грітиметься біля вогню, буде під захистом богів і матиме товариство собак,— щоправда ворожих, та все ж товариство, і збудеться вже самотності.

Він підповзав до вогню плазом, на животі. Сивий Бобер побачив його й перестав жувати сало. Білозуб повз помалу, всією своєю істотою виявляючи улесливу сумирність і покору. Він повз просто до Сивого

Бобра і що ближче, то все повільніш. Добувшись нарешті до нього, він ліг господареві коло ніг, самохіть і тілом і душею здаючись таким чином на його ласку. Він із своєї волі прийшов до людського вогню і покорився людині. Білозуб аж тремтів, сподіваючись неминучої покари. Рука над ним ворухнулася. Він зіщулився перед близьким ударом. Але рука не вдарила. Тоді він глянув крадькома вгору. Сивий Бобер розломив сало навпіл! Сивий Бобер одну половину простягнув йому! Дуже обережно й навіть підозріливо Білозуб спочатку обнюхав його, а тоді з'їв. Індіянин гукнув, аби принесли м'яса, й відганяв собак, поки вовчук не з'їв його. Наїджений і задоволений, ліг Білозуб біля ніг Сивому Боброві й став дрімати, мружачись на яскравий вогонь. Він був спокійний і знав, що взавтра не доведеться вже йому безпорадно бігати в похмурому й мовчазному лісі — він буде в таборі з людьми, із своїми богами, що під їхню руку віддав він себе і що від них тепер він залежатиме.

Розділ V

ДОГОВІР

У половині грудня Сивий Бобер вирядився вгору по Макензі, взявши з собою Міт-Са і Клу-Куч. Куплені або позичені собаки провадили одні санки, в яких їхав він сам. Другими, меншими санками керував Міт-Са, і запряжено в них було молодих собак. Санки та й запряг були мало не іграшкові, однак Міт-Са почувався захоплено, бо це ж він починає вже працювати, як дорослий чоловік. Він учився поганяти й муштрувати собак, а вони теж призвичаювались ходити запряжені. Опріч того, його санчата ще й корисні були, бо на них наклали фунтів із двісті всякого збіжжя та харчу.

Білозуб бачив, як собаки працюють у збруї, і не дуже ремствував, коли його запрягали вперше. Йому наклали на шию підбитого мохом хомута, якого посторонками прив'язали до ременя, що проходив у нього попід грудьми й уподовж спини. До цього ременя кріпили довгого мотузка, яким Білозуб тягнув санки.

В запрягу було семеро собак. Всім їм сповнилось місяців по дев’ять-десять, і лишень Білозуб мав вісім місяців віку. Кожен з них прив’язаний був до санок окремим мотузком, а ці мотузки були різної довжини, один від одного коротший принаймні на довжину тіла собаки, і всі сходилися до кільця, закріпленого в передку санок. Самі санки, зроблені з міцної берестяної кори, не мали полозків. Загнутий догори передок не давав їм закопуватися в сніг. Завдяки такій будові санок вся вага лягала на більшу площу снігу, який розсипався кришталевим порохом. З тією ж самою метою рівномірнішого розподілу ваги собаки на кінцях своїх мотузків розходились віялом від передка санок, і жоден не біг слідом другого.

Такий запряг мав ще одну перевагу. Різні завдовжки мотузки перешкоджали заднім собакам гризти передніх, а передні, щоб напасти на заднього собаку, який біг на коротшому мотузку, мусили обертатись. При цьому нападник опинявся лице в лице перед супротивником, та ще й наражав себе на батіг погонича. Проте найголовніша вигода полягала в тому, що задній собака, наміряючись напасти на переднього, тягнув санки дужче, а що шпаркіш їхали санки, то шпаркіш біг і передній собака. Отож задній собака ніколи не міг його наздогнати. Що швидше біг один собака, то швидше біг і другий, та й усі собаки. І тим самим швидше посувалися санки. Отаким хитрим, лукавим способом людина збільшувала свою владу над тваринами.

Міт-Са схожий був на батька й затямив дещо з його сивої мудрості. Він давно завважив, що Ліп-Ліп переслідує Білозуба, але тоді Ліп-Ліп належав комусь іншому, і Міт-Са тільки іноді покрадьки шпурляв у нього каменем. А тепер, коли Ліп-Ліп став його собакою, він, щоб помститись на ньому, прив’язав його на кінці найдовшого мотузка. Це робило Ліп-Ліпа ніби передовиком і здавалось навіть почесним. Однак насправді нічого почесного тут не було, навпаки, замість того, щоб командувати зграєю й тримати її в покорі, він зробився об’єктом ненависті й нападів усіх собак.

Справа в тому, що задні собаки бачили Ліп-Ліпа завжди попереду себе, так наче він тікав від них, і бачили тільки його кудлатого хвоста й задні ноги, а це видовище далеко не таке страшне, як вискалені зуби й настовбурчена шерсть. Та й собаки самою будовою свого розуму такі, що, коли перед ними біжить інший собака, їм видається, немов він утікає від них, і в них зараз же виникає бажання за ним гнатися.

Тільки-но санки рушили, весь запряг погнався за Ліп-Ліпом, і так тривало цілий день. Ображений у своїй гідності й доведений до шалу, він кілька разів обертався до переслідників, але Міт-Са махав своїм тридцятифутовим батогом, сплетеним з оленячих кишок, Ліп-Ліпові щось обпікало морду, він повертався і біг далі вперед. Він не злякався б і всієї зграї, проте батіг був більше за те, що міг він винести. Йому залишалось тільки натягувати мотузка й тікати від зубів своїх товаришів.

Однак у заглибинах індіянського мозку крилися що більші хитрощі. Щоб підсилити ворожнечу собак до свого провідника, Міт-Са почав на очах у запрягу давати перевагу Ліп-Ліпові. Це збуджувало в них і заздрощі й ненависть заразом. Перед очима їм Міт-Са вділяв йому м’яса, але тільки-но йому. Вони просто казились, і лише батіг Міт-Са тримав їх на відстані, поки Ліп-Ліп їв. Коли м’яса й не було, то Міт-Са відганяв собак подалі, аби їм видавалося, що він годує Ліп-Ліпа.

Білозуб щиро взявся до роботи. Недурно він пройшов більшу відстань, ніж котрийсь інший собака, доки трапив до рук богів, і тепер добре розумів, що дарма противитись їх силі. До того ще повсякчасне переслідування від зграї спонукало його менше на неї зважати, аніж на людей. З тваринами він не приятелював. Кічі він майже забув, і йому зосталася тільки вірність богам, що їх він визнав за своїх владарів. Він працював ретельно, навчився дисципліни й став слухняний у роботі, вірний і покірливий. Це головні властивості присвоєних вовка та дикого собаки, а в Білозуба було їх навіть більше, ніж звичайно.

Спілкувався Білозуб і з собаками, але саме у ворожнечі й ненависті. Він не вмів з ними гратися, він знав тільки як гризтись, і таки гризся, віддячуючи їм у сто крат за всі рубці й покуси з того часу, коли передовиком був Ліп-Ліп. Але тепер Ліп-Ліп бував передовиком лише тоді, як тягнув мотузка й біг попереду своїх товаришів, а санки, підскакуючи, мчали за ним. У таборі він тримався ближче до Міт-Са, або до Сивого Бобра, або до Клу-Куч. Він не насмілювався відійти від богів, бо звідусіль йому загрожували вискалені зуби, і він до краю мусив терпіти муку, якої сам завдавав колись Білозубові.

Коли підупав Ліп-Ліп, то Білозуб міг натомість стати передовиком у зграї; але він був занадто похмурий і вовкуватий як на те. Він або не звертав уваги на своїх товаришів, або гризся з ними. Собаки вже уступалися йому з дороги, і жоден з них, навіть найсміливіший, не важився вкрасти в нього м’яса. Вони тільки хапались якнайшвидше з’їсти своє, щоб він часом не відібрав. Він добре засвоїв закон: придушуй слабшого й корись дужчому. З’їдав він свою частку як лише міг хутко. І кепсько доводилось тому собаці, що не встигав на цей час упоратися з своєю! Гарчання, вискал зубів,— і вже Білозуб доїдав його пайку, а собаці лишалося тільки виливати своє обурення перед байдужими зорями.

Траплялось, одначе, що котрийсь собака зчиняв бунт, але він хутко його втихомирював. Це було йому просто зайвою вправою. Він старанно охороняв своє становище й зубами відповідав на найменше зазіхання на нього. Гризлися звичайно недовго. Де вже могли собаки з ним упоратись! їх було покусано й заюшено кров’ю перше, ніж приходили вони до тями, і переможено ще перед тим, як вони по-справжньому починали битись.

Білозуб пильнував такої самої дисципліни в зграї, якої боги вимагали від них усіх. Жодної вільності не дозволялось. Він вимагав безмежної поваги до себе. Між собою собаки могли робити що завгодно, це його не обходило. Його обходило тільки те, щоб вони давали йому спокій, звертали йому з дороги, коли він з’являвся серед них, і в усьому

визнавали його владу. Досить було котромусь із них підняти губу або наїжити шерсть, як він шалено наскакував на винного і немилосердно й люто доводив йому помильність його поводження.

Він був страшний тиран. Влада його була тверда мов криця. Він мстиво гнобив усе кволе. Недурно йому довелось провадити запеклу боротьбу за життя, коли ще він був малим цуценям і разом з матір’ю без нічиєї допомоги тримався, щоб не загинути в суворому оточенні Пустелі. І недурно він навчився так тихо ступати, коли близько проходив якийсь більший звір. Він гнобив кволого, але поважав дужого. І впродовж тривалої подорожі з Сипим Бобром він тихо ступав, коли бував серед дорослих собак у таборах чужих людей, яких вони спобігали.

Минали місяці. Сивий Бобер усе ще подорожував. Від довгої дороги й ретельної роботи у запрягу Білозуб тільки дужчав, а його розумовий розвиток уже майже зовсім завершився. Він добре пізнав той світ, де жив. І погляди його були суворі й безкомпромісні. Довколишній світ брутальний і жорстокий, не мав цей світ тепла, і не було в ньому ні приязні, ні любові, ані лагідності.

Він не прихилився навіть до Сивого Бобра, який був, щоправда, бог, тільки жорстокий бог. Білозуб охочо визнав його владу, але вона мала за підставу перевагу в розумі та грубій силі. У самій істоті Білозуба щось потребувало такої влади, інакше він би не повернувся з Пустелі й не виявив своєї покори. Та були в його вдачі й інші глибини, які ніколи не виходили назовні. Привітне слово чи ласкавий дотик руки Сивого Бобра, може б, і знайшли в ньому відгук, проте Сивий Бобер ніколи не пестив його, ніколи не сказав йому привітного слова. Він не мав цього в звичаї. Його верховенство було жорстоке, він панував жорстоко, пильнував справедливості за допомогою дрючка, побоєм карав за провини, заслуги нагороджував не ласкою, а тільки тим, що не бив.

Отож Білозуб навіть не уявляв собі, яке щастя могла б йому дарувати рука людини. Людських рук він не любив і не довіряв їм. Правда, іноді вони давали йому їсти, але частіше вони робили боляче.

Від них краще триматись якнайдалі. Вони шпурляли каміння, носили кії, дрючки, батоги, шмагали й кулачили, а коли й торкались, бува, до нього, то тільки щоб ущипнути, шарпнути, вдарити. В чужих селищах він здибався з дітьми й пізнав, що й їхні руки так само завдають гострого болю. Якось раз він мало не позбувся ока через одного карапуза, що ледве спинався на ноги. Білозуб скінчив на тому, що став дуже підозріливим до всіх дітей. Він просто не міг їх терпіти. Коли вони підходили ближче й простягали до нього руки, що від них тільки й сподівайся лиха, він утікав.

Одного разу, відповідаючи на лихо, заподіяне йому людською рукою, Білозуб мусив внести зміни в той закон, що навчав його Сивий Бобер, а саме, що вкусити бога — непрощенний злочин. Це трапилося в селищі на березі Великого Невільничого озера. Звичаєм усіх собак він подайся, щоб роздобути чогось попоїсти. Якийсь хлопчак рубав сокирою заморожену оленину, і окришки м’яса розліталися на всі боки. Білозуб спинився й став підбирати ті окришки. Хлопчак відклав сокиру і схопив великого дрючка. Білозуб устиг відскочити, саме вчас, щоб уникнути удару, але зараз же хлопчак порвався за ним. Білозуб не знав тутешньої місцини й опинився між двома наметами, притиснений до високого валу.

Бігти було нікуди. Єдиний вихід загородив хлопець, що з дрючком напоготові підступав до своєї загнаної в кут жертви. Білозуб оскаженів. У ньому ображене було почуття справедливості, він весь наїжився й гарчав. Він знав закон роздобування харчу: всі рештки м’яса, як от ці замерзлі кришки, діставалися тому собаці, що їх знаходив. Нічого поганого він не вчинив, не зламав закону, проте хлопець замірявся його побити. Білозуб ледве чи збагнув, як воно скоїлось. Це був напад чистого сказу,— все зчинилося так швидко, що й хлопчак не встиг нічого збагнути. В млин ока він уже розпростерся на снігу, а руку з дрючком було глибоко прокушено.

Але Білозуб знав, що він порушив закон богів. Він угородив зуби в священне тіло одного з них і не міг сподіватись нічого, крім страшної кари. Він утік до Сивого Бобра і скурчився йому біля ніг, шукаючи

оборони, коли покусаний хлопчак та його родина прийшли вимагати кари злочинцеві. Проте мусили вони повертатись, не задовольнивши своєї помсти. Сивий Бобер, а так само й Міт-Са, і Клу-Куч — усі боронили Білозуба. Прислухаючись до сварки й спостерігаючи гнівні рухи, Білозуб зрозумів, що його вчинок виправдано. Отже, він дізнався, що є одні боги й інші, є його боги і є чужі, і що між ними велика відміна. Від своїх богів він мусить усе приймати: і правду і кривду однаково, але не повинен терпіти кривди від чужих богів. На неї він може відповідати зубами. Це також закон богів.

Не минуло й дня, як Білозубові довелося ближче познайомитись із цим законом. Міт-Са, збираючи в лісі хмиз, стрінув покусаного хлопчика, Міт-Са був сам, а з тим були інші хлопці. Зчинилася сварка, що завершилась бійкою. Хлопці напали на Міт-Са, і йому кепсько прийшлось. Удари сипалися на нього з усіх боків. Білозуб спочатку тільки дивився. То була справа богів, і його вона мало обходила. Потім він збагнув, що це ж б’ють Міт-Са, одного з його богів. Несподівано для нього самого, така лють його охопила, що він як скажений кинувся у вир колотнечі. За п’ять хвилин з поля бою порозбігалися геть усі супротивники, і дехто залишав по собі криваві сліди на снігу,— певний знак, що Білозуб попрацював зубами. Повернувшись до табору, Міт-Са розповів за пригоду, і Сивий Бобер наказав дати чимало м’яса Білозубові. А той, наївшись донесхочу, лежав коло вогню, куняв і думав про те, що закон ствердився.

По цьому Білозуб прийшов до закону власності й до свого обов’язку її боронити. Від оборони тіла свого бога до оборони його майна був один тільки крок, і він цей крок ступив. Те, що належало його богові, малося боронити супроти всього світу, хоч би навіть і кусаючи чужих богів. Такий вчинок сам собою блюзнірський, а до того ще й небезпечний: боги всемогутні, і годі собаці рівнятись до них. Проте Білозуб навчився відважно ставити їм чоло й запекло боротися з ними. Обов’язок переміг страх, і злодійкуваті боги мусили дати спокій майну Сивого Бобра.

Невдовзі Білозуб дізнався ще одне: той злодійкуватий бог звичайно бог полохливий, і кидається тікати від найменшої тривоги. Також Білозуб дізнався, що дуже короткий проміжок часу минає поміж тим, як він знімає тривогу, а на поміч йому приходить Сивий Бобер. І він зрозумів, що злодій тікає, боячись не його, а якраз Сивого Бобра. Білозуб не бив на сполох гавканням — він узагалі не вмів гавкати. У нього була інша метода. Він мовчки кидався на непроханого гостя й хапав його зубами. Через свою понуру й вовкувату вдачу з нього був дуже добрий сторож. Сивий Бобер навчав і виховував його саме для цієї мети. Зрештою Білозуб зробився ще лютішим і неприборканішим, ще вовкуватішим.

Минали місяці, і договір людини з собакою чимраз міцнішав. Це був давній договір, що його уклав перший вовк, який прийшов з Пустелі до людини. І, подібно до інших вовків та диких собак, своїх попередників, Білозуб сам виробив умови цього договору. Вони були дуже прості. За те, щоб мати собі живого бога в плоті й крові, Білозуб віддав свою волю. Харчі й тепло, захист і спілкування — ось те, що вій май від свого бога, а натомість — стеріг його власність, боронив йому тіло, працював на нього й корився йому.

Мати свого бога — це значить йому служити. Білозуб служив зі страху та з обов’язку, але не з любові. Що таке любов — він не розумів, бо ніколи її не зазнав. Кічі стала невиразним спогадом. Ще й більше — коли він залишив Пустелю і своє поріддя, передавшись людині, то тим самим пристав і на таку умову договору, яка не дозволила б йому покинути свого бога й піти за Кічі, навіть якби він її здибав тепер. Відданість людині була йому законом, вищим за любов до волі, до своєї породи й до своєї матері.

Розділ VI

ГОЛОД

Тривала подорож Сивого Бобра скінчилась майже напровесні. Стояв квітень, і Білозубові якраз рік минув, коли він повернувся до старого селища і Міт-Са зняв з нього збрую. Ще він не дійшов свого повного розвитку, хоч після Ліп-Ліпа був найбільший серед собак-річняків. Від свого батька-вовка й від матері Кічі він успадкував силу та будову тіла, і вже мало не дорівнявся до дорослих собак. Але кремезним він ще не став. Тіло його було довге й струнке, і сила його полягала більше в гнучкості, аніж у вазі. Шерсть він мав сиву, чисто як у вовка, та й з вигляду його від вовка не можна було б відрізнити. Собача кров, що він дістав від Кічі, нічим не виявилась на його зовнішності, а тільки на формуванні його розуму.

Він снував по селищі і, спокійно вдоволений, упізнавав різних богів, відомих йому ще до подорожі. Знайомі були й собаки — і цуценята, що подорослішали, як і він, і дорослі, що вже не здавались такі великі й страшні, як перше. Він тепер майже перестав їх боятись і походжав серед них з виразною безтурботністю, і це відчуття було йому нове й приємне.

Колись Бесікові, старому сивому собаці, досить було тільки вискалити зуби, як Білозуб зараз же нишкнув і втікав чимдуж. Через цього Бесіка Білозуб спізнав був свою нікчемність, а тепер завдяки йому ж таки спізнав, наскільки він сам змінився. Бесік старівся й немічнів, а він ріс і вбивався в молодечу силу.

Якось, коли білували щойно забитого лося, ця переміна, що зайшла в його стосунках із собаками, особливо виявилась. Дістався собі копито й частину гомілки з м’ясом, Білозуб відбіг від собак, що гризлися за кістки, і заховався в гущавину. Там він їв свою поживу, коли на нього налетів Бесік. Не встигнувши навіть збагнути, що він робить, Білозуб двічі шарпонув його зубами й відскочив. Бесіка здивувало таке зухвальство й навальність нападу. Він спинився й непорозуміло витріщився на Білозуба, а червона кістка з м’ясом лежала між ними.

Бесік був старий пес, і йому вже не раз доводилося зазнавати на своїй шкурі силу молодих собак, що давніше він був звик їх чухрати. Звісно, це було гірко, проте довелось миритися з цим, прикликавши всю свою мудрість на поміч. У давні дні він, справедливо обурившись, накинувся б на Білозуба, але тепер він відчував, що не має вже тієї сили й не може собі такого дозволити. Він тільки наїжився й грізно подивився на молодого зухвальця, а той, згадавши свій колишній страх перед Бесіком, увесь ніби скурчився, якось одразу зів’яв і помалів і вже почав розважати, як би його втекти — тільки щоб не занадто ганебно.

Саме в цю мить Бесік зробив помилку. Коли б він і далі дивився сердито й грізно, то все було б гаразд. Білозуб уже намірився був відступити і таки відступив би, покинувши йому м’ясо. Але Бесік не почекав. Вирішивши, що перемога вже за ним, він підійшов ближче до м’яса, нахилив голову й став його обнюхувати. Білозуб трохи наїжився. Одначе й тоді ще не пізно було виправити становище: якби Бесік зупинився над м’ясом, високо піднісши голову й сердито дивлячись, Білозуб кінець кінцем відступив би. Проте свіже м’ясо, приємно дратуючи ніздрі Бесікові, розбуркало його пожадливість, і він поспішився куснути.

То було вже занадто, як на Білозуба. Він ще не забув, що недавно орудував цілим запрягом, щоб оце спокійно стояти й дивитись, як інший жере його м’ясо. Без жодного попередження, як було в його звичаю, він зразу напав і геть роздер праве вухо Бесікові. Старий пес отетерів з несподіванки, але так само несподівано сталися й подальші, ще сумніші події. Скінчилось на тому, що Бесік мав прокушене горло, і його збито з ніг. Поки він з великими труднощами зводився на ноги, Білозуб устиг ще двічі прокусити йому плече. І все це неймовірно хутко. Бесік спробував схопити його, але тільки люто клацнув зубами в повітрі. Ще за мить його ніс уже було пошматовано, і він, хитаючись, відійшов від м’яса.

Становище змінилося. Тепер над кісткою гарчав, наїжившись, Білозуб, а Бесік стояв трохи збоку, думаючи про відступ. Він не наважився битися з молодим, швидким, як блискавка, собакою, сумно

відчуваючи, що він старий і кволий. Його спроба зберегти свою гідність була направду героїчна. Спокійно обернувшись спиною до молодого собаки й до кістки, начебто все це не гідне його уваги, він велично пішов геть. І тільки щезнувши з очей, спинився він і почав зализувати собі криваві рани.

Після цього випадку Білозуб набрався ще більшої самовпевненості й гордощів. Він тепер спокійніш походжав серед дорослих собак і не так уже перед ними поступався. Не те, щоб він заводився гризтись, зовсім ні,— просто він вимагав поваги до себе й боронився права вільно йти своєю дорогою і не звертати іншому собаці. Він хотів одного тільки — щоб на нього зважали. І ним уже більше не ганьбували й не нехтували його, як інших цуценят, хоч би й тих, що були разом з ним у запрягу. Вони мусили звертати з дороги дорослим собакам, утікати від них, а то й віддавати їм свою пайку м’яса. Але до Білозуба, вовкуватого, самотнього й понурого, що майже ніколи ні на кого не дивився, страшного й хижого на вигляд,— до нього дорослі собаки поставились, як до рівного. Вони швидко зрозуміли, що треба дати йому спокій, не виявляючи ворожості і не заходячи з ним у приятельство. А що вони не чіпали його, не чіпав і він їх, і після кількох сутичок обидві сторони переконалися, що таке становище найкраще всіх задовольняє.

Якось серед літа Білозубові трапилась несподівана пригода. Він ходив з мисливцями полювати на лося і, коли повернувся, побачив скраю селища нового намета. Потрухцювавши своєю безгучною ходою туди на розглядини, він здибав там Кічі. Білозуб зупинився і подивився на неї. Хоч ледве-ледве, а проте він пам'ятав її, зате вона забула його цілковито. Кічі оскалила зуби й грізно загарчала, і враз його спогади прояснились. Перед очима постала і його щеняча пора й усе, з чим пов’язане було це гарчання. Допоки не запізнався він з богами, Кічі була для нього наче осереддя всесвіту. Повернулось давнє почуття і зворушило його. Він радісно кинувся до матері, але вона зустріла його вискалом зубів і до кістки прокусила йому щоку. Білозуб нічого не второпав. Ошелешений і приголомшений, він відскочив назад.

Щодо Кічі, то вона зовсім не була винна. Вовчиці забувають своїх вовченят, коли їм минає десь так рік. Отож і Кічі забула про Білозуба. Він був чужий їй і небажаний. Вона знов мала дрібних дітей, і це, зрозуміла річ, давало їй право вороже ставитись до будь-яких приходній.

Одне з щенят підлізло до Білозуба. Вони були звідні брати, тільки цього не знали. Білозуб почав зацікавлено обнюхувати його, але Кічі ще раз на нього наскочила і розідрала йому морду. Він відступив далі. Його дитячі спогади одразу погасли й заховались у могилу, звідки були воскресли на хвильку. Він дивився на Кічі, що облизувала своє вовченя й раз у раз голосно гарчала. Тепер вона вже не була йому потрібна. Він звик обходитись без неї і забув, що вона важила для нього так багато. Вона відійшла з його життя так само, як він відійшов з її.

Проте він усе ще не рушав з місця, приголомшений і розгублений, забувши про минуле і силкуючися збагнути, в чому річ. Кічі втретє кинулась на нього, щоб таки одігнати геть. Білозуб покірно скорився. Вона ж була самиця, а є такий закон у його породи, що самці з самицями не гризуться. Він цього не міг знати з свого особистого досвіду, просто це в ньому говорив інстинкт, той самий, що примушував його вити до місяця й до зір нічних, що примушував боятися смерті та невідомого.

Минали місяці. Білозуб набував на силі, важчав і кремезнішав. А вдача його розвивалась у тому напрямку, що визначався спадковістю та середовищем. Його спадковість була м’яким, наче глина, матеріалом, придатним до хоч би й якої форми. Середовище й надало тієї форми, що в неї виллялась ця глина. Якби, скажімо, Білозуб не прийшов до вогню людини, Пустеля зробила б із нього справжнього вовка. Але боги дарували йому інше середовище, і він став собакою. У ньому, правда, багато лишилося вовчого, та проте він був собакою, а не вовком.

Отже, через м’якість матеріалу, з якого його створено, та під тиском обставин у ньому розвинулася своєрідна вдача. Воно й не дивина. Він зробився понурішим, вовкуватішим і лютішим і тримався осторонь інших

собак. І вони дедалі більше переконувались, що краще з ним не ворогувати, а Сивий Бобер з кожним днем усе більше його цінував.

Одначе попри всю свою силу Білозуб не збувся однієї вади: він не терпів, коли з нього сміялись. Людський сміх був йому взагалі огидний. Між собою ще люди могли сміятись із чого завгодно, те його не обходило. Але коли починали сміятися з нього, він аж казився. Поважний, статечний і похмурий, від сміху він шаленів аж до знетями. Сміх так його злостив, що він на цілі години ставав справжнім дияволом. І кепсько доводилось тому собаці, що попадався тоді Білозубові! Він занадто добре знав закон, щоб наважатись мстити Сивому Боброві, який до того ж мав ще дрючок та розум напохваті. А в собаки нічого не було, крім відкритого простору, і він мчав туди, тільки-но з’являвся Білозуб, оскаженілий від сміху.

Білозубові минав третій рік, коли серед індіян, що жили на Макензі, почався голод. Улітку риба не ловилася, взимку олені перейшли на нові місця, лосів траплялось мало, кролики майже зовсім щезли. Хижі звірі, не маючи звичайного підживку, знесилювалися, жерли одне одного, гинули з голоду. Виживали тільки найдужчі. Боги Білозуба жили з полювання. Старі й кволі серед них почали мерти один по одному. Плач стояв в усьому селищі. Жінки й діти відмовлялись від своєї мізерної пайки, і вона йшла в шлунки мисливців, схудлих, із запалими очима, що бродили по лісі, дарма шукаючи дичини.

Голод так дошкулив, що боги їли невичинену шкуру на своїх мокасинах і рукавицях, а собаки гризли збрую й навіть батоги. Поза тим собаки пожирали один одного, а боги пожирали собак. Насамперед поїли кволіших і плохіших. Ті собаки, котрі ще цілі, бачили це й розуміли, яка чекає на них доля. Найсміливіші й найрозумніші з них утекли від багать, що обернулися на різниці, й шукали захистку в лісі, де врешті або гинули з голоду, або їх з’їдали вовки.

Під цей скрутний час Білозуб також утік до лісу. Він краще за інших собак пристосований був до життя — школа дитинства не минула для

нього намарно. Особливо спритно висліджував він дрібну звірину. Він міг цілими годинами критись і стежити за рухами білки, вичікуючи, коли то вона спуститься на землю. Його терпець був такий величезний, що міг дорівнятись тільки до його голоду. Але навіть як звіря зійшло вже на землю, Білозуб не спішився. Тільки бувши певен, що вдарить, не хиблячи, він кулею вилітав із свого заховку й завжди влучав у білку, яку не могли врятувати її ноги.

Проте, хоч і щасливо він полював на білок, а наїстись ними годі було, і то з певної причини — що їх було замало. Доводилось шукати ще дрібнішої дичини. Коли напади голоду особливо його діймали, він не гребував навіть тим, що винюшкував лісових мишей у норах. Не уник він і сутички з ласичкою, такою ж самою голодного, як і він, тільки що куди лютішою.

Часами, коли голод найбільше допікав, він скрадався назад до вогню богів, але дуже близько не підступав, а ховався в лісі, боячись навернутись на очі, і грабував капкани, якщо там зрідка траплялась дичина. Він якось витяг кролика навіть із капкана Сивого Бобра, коли той, хитаючись, знесилений, блукав по лісі й раз у раз спочивав від утоми, задихавшись.

Одного разу Білозуб стикнувся з молодим вовком, худим і виснаженим з голоду. Якби Білозуб не був голодний, то, може б, він пішов за ним і пристав би, зрештою, до якоїсь зграї своїх диких братів. Але тепер він напав на вовка, загриз його й з’їв.

Загалом йому доля сприяла. Щоразу, коли голод найгірше дошкуляв, він собі знаходив якусь поживу. Знов же, коли він виснажувався з голоду, то випадало так, що він жодного разу не навертався на очі великим хижим звірам. А то якось погналася за ним голодна вовча зграя. Але він перед цим два дні від’їдався на рисі, що сам забив, і зовсім виходився. Погоня була довга й немилосердна, проте він таки втік від них, і не тільки втік, а ще й, давши величезного гака, напав на них іззаду й убив одного виснаженого вовка.

Незабаром після цього він перебрався аж у ту долину, де народився. Тут у колишньому лігві він знайшов Кічі. Вона також покинула непривітні вогні богів і повернулась до своєї давньої печери, щоб привести знову дітей. Коли сюди прийшов Білозуб, з цілого виводу зосталося лиш одне живе цуценя, та й те доживало останні дні. При такому голоді молоде життя мало має надії вижити.

Кічі зустріла свого дорослого сина аж ніяк не привітно, але Білозубові це було байдуже. Він уже не потребував матері. Отож незворушно одвернувшись од неї, він подався струмком проти води. На ростоці він звернув ліворуч і дійшов до печери тієї рисі, що з нею колись вони вдвох билися, він і Кічі. Тут, у порожньому лігві, він улаштувався й спочивав цілий день.

Саме в залітки, коли голод уже минав, Білозуб здибався з Ліп-Ліпом. Той також утік до лісу і насилу там животів. Спіткалися вони несподівано. Оббігаючи з різних сторін підгір’я великої скелі, вони наскочили один на одного. На яку хвилину обоє завмерли, стривожені, і підозріливо втупились один в одного.

Білозуб почувався чудово. Цього тижня полювалося добре, і він наїдався досхочу. А остання здобич то й зовсім наситила його по горло. Але тільки-но побачив він Ліп-Ліпа, як уся шерсть йому на спині наїжилась. Це сталося просто само собою — так у Білозуба давніше бувало щоразу, коли насідався на нього Ліп-Ліп. Ото ж і зараз, побачивши свого ворога, Білозуб увесь наїжився і загарчав. Часу він марно не гаяв. Усе скінчилося надзвичайно швидко. Ліп-Ліп спробував відступити, але Білозуб підскочив і вдарив його плечем у плече. Ліп-Ліп упав і перекинувся на спину. У ту ж мить Білозуб угородив йому в жилаву шию свої зуби. Поки Ліп-Ліп борсався із смертю, Білозуб, настовбурчивши шерсть, тупцював довкола, не спускаючи його з ока. А тоді спокійно потрухцював собі своєю дорогою.

Незабаром одного дня вибіг він на узлісся, де вузька стяжка не поросло їлісом землі спадала до річки Макензі. Знав він цей берег і

раніше, але тоді тут нікого не було, а тепер розташувалося індіянське селище. Ще ховаючись поза деревами, Білозуб пильно до нього приглянувся. Це видовище, звуки й запах були йому дуже знайомі. Перед ним було його колишнє селище, яке перекочувало сюди. Тільки що видовище, звуки й запахи чимось різнились від давніших. Не чути було ні виття, ні плачу. Звуки, що звідти долинали, показували задоволення. А коли він почув сердитий голос якоїсь жінки, то зрозумів, що так сердяться тільки з повним шлунком. У повітрі тхнуло рибою. Отже, в селищі було що їсти. Голод минув. Білозуб сміливо виступив з лісу і подався просто до намету Сивого Бобра. Господаря дома не було, але Клу-Куч привітала собаку радісним криком і почастувала цілою рибиною, щойно зловленою. Білозуб розлігся і став чекати Сивого Бобра.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

ВЕРХІВНІ БОГИ

Розділ I

ВОРОГ СВОЇЙ ПОРОДІ

Якщо в натурі Білозуба й була, хоч би й яка прихована, можливість заприязнитись із представниками його породи, то вона безповоротно загинула, коли він став передовиком запрягу. Собаки зненавиділи його — зненавиділи за ту зайву пайку м’яса, що давав йому Міт-Са, за всі справжні й вигадані потурання, що він їх мав, за те, що він завжди біг на чолі запрягу, доводячи їх до сказу своїм кудлатим хвостом та ногами, які безнастанно втікали від них.

Білозуб відповідав їм такою самою лютою ненавистю. Честь бути передовиком тепер його мало тішила. Добрих три роки він тримав у покорі всю зграю гавкітливих собак, і тепер насилу терпів, що йому доводиться щораз ніби втікати від неї. Проте він мусив це терпіти, а ні, то йому загрожувала загибель. А життя, що було в ньому, гинути зовсім

не хотіло. Тільки-но Міт-Са наказував рушати, як увесь запряг знімав шалений крик і кидався вперед на Білозуба.

Він нічого не міг з ними вдіяти. Якщо він обертався мордою до собак, то Міт-Са зараз же шмаляв його батогом, а задніми ногами й хвостом не багато зробиш проти розлюченої собачої зграї — така зброя ледве чи помічна в змаганні з силою безжальних зубів. Лишалось одно тільки — бігти. І він біг, кожним стрибком насилуючи свою природу і принижуючи гордість, і так упродовж цілого дня.

Але не можна безкарно насилувати своєї природи. Якби змусити волосину не рости з тіла, як їй призначено, а вростати назад у тіло,— це, звісно, спричинило б гострий біль. Отак було і з Білозубом. Уся його істота вимагала, щоб він кинувся на зграю, та боги це забороняли, підсилюючи свою заборону дошкульними ударами довгого, на тридцять футів, батога, сплетеного з оленячих кишок.

Серце Білозубові накипало образою, і в ньому росла така ненависть і лють, на яку тільки могла спромогтись його скажена неприборкана вдача.

Коли яке живе створіння й було ворогом своїй породі, то це якраз Білозуб. Він ніколи не просив милосердя, але й сам його не давав. Він ходив повсякчас із ранами й рубцями від собачих зубів, і собаки, своєю чергою, були позначені його покусами. Звичайно як отаборювались і розпрягали собак, передовики запрягів тулилися до богів, шукаючи в них оборони. Білозуб нехтував такою обороною. Він сміливо походжав по табору і вночі віддячував за те, що терпів цілий день. Давніше, коли він ще не був передовиком, інші собаки намагалися не трапляти йому на очі. Тепер, одначе, було вже не так. Вони гналися за ним цілий день, і в мозкові їм відбився образ його, як він утікає від них. Отож їм вдавалось, що перевага на їхньому боці, і вони пе мали вже охоти звертати йому з дороги. Скоро він з’являвся серед них, зараз же починалась гризня. Там, де він ішов, чулося гарчання, клацання зубів, виття. Саме повітря, що він

дихав, повне було ненависті й злості, і від цього тільки дужчали в ньому ці почуття.

Коли Міт-Са гукав, щоб запряг зупинився, Білозуб ставав одразу. Попервах це вибивало з колії собак. Вони гурма накидались на нього, та несподівано для них до помочі Білозубові приходив Міт-Са, і батіг безощадно свистів у повітрі. Собакам довелося врешті зрозуміти, що, коли запряг зупиняється з наказу, передовика вони не сміють займати. Інша річ, коли він із своєї волі зупинявся. Тоді їм ніхто не заважав кидатись на нього й навіть загризти його, якби він дався. Але Білозуб хутко збагнув, у чому справа, і після кількох таких випадків ніколи вже без наказу не зупинявся. Звісно, він мусив усіх цих речей швидко навчитись, щоб вижити серед надзвичайно суворих обставин, в які його вкинуло життя.

Собаки ж натомість ніяк не могли затямити собі, що його не можна зачіпати, коли отаборяться. Удень вони гналися за ним, заповзято гавкаючи, і наука, що припала їм минулої ночі, вилітала в них із голови. Вночі вони діставали таку саму науку, а на ранок вона знов ішла їм у непам’ять. У їхній ненависті до Білозуба чимало важила ще одна річ. Вони відчували в ньому відмінну породу, і цього одного вистачало, щоб вороже до нього ставитись. Вони так само, як і він, були присвоєні вовки, але в них були за плечима цілі свійські покоління. Чимало із спадщини Пустелі вже втратилося в них, так що Пустеля здавалась їм тепер чимось невідомим, страшним, вічно погрозливим і ворожим. А він, Білозуб, стояв близько до неї і своїм виглядом, і поводженням, і інстинктами. Він уособлював її в собі і був її символом. Отож коли собаки вискаляли на нього зуби, вони боронилися від тієї руїнницької сили, що крилася в гущавині лісу і в темряві поза освітом багаття.

Проте одну науку собаки добре затямили, а саме — що їм треба триматися гурту. Білозуб занадто був страшний ворог для кожного з них, щоб вони важилися виступати проти нього поодинці. Собаки нападали цілою зграєю, а то б він уночі повбивав геть усіх їх, одного по одному. Отож Білозубові все не щастило порішити жодного свого

ворога. Він міг збити з ніг усякого собаку, але зграя кидалась на нього раніше, ніж він устигав схопити жертву за горло. Досить було найменшого натяку на бійку, як збігався увесь запряг і нападав на нього. Собаки без угаву гризлися між собою, та тільки-но заводилося з Білозубом, вони зараз же забували про свою гризню.

Знов же, хоч як вони силкувалися, забити Білозуба їм була неспромога. Він був занадто прудкий як на них, занадто розумний і грізний. Він умів уникати небезпеки і завжди тікав тоді, коли вони от-от уже мали його оточити. А щоб збити його з ніг — на цс по годен був жодний собака. Ноги його так само затято трималися землі, як сам він тримався життя. Отож вижити й вистояти на ногах виглядало на одне в цій безкінечній війні зі зграєю, і ніхто краще за Білозуба не розумів цього.

Так ото Білозуб став ворогом своїй породі, ворогом присвоєним вовкам, що полагіднішали трохи через своє довге життя біля людського вогнища і виніжились під захистом людини. Білозуб був жорстокий і немилосердний. Таку мав він вдачу. Він проголосив криваву помсту всім собакам і мстився так нещадно, що навіть Сивий Бобер, сам лютий, дивувався на його озлість. Він заприсягався, що зроду ще не бувало такого звіра. І індіяни з інших селищ підтверджували слушність цієї думки, коли згадували, як Білозуб загризав Їхніх собак.

Білозубові було вже майже п’ять років, коли Сивий Бобер узяв його знов у далеку мандрівку, і в багатьох селищах на Макензі, в Скелястих горах та вниз по річці

Поркюпайн аж до Юкону він надовго дався взнаки тим, що загризав чужих собак. Він просто несамовито мстився на своїй породі. Собаки не сподівалися ні такої швидкості, ані раптовості його наскоків. Вони й гадки собі не мали, які блискавичні його удари. Вони наїжували шерсть, прибирали задирливого вигляду, а він, часу не гаючи па ці попередні церемонії, налітав на них, наче відпущена сталева пружина, хапав за горло й убивав ворога раніше, ніж той устигав опам’ятатися з дива.

Білозуб став справжнім перебійцем. Він добре розраховував, ніколи не знесилював себе даремно, не стикався надовго тіло в тіло з ворогом. Він прожогом налітав і, коли хибив, так само прожогом відскакував назад. Як і всі вовки, він страшенно не терпів тривалого доторку до чужого тіла. Це подихало небезпекою й доводило його до сказу. Він мусить бути вільний і стояти на своїх ногах, не торкаючись нічого живого. Отак Пустеля, міцно тримаючи його, виявляла над ним свою владу. А те, що він змалку призвичаївся до життя одинцем, ще й посилювало в ньому відчуття відрубності. Усякий доторк крив у собі небезпеку і був пасткою, щоразу пасткою, що страх перед нею глибоко пройняв усю його істоту.

Тим-то чужі собаки не могли дати йому ради. Ухиляючись від їхніх зубів, він або хапав їх, або відскакував назад, сам усе цілий і неушкоджений. Звісно, бували й винятки. Траплялось так, що декілька собак налітали на нього, і їм щастило завдати йому доброго чосу перше, ніж він устигав утекти від них; часом і один якийсь собака встигав глибоко рвонути його. Але таке випадало зрідка. Загалом же він став таким майстерним забіякою, що ніякі пригоди не лякали його.

Білозуб мав ще одну перевагу: він напевно вмів розраховувати час і відстань. Зрозуміла річ, що це було в нього несвідомо — він нічого не вираховував, усе робилося само собою. Просто його очі справно бачили, а нерви справно передавали образ мозкові. Окремі органи були в нього краще припасовані, як у пересічного собаки, і працювали певно й ритмічно. Його нерви, мозок і м’язи краще координувалися між собою, ніж у інших собак. Коли його очі передавали мозкові якийсь образ у русі, то мозок без ніякого свідомого напруження одразу визначав просторінь і час, потрібні, щоб завершити цей рух. Таким чином він міг відскочити від того собаки, що наскакував на нього, ухилитись від зубів, що от-от мали його схопити, і воднораз уловити собі безмірно коротку мить, щоб напасти самому. Його тіло й мозок становили досконаліший за кого іншого механізм. Але заслуги Білозуба в цьому не було жодної: природа виявилася щедріша до нього, як до іншої тварини, та й годі.

Стояло літо, коли Білозуб з’явився у Форті Юконі. Під кінець зими Сивий Бобер перетяв вододіл між Макензі та Юконом і цілу весну полював серед західних відног Скелястих гір. А коли пройшла крига на Поркюпайні, він зробив собі човна й спустився за водою до того місця, де ця річка зливається з Юконом. Тут, мало не під самим Полярним колом, стояв давній форт Компанії Гудзонової затоки. У форті було чимало індіян, чимало харчових припасів і панувало надзвичайне пожвавлення. Було літо 1898 року, і тисячі шукачів золота проходили тут, прямуючи Юконом проти води, до Доусона та на Клондайк. Ще сотні миль лишалося їм до мети, хоч багато хто з них пробув уже понад рік у дорозі і кожен покрив не менше, як п’ять тисяч миль, а дехто і взагалі добувся сюди з другого кінця світу.

У форті Сивий Бобер спинився. Чутка про золоту лихоманку дійшла і йому до вух, і він привіз із собою кілька паків хутра, а також паку рукавиць і мокасинів, позшиваних кишками. Він гадав добре на них заробити, для того лишень і пустився в таку далеку мандрівку. Але зразу він і сподіванок не мав, що заробить аж стільки. Найсміливіші його мрії сягали не більше ста відсотків зиску, тоді коли насправді він уторгував цілих тисячу. І, як щирий індіянин, він, обережно й не кваплячись, заходився розпродувати свій крам, ладен лишатись тут усе літо, ба навіть і частину зими, коли треба.

У Форті Юконі Білозуб уперше побачив білих людей. Супроти індіян, яких одних він досі знав, вони здалися йому істотами зовсім іншої породи, богами вищої раси. Вони мали більшу могутність, і тим божественність їхня була ще разючіша. Білозуб не міркував про це, не робив ніяких висновків, він тільки відчував це, але відчував з великою силою. Як колись за дитячих часів намети, споруджені людьми, вражали його виявом людської могутності, так тепер вражали його будинки й великий форт, вибудувані з грубого колоддя. Оце була могутність! Ці білі люди дужі. Вони мали більшу силу, аніж його давніші боги, що з них найдужчий був Сивий Бобер. Одначе й Сивий Бобер виглядав на маленького божка проти цих білошкірих богів.

Білозуб, звісно, тільки відчував це все, не здаючи собі з цього справи. Але тварини частіше діють під впливом відчуттів, ніж свідомо. І тепер усе, що робив Білозуб, випливало з його певності в тому, що білі люди — вищі боги. Спершу він поставився до них підозріливо. Хто зна, якого жаху та лиха можуть вони завдати! Йому цікаво було стежити за ними, хоч і страшно, щоб його не помітили. Перші кілька годин він лише здалеку дивився на них, але побачивши, що інші собаки бігають поміж ними, і ніякої біди їм від цього не робиться, підійшов і сам ближче.

Своєю чергою він також викликав до себе велику цікавість. Його вовчий вигляд одразу впадав у око, і люди показували на нього один одному. Білозуб наїжувався при цьому, а коли до нього пробували наблизитись, вискаляв зуби й поступався назад. Нікому не щастило навіть торкнутись його рукою,— і добре, що не щастило.

Білозуб дізнався незабаром, що в форті постійно жило небагато цих богів — чоловік дванадцять, не більше. Що два-три дні на річці показувався пароплав (ще один великий вияв могутності богів), підпливав до берега й спинявся на кілька годин. Білі люди сходили з нього, потім знову вертали і пливли далі. І була їх сила-силенна, цих білих людей. Першого ж дня він побачив їх більше, ніж індіян бачив за ціле своє життя. Минали дні, а вони все приїздили, а тоді знову від’їздили річкою проти води і зникали з очей.

Та хоч білі боги були могутні, про їхніх собак цього не сказалося б. Білозуб скоро пересвідчився в цьому, вештаючись між собаками, що сходили на берег услід за своїми господарями. Вони були неоднакові завбільшки й на вигляд. Декотрі коротконогі аж занадто, інші, навпаки, довгоногі, і також занадто. Одні мали коротку шерсть замість хутра, інших і зовсім ледве шерсть покривала. І жоден з цих собак не знав, як битись.

Ворожий до власної породи, Білозуб вважав за свій обов’язок битись і з ними. І в недовгому часі пройнявся до них глибокою зневагою. Вони були занадто виніжені й безпорадні, знімали чимало галасу і незграбно

намагались перемогти його силою, тоді як йому вистачало самої спритності й хитрощів. Вони кидались на нього, знявши лютий гавкіт. Білозуб відскакував убік, і, поки вони розважали, що з ним сталося, він налітав на них, ударом у плече збивав з ніг і хапав їх за горло.

Часом хапав Білозуб так, що собака вже не вставав більше, і ще бідолаха валявся в багнюці, як надбігала ціла зграя індіянських собак, що підстерігала здалеку, і рвала його на шматки. Білозуб був розумний. Він давно вже знав, що боги гніваються, коли вбивають їм собак. Ці білі люди, звісно, такі самі. Отож він звичайно обмежувався тим, що, збивши з ніг котрогось собаку й перегризши йому горло, відбігав собі вбік і віддавав зграї завершувати жорстоку кару. Тоді на собак завжди кидались білі люди й зганяли на них свою лють, а Білозуб виходив сухим із води. Він ставав собі осторонь і дивився, як на його товаришів летіло каміння, дрючки, сокири й усяка інша зброя. Він був дуже розумний.

Але й собаки теж по-своєму порозумнішали, як і Білозуб разом з ними. Вони збагнули, що так забавлятись можна лише тоді, коли пароплав щойно причалив. Тільки-но перших двоє-троє чужих собак збито з ніг і розшматовано, як білі люди зараз же зганяють своїх собак назад на пароплав і жорстоко мстяться на винних. Одного разу якийсь білий чоловік, що йому перед очима розшматували його сетера, вихопив револьвера й вистрелив шість разів поспіль, і шестеро собак із зграї лишились на місці мертві або мрущі. Цей новий вияв могутності богів глибоко запав у свідомість Білозубові.

Проте загалом то була йому тільки втіха. Він не любив собак, а сам був доволі хитрий, щоб вчасно втекти від кари. Спершу загризати собак, що належали білим людям, було йому розвагою, але згодом стало працею. Іншої роботи він не мав. Сивий Бобер торгував собі й багатів, а він вештався коло причалу зі зграєю здичавілих індіянських собак і чекав на пароплава. Скоро-но пристававав пароплав до берега, починалася забава. За кілька хвилин, коли білі люди приходили до тями, зграя вже розбігалася. Припливав новий пароплав, і починалась нова забава.

Але неправдиво було б думати, що Білозуб злигався зі зграєю. Він не мішався до неї, тримався осторонь, завжди був сам і навіть викликав у собак острах. Лишень працював він з нею вкупі. Він заводився битись із чужим собакою, перекидав його, а тоді наскакувала зграя й рішала приходна. Білозуб же тим часом утікав собі, полишаючи зграї самій терпіти покару від розлючених богів.

Невеликий був клопіт завести отаку бійку. Варто було Білозубові тільки показатись, коли чужі собаки сходили на берег, як вони одразу на нього кидалися. В них говорив інстинкт. Вони чули в ньому Пустелю — невідому, страшну, повсякчас погрозливу; чули те, що в первісному світі, скрадаючись, никало поночі навколо людських багать, коли вони, тулячись до тих багать, скидалися своїх інстинктів і навчалися боятись Пустелі, з якої вийшли, яку вони покинули й зрадили. З покоління в покоління передавався їм цей страх до неї. Цілими століттями Пустеля жахала їх загибеллю. І весь той час вони мали від своїх панів волю вбивати все, що виходить з Пустелі. Таким чином вони боронили й себе, і богів, які були з ними в спілці.

Отож коли ті собаки, що приїхали з далекого лагідного півдня, спускалися трапом на берег Юкону й бачили Білозуба, їх проймало непереможне бажання кинутись на нього й роздерти. Між прибульців траплялися й міські собаки, але інстинктовий страх Пустелі зберігся в них також. Вони дивились на подібну до вовка істоту, що стояла перед ними серед ясного дня, не тільки своїми очима. Вони дивились на неї очима предків, і успадкована в них пам’ять казала їм, що це вовк, і вони пригадували стародавню ворожнечу з цією породою.

Білозуба це тільки тішило. Коли самий його вигляд доводить до люті чужих собак, і вони кидаються на нього, то це ж їм гірше, а йому краще. Вони бачили в ньому свою законну здобич, і так само й він у них бачив свою здобич.

Він недарма вперше побачив денне світло в притаєному лігві і ще зовсім малим бився з куріпкою, ласичкою та риссю. Недарма зазнав він і

ворожнечі з Ліп-Ліпом та всіма іншими цуценятами за дитячої своєї пори. Коли б усе ге склалося інакше, то й він би був інакший. Якби не Ліп-Ліп, Білозуб потоваришував би з усіма цуценятами й виріс би подібніший до собак і приязніший до них. Якби в Сивого Бобра було трохи більше любові й ласки, він зміг би збудити у вдачі Білозуба його кращі властивості. Але нічого цього не було. Глина, що з неї його створено, поволі сформувалася у те, чим він був тепер, у понурого, вовкуватого, не здатного нікого любити, запеклого ворога своїй породі.

Розділ II

БОЖЕВІЛЬНИЙ БОГ

Небагато білих жило у Форті Юконі. Вони прийшли сюди здавна, називали себе "заквасκою" і дуже цією назвою пишалися. До всіх тих, що тепер прибували, вони ставилися зневажливо. Людей, які приїздили пароплавом, новаків тобто, звалося "чечаками", що тим зовсім було не до поваби. Ці новоприбульці замішували тісто на сухих дріжджах, і в цьому й полягала поважна відмінність між ними та старожитцями, що тісто замішували на заквасці, бо сухих дріжджів не мали.

Але це між іншим. Зневажаючи новаків, жителі форту раділи щоразу, як тим не щастило. Особливо їх тішило, коли Білозуб та вся ота зухвальна собача зграя загризала собак новоприбульців. Коли припливав пароплав, старожитці форту вважали ніби за свій обов’язок іти на берег, щоб подивитися на кумедію. Наперед смакуючи втіху, вони чекали на неї так само нетерпляче, як і індіянські собаки, і, звісно, незабаром зрозуміли, яку жорстоку й лукаву роль відіграє в усьому цьому Білозуб.

Серед них був один, що аж надто тішився цією забавою. На перший свисток пароплава він прожогом гнав на берег, і, коли все кінчалось, а Білозуб і зграя розбігалися хто куди, поволі повертався до форту, і на лиці йому виразно проступав жаль. Іноді, коли якийсь виніжений

південний собака з передсмертним зойком падав, і його рвали гострі ікла зграї, чоловік цей, не маючи сили стриматись, підскакував і кричав від захвату. На Білозуба він завжди накидав гострим пожадливим оком.

Цього чоловіка прозивано Красень. Справжнього його імені ніхто не знав, і в цих краях він відомий був на ім’я Красень Сміт. Насправді від красня в ньому нічого не було, але якраз через те його, мабуть, так і прозвали. Він був надзвичайно потворний. Природа скнаро повелася з ним: вона обдарувала його низьким зростом і мізерним тулубом, над яким вивищувалася ще мізерніша виглядом стіжкувата голівка. За дитячих років, як він ще не мав прізвиська Красень, товариші прозивали його Шпилькою.

Ззаду голова його від тімені косо спускалася до потилиці, а спереду була прикро стесана аж до чола, низького й напрочуд широкого. Починаючи звідси, природа ніби покаялась у своїй скупості, і щедрою рукою вділяла йому риси. Очі його були великі, а відстані між ними стало б ще на одну пару. Обличчя проти всього іншого було надміру просторе. А щоб обмежувати відповідну площу, природа дала йому неймовірно широку нижню щелепу. Важка, вона виставала наперед і звисала мало не до самих грудей. А може, це тільки видавалося, бо його тоненька шия не могла втримати такої великої ваги.

Та щелепа надавала його обличчю вигляду нещадної рішучості. Проте рішучість ця здавалась якоюсь несправжньою — може, тому, що занадто вже щелепа мала великі розміри, щоб вражати. В усякому разі, рішучість Красня Сміта була тільки позірна. Він, як це всі знали, був слабодух із слабодухів і нікчемний боягуз. Щоб домалювати його образ, слід сказати, що зуби він мав великі й жовті, а очні зуби, ще більші за інших, висувалися в нього, наче ікла, з-під тонких губ. Очі були жовтаві й каламутні, немов природі забракло барви, і вона поперемішувала рештки з усіх фарб. Таке саме було й волосся — брудно-жовте на колір, поросле рідко й нерівно, воно на голові й на лиці у нього стриміло зовсім несподіваними клаптями й кущиками, ніби вітром розкуйовджене.

Коротше кажучи, Красень Сміт був потвора, але ж не він мав би відповідати за свою потворність. Це природа вилляла в таку форму ту м’яку глину, що пішла на нього. У форті він наймався варити їсти, мити посуд і справляти всяку іншу брудну роботу. Люди не гребали ним, вони терпіли його, як терплять усяке створіння, скривджене долею, і трохи навіть його побоювались. Бувши боягузом, Красень Сміт здатен був усадити кулю в спину або підсипати отрути в каву. Але мусив же хтось варити їсти, а він, дарма що мав стільки вад, куховарив, проте, смачно.

Такий був той чоловік, що пожадливими очима дивився на Білозуба, захоплювався його хижою сміливістю й марив придбати собаку собі. Він почав загравати з Білозубом. Білозуб спершу не звертав на те уваги, а коли загравання ставали настирливіші, їжився, вискаляв зуби й ішов геть. Цей чоловік був йому не до душі. Він чув у ньому щось погане, стерігся його простягненої руки й украдливої мови і зрештою зненавидів Красня Сміта.

Прості створіння просто розуміють добро і зло. Добро — це те, що дав втіху, задоволення й позбавляє страждання, отже, добро приємне. Зло ж ненавидне, бо воно спричинює тривогу, небезпеку і біль. Білозуб відчував, що Красень Сміт був злом. З його потворного тіла й калікуватого мозку непомітно, як той туман з гнилого болота, ішов нездоровий дух. Щось невиразне, чого не збагнути ні розумом, ні чуттям, підказувало Білозубові, що цей чоловік може спричинити тільки біду й страждання, що він лихий, і що через те треба його тільки ненавидіти.

Білозуб був біля намету Сивого Бобра, коли Красень Сміт уперше прийшов до його господаря. Ще не бачивши Красня, а лишень почувши здалеку його ходу, Білозуб наїжився. Він був спокійно лежав, вигідно розлігшись, але тут зразу підвівся і, коли чоловік надійшов ближче, відбіг убік, скрадаючись чисто по-вовчому. Він не знав, про що в того була мова з Сивим Бобром, він лише бачив, що вони розмовляли. Раз навіть той чоловік показав на нього, і Білозуб загарчав, ніби рука торкнулась його, хоч він був футів за п’ятдесят від неї. Чоловік засміявся

при цьому, а Білозуб шаснув під захист лісу і, нечутно пробігаючи між деревами, увесь час озирався назад.

Сивий Бобер відмовився продати собаку. Він розбагатів, торгуючи, й ні в чому не мав потреби. Крім того, Білозуба він дуже цінував,— адже дужчого запряжного собаки ніколи ще не бувало, і передовик з нього знаменитий. Від Мексики до Юкону другого такого не знайдеш. А як б’ється! Роздирає собак так легко, як людина комарів. (У Красня Сміта зблиснули очі, і він жадливо облизав свої тонкі губи). Ні, Білозуба не можна продати ні за яку ціну.

Але Красень Сміт добре знав індіянську вдачу. Він став учащати до Сивого Бобра і щоразу з-під куртки виймав чорну пляшку. Віскі має властивість викликати спрагу. І Сивий Бобер незабаром також відчув її. Запалені слизові оболонки й спечений шлунок його дедалі настирливіше вимагали шмального трунку, а під впливом незвичного хмільного мозок туманився й не працював так, як перше. Сивий Бобер тепер ладен був зробити все, що завгодно, аби тільки роздобути віскі. Гроші, вторговані за хутра, рукавиці й мокасини, почали танути. Вони все швидше розходились і, що меншало їх у капшуку, то непоздержливішим робився старий індіянин.

Нарешті і гроші, й крам, і остання здержливість — усе пішло за вітром. Лишилася сама тільки спрага. Вона була й так невситима, але коли він витверезувався, ставала ще невситиміша. І тоді Красень Сміт знову заговорив про Білозуба. Цього разу він уже пропонував не гроші, а пляшки віскі, і Сивий Бобер слухав уважніше.

— Коли зловиш — твій собака, — було індіянинове останнє слово.

Пляшки перейшли до Сивого Бобра, але за два дні Красень Сміт сказав йому:

— Злови сам мені собаку.

Одного вечора Білозуб повернувся до намету Сивого Бобра й поклався на землі, полегшено зітхнувши. Страшного білого бога не було. Уже кілька день той білий бог уперто намагався зловити його, і Білозуб уникав показуватись біля намету. Він не знав, яким лихом загрожують йому оті настирливі руки, він лише відчував, що вони загрожують і вважав за краще триматися від них подалі.

Не встиг він ще лягти як слід, коли до нього підійшов, похитуючись, Сивий Бобер і обв’язав йому шию ременем. Потім, держачи один кінець ременя в руці, він сів обік собаки. У другій руці в нього була пляшка. Раз у раз він закидав назад голову, перехиляв пляшку, і Білозуб чув, як щось булькало.

Минула година і ось іздалеку долинула чиясь хода, все наближаючись. Білозуб перший її впізнав і одразу наїжився, а Сивий Бобер тупо собі кивав головою. Собака спробував тихенько виснувати ременя з рук господаря, але розслаблені пальці раптом стиснулись, і Сивий Бобер прочнувся.

Красень Сміт підійшов до намету й зупинився над Білозубом. Собака глухо загарчав на це страховидло, пильно стежачи за його руками. Одна з них витяглася і почала спускатись йому на голову. Гарчання стало дужче й грізніше. Рука поволі спускалась. Пригинаючись, Білозуб злостиво дивився на неї, гарчання його щораз коротшало, віддих частішав, аж урешті він рвонувся, щоб схопити ворога зубами. Але в ту ж мить рука сіпнулась назад, і зуби, схопивши повітря, голосно клацнули. Красень Сміт злякався й розлютився. Індіянин загилив Білозуба по голові, і той припав до землі, виявляючи покору.

Білозуб підозріливо стежив за кожним рухом. Він побачив, що Красень Сміт пішов кудись, але скоро повернувся з грубим дрючком. Сивий Бобер передав йому кінець ременя. Красень Сміт зібрався йти. Ремінь напнувся.

Білозуб, однак, не рушав з місця. Сивий Бобер ударив його скількись там разів, щоб примусити звестись на ноги. Білозуб послухався, та раптом скочив на приходня, що тягнув його. Красень Сміт не відсахнувся, він сподівався цього нападу. Змахнувши дрючком, він спинив Білозуба на півдорозі й збив з ніг. Сивий Бобер засміявся й похвально кивнув головою. Красень Сміт знов натягнув ременя, і Білозуб, приглушений дрючком, кульгувато звівся на ноги.

Вдруге він не кинувся. Доволі було йому й одного такого удару, аби пересвідчитись, що білий бог уміє орудувати палицею. Та й Білозуб був розумний і не брався змагатися проти неминучого. Підібгавши хвоста, з тихим гарчанням понуро пішов він за Краснем Смітом, що скоса поглядав на нього і тримав дрючка напоготові.

Повернувшися до форту, новий господар міцно його прив’язав і пішов спати. Білозуб перечекав годину, а тоді взявся зубами за ременя й через десять секунд був уже на волі. Зуби його не зле попрацювали: він перегриз ременя навскіс так рівненько, наче ножем перетяв. Глянувши на форт, Білозуб наїжився, загарчав і потрухцював назад до намету Сивого Бобра. Вій не повинен бути вірний тому чужому й страшному богові. Він віддав себе Сивому Боброві і гадав, що й досі йому належить.

Другого дня повторилось те, що було напередодні, тільки з маленькою відміною. Сивий Бобер знову прив’язав його ременем, а вранці повернув Красневі Сміту. Але тут і вийшла відміна. Красень Сміт дав йому доброго прочухана. Білозуб був міцно прив’язаний і міг скаженіти, скільки сам хотів, а кару таки мусив витерпіти. Батіг і дрючок працювали навперемінки, і зроду ще Білозуб не терпів такого немилосердного побою. Навіть коли ще ото малого його відчухрав був страшенно Сивий Бобер, і то було жартом супроти теперішньої покари.

Красень Сміт упивався насолодою. Він ніби пронизував свою жертву поглядом, очі йому тьмяно виблискували, коли він замахувався дрючком чи батогом і слухав, як скавучить з болю Білозуб, як безпорадно скиглить і гарчить. Красень Сміт був жорстокий, як і всі боягузи.

Звичайно він плазував і запобігав перед дужими, терплячи від них бійку й лайку, а мстився за це на слабших створіннях. Кожне любить панувати, і Красень Сміт не був винятком. Але що йому не судилось панувати над ближніми своїми, він панував над слабшими створіннями й мстився на них за своє життя. Проте Красень Сміт не сам себе створив таким, тим-то шкода його й винуватити. Він прибув на цей світ з потворним тілом і ницою душею. Це був сировий матеріал, і світ надав йому форми не дуже поправної.

Білозуб знав, за що його бито. Коли Сивий Бобер прив’язав його за шию ременем і кінець ременя віддав Красневі Сміту, Білозуб зрозумів, що його бог наказує йому йти за цим чоловіком. І коли Красень Сміт прив’язав його в форті знадвору, то він знав, що чужий бог наказує йому лишитись тут. І коли він зламав волю обох богів, то, звісно, цим заслужив кару. Траплялося й раніше,— він те знав,— що собаки втікали від нового господаря до давнього, і в нього на очах їх так само бито, як оце його тепер. Білозуб був розумний, але у вдачі його існували сили, дужчі за розум. Однією з таких сил була вірність. Він не любив Сивого Бобра, а все ж навіть проти його волі, наражаючись на його гнів, був йому вірний. Цьому він не міг зарадити. Таким уже було його створено. Це була прикмета тільки його породи, прикмета, що вирізняла її з-посеред інших порід. Через неї вовк та дикий собака зреклися волі й стали товаришами людині.

Після доброго побою Білозуба знову потягнуто в форт. Цей раз Красень Сміт прив’язав його за ломаку. Але нелегко зректися свого бога, а саме так було і з Білозубом. Сивий Бобер був його власним, осібним богом, і, всупереч волі цього бога, Білозуб усе тримався його. Правда, Сивий Бобер покинув і зрадив його, та це на Білозуба ніяк не вплинуло. Недарма віддався він йому беззастережно і тілом, і душею. Такий зв’язок легко не поривається.

Отож уночі, коли в форті всі поснули, Білозуб узявся за ломаку. Вона була суха й витримана і прив’язана так близько коло шиї, що він ледве-ледве до неї дотягнувся зубами. Страшенно напруживши м’язи,

перекосивши вигнуту шию, він спромігся схопити зубами ломаку. Однак треба було безмежного терпіння й багато годин перше, ніж йому пощастило її перегризти. Такого ще ніколи не траплялось, жоден собака такого не зробив би. Але Білозуб зробив, і рано-вранці вже трухцював із форту з огризком ломаки на шиї.

Білозуб був розумний. Та якби вія був тільки розумний, то не повернувся б до Сивого Бобра, що вже двічі зрадив його. Але в ньому була ще й вірність, і він прийшов додому, щоб його зраджено втретє. Він знову дозволив індіянинові надіти собі на шию ременя, і знову Красень Сміт прийшов по нього. Тепер собаку побито що немилосердніше.

Сивий Бобер байдуже дивився, як білий чоловік шмагав своїм батогом, і не оступився за Білозуба, бо він йому вже не належав. Після побою Білозуб зовсім охляв. Виніжений південний собака здох би, але він видихав. Його життьова школа була суворіша, а сам він був з міцнішого матеріалу й надзвичайно живучий. Проте, хоч як він тримався за життя, а тепер геть знемігся і не міг навіть поворухнутись. Красень Сміт мусив з півгодини почекати, і тоді лиш Білозуб насилу звівся на ноги і, нічого по бачачи й хитаючись, поплентався за новим господарем у форт.

Цього разу його прив’язали вже на ланцюг, з яким зуби не могли дати ради. Так само марно натужувався він, щоб відірвати дужку від колоди, куди її було прибито.

Минуло кілька днів. Пропивши все, Сивий Бобер витверезів і рушив Поркюпайном проти води в далеку подорож назад до берегів Макензі. Білозуб лишився у Форті Юконі як власність напівбожевільної озвірілої людини. Тільки що міг знати собака про божевілля? Красень Сміт став Білозубові за справжнього, хоч і жахливого бога. Щонайкраще — це був божевільний бог, але Білозуб не знав, що таке божевілля. Він знав одне, що мусить коритись волі свого нового господаря й виконувати всі його примхи й забаганки.

Розділ III

ЦАРСТВО НЕНАВИСТІ

У руках свого божевільного бога Білозуб став чистим: дияволом. Його прив’язано на ланцюг у загороді позаду форту, і тут Красень Сміт дрочив собаку й доводив до сказу своїми дрібничковими, а проте дошкульними шпигами. Він незабаром помітив, що Білозуб нетерпимий до сміху і, назнущавшися з нього люто й немилосердно, конче починав брати його на глузи. Сміявся він голосно й зневажливо і в той же час тицяв глумливо на собаку пальцем. У такі хвилини Білозуб зовсім глузду відбивався і в своїх нападах сказу був ще більше божевільний, аніж сам Красень Сміт.

Досі Білозуб був ворогом — щоправда, лютим ворогом — тільки своїй породі. А тепер він став ворогом геть усьому, і то лютішим, ніж будь-коли раніш. Він був такий змордований, що сліпо й безглуздо ненавидів цілий світ. Ненавидів той ланцюг, що до нього був прикутий, тих людей, що заглядали до нього в шпарини між дошками; тих собак, що з ними приходили й гарчали на нього, а він не міг ніяк відповісти; ненавидів навіть ті дошки, що з них була його загорожа. Але найперше й найлютіше ненавидів він Красня Сміта.

Той мав свою мету, коли поводився так з Білозубом. Одного дня навкруг загорожі зібралась юрба. Красень Сміт з дрючком у руці ввійшов до Білозуба, скинув йому з шиї ланцюга й вийшов. Відчувши себе вільнішим, Білозуб забігав по загорожі, силкуючись добутися до тих людей, що стояли надворі. Він був чудовий у своєму шаленстві. Повних п’ять футів завдовжки і два з половиною зростом, він був кремезніший за такого самого розміром вовка. Від матері він дістав трохи важчий від вовчого тулуб і, не маючи на собі й жодної унції зайвого нагулу, важив понад дев’яносто фунтів. Він увесь був з одних м’язів, кісток та сухих жил — бездоганне тіло для перебійця.

Двері в загорожу зно#у почали відчинятись. Білозуб спинився. Діялося щось надзвичайне. Двері прочинилися ширше, всередину вштовхнули величезного собаку й зараз же їх зачинили. Перед ним стояв мастиф. Білозуб ще ніколи не бачив такого собаки. Проте ні його зріст, ні хижий вигляд Білозуба не зупинили. Це було бодай не залізо й не дерево, а живе тіло, на якому він міг виявити свою ненависть. Він блискавкою скочив на мастифа й розшматував йому шию. Мастиф затрусив головою і з хрипким гарчанням кинувся на Білозуба. Але той метлявся і в один бік, і в другий, спритно ухиляючись від супротивника і сам при тім устигаючи раз у раз шарпати його своїми іклами.

Люди круг загорожі кричали й плескали в долоні, а Красень Сміт в екстазі упивався насолодою, не зводячи очей з Білозуба, що розправлявся з чужим собакою. Для мастифа від самого початку не було жодної надії, занадто він був важкий і незграбний. Кінець кінцем Красень Сміт дрючком відігнав Білозуба, а його жертву виволік із загорожі господар. Хто програв, ті посплачували заклади, і в руках Красня Сміта задзвеніли гроші.

Незабаром Білозуб став уже нетерпляче дожидати, коли навкруг загорожі знов зберуться люди. Це щоразу провіщало бій, а бій — то був єдиний Дозволений йому спосіб проявити його життєву снагу. Повсякчас катований і замкнений, з розпаленою ненавистю, він міг виказувати свою ненависть тільки тоді, коли господар впускав до нього собаку. Красень Сміт добре зважував його силу, бо Білозуб завжди виходив переможцем. Одного разу до нього впустили трьох собак, одного по одному. Іншого дня — дорослого, щойно зловленого вовка. Ще іншого дня довелося йому битись із двома собаками заразом. То найжорстокіший був бій, і хоч він загриз обох супротивників, але й сам ледве-ледве не опрягся.

Восени, коли випав перший сніг, і річкою посунула зерняста крига, Красень Сміт купив собі й Білозубові місця на пароплаві, що йшов Юконом проти води до Доусона. На той час Білозуб уже мав славу на весь край. Скрізь про нього знали, як про "вовка-перебійця", а його

клітку на пароплаві завжди оточували цікаві. Він або люто гарчав на них, або лежав спокійно, з холодною ненавистю спостерігаючи їх. Та й як міг він їх не ненавидіти? Звісно, Білозуб не ставив собі такого запитання, вій просто ненавидів їх до божевілля, і на тім кінець. Життя йому стало пеклом. Він не був створений для клітки, куди люди саджають диких звірів, а проте мусив у ній сидіти. І на нього глипано очима, тицяно крізь огорожу палиці, а коли він гарчав, вони ще й реготалися.

Така була обстава й такі були люди, що його оточували. Тій глині, що з неї він був створений, вони надали ще більшої хижості, аніж замірялася природа. Але природа дала йому здатність принатурюватись. Там, де інший звір загинув би або впокорився, він принатурювався й жив далі, зовсім не впокорений духом. Може, Красень Сміт, його найзапекліший ворог і кат, зрештою й зломив би неприборканий дух Білозубів, тим часом же на це ще не заходилось.

Коли в Красневі Сміті сидів сатана, то в Білозубові сидів другий, і вони скажено кидались один на одного.

Раніше Білозуб мав доволі глузду, щоб скоритись людині, яка тримає дрючка в руках, а тепер він зовсім його відбився. Варто було тільки, щоб з’явився Красень Сміт, як на собаку нападав дикий сказ. А коли вони сходились, і господар дрючком припирав Білозуба до стіни, то й тоді він усе вив, гарчав і скалив зуби. Годі було його приборкати. Хоч як його немилосердно катовано, він не переставав гарчати, і, коли Красень Сміт урешті відходив, услід за ним або чулося люте гарчання, або ж Білозуб, шалено виючи, кидався на залізні грати своєї клітки.

Коли пароплав прибув у Доусон, Білозуба зняли на берег. Але жив він і далі на очах у всіх, у клітці, завжди оточений цікавими. Його показувано як "вовка-перебійця", і люди платили по п’ятдесят центів золотим піском, щоб на нього подивитись. Йому не давали й хвилини спокою. Як він навіть спав, його підіймали гострим ціпком, бо публіка хотіла за свої гроші побачити те, що їй обіцяно. А щоб видовище було

цікавіше, Білозуба раз у раз дрочили аж до люті. Та найгіршим за все була та атмосфера, в якій він жив. На нього дивились, як на найстрашнішого дикого звіра, і це ставлення передавалося йому крізь грати. Кожне слово, кожен обережний рух глядачів переконували Білозуба, наскільки жахлива для них його лють. Це тільки підсичувало вогонь його жорстокості. Наслідок міг бути тільки один — його лють сама себе підживляла й дедалі більшала, а це ще раз доводило його здатність принатурюватись — властивість матеріалу набирати іншої форми під впливом оточення.

Проте Білозуба не лише показувано, а ще й використовувано, як професійного перебійця. Від часу до часу — коли траплялася відповідна нагода — його брали з клітки й виводили в ліс за кілька миль від міста. Звичайно це бувало ночами, щоб випадком не дізналась кінна поліція. Через декілька годин, на світанку, сюди приходили глядачі й приводили собаку, з якою він мав битись. У такий спосіб Білозуб запізнався з собаками всяких порід і всяких розмірів. Це був дикий край, і люди тут були дикі, а бій завше кінчався смертю.

Але що в ньому виступав Білозуб, то гинули саме його супротивники. Він не знав, що таке поразка. Його досвід ще з дитячої пори, коли він бився з Ліп-Ліпом та цілою зграєю цуценят, тепер добре став йому в пригоді, так само, як і його надзвичайна здатність утримуватись на ногах.

Жоден собака не міг його збити з ніг. Улюблений спосіб вовчих нащадків — налітати на ворога просто або несподівано збоку, щоб ударом у плече повалити на землю. Гончаки з берегів Макензі, ескімоські та лабрадорські кудлачі й мелмути,— усі бралися до цього способу, та жодному не щастило. Білозуб завжди встоював на ногах. Люди переказували це один одному і щоразу сподівались, що його таки буде збито з ніг, але тим часом Білозуб усе розчаровував їх.

Тоді ще ця його блискавична швидкість. Вона давала йому величезну перевагу над ворогами. Навіть найдосвідченішим з них ніколи

не траплялося битись із супротивником, щоб був такий верткий, як він, не кажучи вже про раптовість його атак. Усякий собака перед тим, як напасти, настовбурчує шерсть, вискалюється, гарчить, але Білозуб збиває такого собаку з ніг і рішає перше, ніж той почне битись або ж опам’ятається. Це бувало так часто, що Білозуба стали притримувати, доки його супротивник не скінчить свого підготовчого ритуалу і навіть доки він сам не кинеться на нього.

Та найголовнішою перевагою був для Білозуба його досвід. А на бійках він знався куди більше, аніж будь-який інший собака. Він частіше за них бився, на кожен спосіб і викрут супротивника мав належну відповідь, і його власні способи були настільки розмаїтіші, що навряд чи потрібне йому було удосконалення.

Час минав, і бої між собаками влаштовувано щораз рідше. Люди загубили надію знайти Білозубові гідного супротивника, і Красень Сміт мусив зводити його з вовками що їх зумисне задля цього ловили індіяни в пастки. Бій Білозуба з вовками завжди приваблював юрбу. Одного разу роздобули навіть дорослу самицю-рись, і Білозубові довелося битися смертним боєм. Рись була така сама прудка й хижа, як і він, а билася й зубами, і гострими кігтями, тоді як він мав самі тільки ікла.

Після рисі бойові виступи Білозуба й зовсім припинилися. Не знаходжено звірів, що їх варто було б випускати проти нього. Аж до весни його тільки показували людям за гроші, а тоді прибув сюди якийсь Тім Кінен, картяр, і привів із собою першого на Клондайку бульдога. Ніхто не мав сумніву, що з цим бульдогом конче Білозуб битиметься, і дехто в місті цілий тиждень тільки й розмовляв про це.

Розділ IV

ДАВУЧА СМЕРТЬ

Красень Сміт зняв з нього ланцюга й відійшов.

Уперше Білозуб не кинувся одразу. Він застиг на місці, нашорошив вуха й уважно, з цікавістю роздивлявся на чудного звіра, що стояв перед ним. Зроду не бачив він такого собаки. Тім Кінен штовхнув бульдога вперед і тихо сказав: "Візьми його!" Коротка, присадкувата й незграбна тварина вийшла на середину кола, спинилась і, кліпаючи очима, глянула на Білозуба.

З юрби пролунали вигуки:

— Гайда, Черокі! Візьми його! Гризи його!

Але Черокі, здавалося, не мав особливого бажання битись. Він повернув голову і кліпнув на тих, що кричали, добродушно махаючи цурпалком хвоста. Він не боявся, а тільки лінувався битись. До того ж він, здається, не розумів, що йому таки треба битися з цим собакою. Він не звик мати діло з такими супротивниками і чекав, коли йому дадуть справжнього собаку.

Тім Кінен виступив з юрби і, нахилившись над Черокі, почав ласкаво гладити його по плечах проти шерсті, тим самим ніби злегка підштовхуючи собаку вперед. Це було подібне до наказу і, як видно, ще й дратувало Черокі, бо він став потихеньку, хрипко гарчати. Існував наче якийсь зв’язок між цим гарчанням і рухами руки, що гладила собаку. Що далі вперед вона посувалась, то дужчало гарчання, а потім ураз уривалося, як тільки рука підіймалась,— щоб за хвильку початися знову, коли рука доторкалася йому до шерсті. Кінчаючи погладжувати, щоразу рука якось різко відривалась від тіла, і так само шарпливо знімалося і гарчання.

Все це не могло не вплинути на Білозуба. На плечах і на зашийку йому наїжилась уся шерсть. Тім Кінен востаннє підштовхнув Черокі й відступив назад. Бульдог, хутко чалапаючи на своїх коротких ногах, пробіг кілька кроків за інерцією, а тоді ще трохи власного волею. В цю мить Білозуб кинувся на нього. Юрба захватно закричала. Білозуб, наче

кіт, перелетів відстань, що розділяла його від противника, і так само по-котячому рвонув його зубами й відскочив убік.

Позад вуха бульдогові, на товстій його шиї проступила кров. Неначе не помічаючи цього, він обернувся й побіг за Білозубом. Прудкість з одного боку й спокійна впертість із другого захопили глядачів. Почали по-новій закладатися, і ставки більшали. Білозуб усе наскакував, рвав і безборонно відбігав назад, а його чудернацький супротивник усе бігав за ним — не дуже швидко, але й не помалу, спокійно й рішуче, з якимсь мовби діловим виглядом. У його манері відчувалось, що він має певну мету і що нічому в світі не відвернути його від неї.

Це знати було з усього, що він робив, і саме тому Білозуб спантеличився. Зроду він не бачив такого собаки. Ніякого тобі волосся на шкірі, шерсть така куценька, що зовсім не боронить перед покусами. А де те густе хутро, що в’язло в зубах Білозубові, коли він бився з собаками своєї породи? Шкіра в цього собаки м’яка, зуби вільно вгороджувалися йому в тіло, і вій зовсім начебто не здатний оборонитись. Була ще одна дивна річ — цей пес не скавулів, як звичайно інші собаки, що з ними Білозубові доводилося битись. Бульдог тільки тихенько гарчав і мовчки терпів його зуби, хоч не переставав ні на одну мить за ним бігти.

Черокі не був дуже длявий. Він обертався й звивався досить швидко, але жодного разу не міг схопити Білозуба. І його теж спантеличило. Ніколи ще він не бився так, щоб не схопитися з собакою,— звичайно обидва собаки намагаються одразу зітнутись. А цей його супротивник увесь час тримався на віддаленні, метлявсь туди-сюди і ухилявся від нього. І навіть, схопивши Черокі зубами, він зараз же розтуляв зуби й відскакував.

Білозубові все не щастило схопити бульдога за м’яке місце на горлі. Черокі був дуже низенький, та й заважали його масивні щелепи. Тим часом, однак, Білозуб був майже зовсім не подряпаний, а в бульдога на тілі ран ставало дедалі більше. Шия й голова йому були порвані з обох

боків, з ран точилася кров. Але Черокі нічим не виявляв, що це його турбувало, і бігав собі безперестану за Білозубом. Тільки раз він якось нерішуче спинився й кліпнув на глядачів: помахуючи своїм цурпалком хвоста, він хотів сказати їм, що ладен і далі битись.

У цю мить Білозуб наскочив і рвонув йому решткі вуха. Вже трохи розсердившись, Черокі знов шарпнувся в погоню, бігаючи всередині того кола, що робив Білозуб, і силкуючися схопити його своїм мертвим хапком за горло. Раз він тільки на волосинку схибив. Під похвальні вигуки глядачів Білозуб жваво відскочив у протилежний бік, лише тим і ухилившись від небезпеки.

Час минав. Білозуб налітав, ухилявся, насідав, відскакував, рвав. А бульдог понуро й певно все біг за ним. Рано чи пізно він свого доскочить і, схопивши супротивника за горло, забезпечить собі перемогу. Поки що ж він терпляче зносив усе. Замість вух йому висіли якісь китиці, на шиї й на плечах видніли десятки ран від іклів, навіть губи були покусані й у крові — він не міг устерегтися й оборонитись проти блискавичних наскоків ворога.

Раз у раз силкувався Білозуб збити Черокі з ніг, але занадто вже різнилися вони зростом: бульдог був дуже низький і присадкуватий. Білозубові видалось, що прийшла слушна нагода. Крутнувшися різко в протилежний бік, він скористався моментом, коли забарніший Черокі виставив незахищене плече, і налетів на ворога. Однак його плече виявилось далеко вище за противникове, а він ударив з такою силою, що не встояв сам і перелетів через бульдога. За весь час його боїв люди оце вперше побачили, що він не втримався на ногах. Його тіло в повітрі по-котячому вивернулося, і тільки завдяки цьому не впав він навзнак па землю. Він важко вдарився боком і за хвильку вже скочив на ноги. Та якраз у цю мить Черокі встиг схопити його зубами за горло.

Схопив він не зовсім вдало, бо занизько, коло грудей, але вже зубів не розтуляв. Білозуб несамовито закидався з боку в бік, намагаючися струснути з себе бульдога. Цей тягар, що волочився за ним, доводив

його до сказу. Він зв’язував Білозуба і не давав вільно рухатись. Це була наче та пастка, і весь його інстинкт обурювався й повставав проти неї. Кілька хвилин він був зовсім як божевільний. Уся його життєва сила знуртувалася в ньому. Тіло його посіла невситима жадоба жити. Здоровий розум десь ізник, так, неначе зовсім не стало мозку. Усе поглинув сліпий порив жити й рухатись,— насамперед рухатись і далі рухатись, бо саме в русі виявляється життя.

Білозуб без упину крутився й крутився, повертався, шарпався вперед і назад, увесь час силкуючись якось звільнитись від цього п’ятдесятифунтового тягара, що висів йому на шиї. Бульдог не боровся, він тільки не розтуляв щелепів. Зрідка, як йому траплялось торкнутися землі, він пробував опинатись, але зараз же знову злітав у повітря, і Білозуб, несамовито гасаючи, далі волік його за собою. Черокі корився інстинктові. Він знав, що чинить правильно, коли міцно стискує зуби, і часом аж здригався від задоволення. У такі моменти він заплющував очі, даючи своє тіло вільно мотати й крутити, як приведеться, не звертаючи уваги навіть на біль. Це не мало ніякого значення, головне — не розтулити зубів,— і він таки не розтулював їх.

Білозуб перестав носитись, лиш коли остаточно висилився. Він нічого не міг вдіяти і нічого не розумів. Ніколи, скільки разів він бився, не траплялось йому такого. Жоден собака так не бився. Там усе було просто: налетів, рвонув і відскочив; знову налетів, рвонув і відскочив. Трохи перекинувшись на бік, Білозуб лежав і відсапувався. Черокі, пе розтулюючи зубів, насідав на нього, щоб зовсім повалити його на землю. Білозуб опинався й відчував, що щелепи бульдога, трохи послабивши стиск і немовби жуючи його шкуру, чимраз ближче підсуваються йому до горла. Черокі діяв так, щоб, не випускаючи захопленого, при кожній нагоді хапати далі. Така нагода траплялася, коли Білозуб утихомирювався, а коли він боровся, то Черокі задовольнявся тим, що міцніше стискував зуби на його шиї.

Зашийок Черокі — то був єдиний шмат тіла супротивника, куди Білозуб міг дістати зубами. І він учепився йому в карк, але так жувати,

як бульдог, не вмів, та й щелепи його не були до цього пристосовані. Він тільки несамовито рвав і кусав, аж доки раптом становище змінилось і це стало неможливе. Бульдогові пощастило повалити його на спину, і тепер, усе тримаючи Білозуба за горло, він опинився поверх нього. Білозуб вигнувся, мов кіт, уперся задніми лапами в живіт ворогові й став його рвати кігтями. Може, він би й випустив йому кишки, якби Черокі не перекинув свого тулуба так, щоб стояти до Білозуба під прямим кутом.

Рятунку від щелепів не було. Невблаганні, як сама доля, вони посувалися щораз вище до яремної жили. Білозуба рятували від смерті тільки густа його шерсть та шкура, що вільно висіла на шиї й забивала пащеку бульдогові. Але поволі Черокі таки захоплював усе більше шкури й шерсті і цим придушував супротивника. Дихати Білозубові щодалі ставало важче.

Здавалось, кінець уже близько. Прихильники Черокі раділи й закладалися на нечувані суми. Ті, хто ставив на Білозуба, були пригнічені й відмовлялись від десятьох і навіть двадцятьох проти одного. Знайшовся лиш один сміливець, що прийняв заклад на п’ятдесят проти одного. Це був сам Красень Сміт. Він увійшов у коло і, показуючи пальцем на Білозуба, почав злісно й глузливо реготати. Наслідок був такий, як звичайно. Білозуб оскаженів з люті. Зібравши рештки сил, він звівся на ноги. А коли він знову забігав із своїм п’ятдесятифунтовим тягарем, що висів йому на горлі, лють його перейшла в сліпий жах. Жадоба життя знов його опосіла, і розум де й подівся, улягаючи волі тіла вижити. Він кружляв, спотикався, падав, зривався на ноги, часом ставав на задні лапи й підкидав бульдога з землі, але не мав сили скинути давучу смерть.

Геть виснажений, Білозуб нарешті повалився на спину. Черокі зараз же підсунув щелепи далі вгору, вминаючи пащекою шкуру ворога. Білозуб зовсім задихався. Пролунали оплески й захоплені вигуки на честь переможця: "Черокі! Черокі!" У відповідь бульдог енергійно замахав цурпалком хвоста, але голосна похвала не відвернула його від

роботи. Між хвостом і щелепами не було ніякої залежності, хвіст міг собі махати, а щелепи все тримали мертвим стиском горло Білозубові.

Раптом увага глядачів звернулася на щось інше. Зоддалік задзвеніли дзвіночки й долинули крики погонича собак. Усі, за винятком Красня Сміта, сполохано перезирнулись, чи то не поліція. Та скоро заспокоїлись, побачивши, що двоє подорожніх із санками й собаками їхали не з міста. Вони, мабуть, поверталися з якихось розвідин на річці. Побачивши юрбу, незнайомці зупинили собак і підійшли довідатись, що тут за пригода. Один з них, погонич, був вусатий, а другий, молодший і вищий на зріст, — чисто виголений. Його здорове обличчя розпашілося з морозу.

Білозуб змагатись уже, власне, перестав. Часом тільки він спазматично пробував опинатись. У горло йому проходило мало повітря, і щодалі все менше. Він задихався. Щелепи чавили його немилосердно. Не зважаючи на густу шерсть, велику жилу на горлі давно б уже прокушено, якби спершу випадково бульдог не схопив його так низько, майже на грудях. Черокі треба було чимало часу, щоб посувати свої щелепи вище. До того ж йому заважали густа шерсть і шкура, що висіла складками на шиї.

А тим часом звірячий сказ кинувся в голову Красневі Сміту й притлумив і ту дещицю здорового глузду, що в нього була. Побачивши, що очі Білозубові уже скляніють, він зрозумів, що бій програно. Тут він наче з припону зірвався.

Підскочивши до Білозуба, він став розлючено копати його ногами. Почувся свист і крики протесту з юрби, але й тільки. Красень Сміт копав собі Білозуба далі, коли це в натовпі зчинився якийсь розколот. Завзято й нецеремонно розпихаючи людей ліктями, вперед просувався високий юнак, що оце прибув. Красень Сміт саме намірився ще раз копнути й підняв праву ногу. Але враз юнаків кулак навідліг ударив його по обличчю. Ліва нога, що на ній він стояв, відірвалася від землі, цілий тулуб ніби злегка підскочив, і Красень Сміт горілиць гепнувся на сніг.

Подорожній обернувся до юрби.

— Боягузи! Гади! — вигукнув він.

Справедливе обурення діймало його. Сірі його очі сталево зблиснули, коли він подивився на юрбу. Красень Сміт звівся на ноги, задиханий і переляканий, і рушив до нього. Незнайомий не зрозумів, чого йому треба. Не знаючи, який це огидний боягуз, він подумав, що той хоче з ним битись. Крикнувши йому: "Гадина!", він удруге дав йому ляпаса й знову збив з ніг. Красень Сміт вирішив, що сніг — найбезпечніше місце і, не пробуючи більше підвестись, там і лишився, де впав.

— Ходіть-но сюди, Мете, поможете! — гукнув незнайомець погонича, що й собі протиснувся в коло.

Вони обоє нахилились над собаками. Мет схопив Білозуба, щоб зразу відтягти його, як тільки Черокі розтулить зуби. Юнак силкувався обіруч розвести щелепи бульдогові. Проте це йому було не до снаги. Марно намагаючись їх розімкнути, він усе повторював із кожним віддихом: "Гади!"

Юрба заворушилась, почулися протести, що він перебив забаву. Але одразу ж ці голоси стихли, коли він на мить гнівно підвів голову до юрби.

— Гади кляті! — крикнув він, заходжуючись ізнов коло бульдога.

— Дарма силкуємось, містере Скотте, так ми нічого не зарадимо,— озвався врешті Мет.

Обоє вони спинилися і приглянулись до собак.

— Крові небагато витекло,— зауважив Мет,— до жили він ще не дістався.

— Але щомить може дістатись,— відповів Скотт. — Бачите? Знову посунувся далі.

Юнак, видимо, чимраз більше хвилювався, побоюючись за долю Білозуба. Він кілька разів з усієї сили вдарив Черокі по голові, та це ніяк на нього не вплинуло. Замахавши цурпалком свого хвоста, він ніби хотів сказати, що розуміє, за що його б’ють, але знає свої права й виконує тільки свої обов’язки.

— Може б, хтось із вас допоміг? — у розпачі звернувся подорожній до юрби.

Проте ніхто не зголосився. Затомість юрба почала докидати саркастичні зауваження й давати глузливі поради.

— Пащеку б йому якось підважити,— порадив Мет.

Скотт схопився за кобуру, що висіла в нього збоку, і, витягнувши револьвера, став протискати дуло між щелепами бульдога. Він пхав його з такою силою, що чути було, як криця скрипіла об стиснені зуби. Обоє, юнак і погонич, стояли навколішки, нахилившись над собаками.

З юрби виступив Тім Кінен і, підійшовши до Скотта, торкнувся до його плеча.

— Глядіть, не поламайте йому зубів! — загрозливо промовив він.

— Ну, то в’язи йому скручу,— відповів Скотт, запихаючи дуло далі між щелепами.

— Кажу, не поламайте йому зубів! — удруге промовив картяр, ще більше погрозливим тоном.

Але якщо він хотів налякати, то з цього нічого не вийшло. Скотт, не відриваючись від своєї праці, озирнувся й холодно спитав:

— Собака ваш?

Картяр кивнув головою.

— Ну, то йдіть розчепіть йому щелепи.

— Еге ж, балакайте,— роздратовано відказав той.— Гадаєте, я й сам би цього не зробив, коли б знаття як?

— Тоді забирайтесь геть,— була відповідь.— І не докучайте. Мені нема коли.

Тім Кінен і далі стояв на місці, але Скотт не звертав уже на нього уваги. Йому пощастило втиснути дуло крізь зуби з одного боку. Тепер він силкувався висунути його з другого боку. Домігшися цього, він почав помалу й обережно рознімати щелепи, а Мет тим часом потроху звільняв з пащеки складки Білозубової шкури.

— Держіть свого пса! — наказав Скотт власникові Черокі.

Той, слухняно нахилившись, міцно вхопився за бульдога.

— Ну, тягніть! — крикнув Скотт, і зовсім розтулюючи щелепи.

Дарма що бульдог дуже опинався, собак розтягли в різні боки.

— Заберіть його! — скомандував Скотт, і Тім Кінен поволік бульдога в юрбу.

Білозуб кілька разів пробував звестись на ноги, та намарно. Раз він навіть спромігся встати, але ноги під ним підігнулися, і він, захитавшися, знову повалився на сніг. Очі йому поскліли й напівзаплющились, щелепи розтулилися, і з пащеки висунувся вкритий брудною піною язик. Білозуб мав вигляд задушеного на смерть собаки. Мет уважно його обдивився.

— Ледве теплий,— сказав він.— Хоча ще дихає.

Красень Сміт звівся й підійшов глянути на Білозуба.

— Мете, скільки коштує добрий запряжний собака? — запитав Скотт.

Погонич, стоячи все на колінах над Білозубом, подумав хвильку.

— Триста доларів,— сказав він.

— Ну, а коли він увесь пошматований, як оцей? — запитав Скотт, штурхнувши злегка ногою Білозуба.

— Половину,— вирішив погонич.

Скотт обернувся до Красня Сміта.

— Чуєте, містере Гаде? Я беру вашого собаку й даю вам за нього півтораста доларів.

Він дістав гаманця й відлічив гроші.

Красень Сміт, не доторкнувшись до них, заклав руки за спину.

— Я не продаю,— сказав він.

— Ні, продаєте! — запевнив його Скотт.— Продаєте, бо я купую. Ось вам гроші. Собака мій.

Красень Сміт, так само тримаючи руки за спиною, трохи позадкував.

Скотт ступнув до нього й замахнувся рукою. Красень Сміт пригнувся, сподіваючись удару.

— Я маю на нього право,— запротестував він.

— Ви втратили на нього право,— відрубав Скотт.— Берете гроші чи мені знову вас ударити?

— Гаразд,— враз перелякавшись, погодився Красень Сміт.-— Я беру гроші, але я протестую,— додав він.— Цей собака — цілий скарб, і я не дозволю себе грабувати. Кожна людина має свої права.

— Авжеж,— відказав Скотт, даючи йому гроші,— кожна людина має свої права. Але ви не людина, ви — гадина.

— Почекайте-но, ось лишень я повернуся до Доусона,— погрозився Красень Сміт.— Там я знайду на вас закон.

— Тільки рота роззявите в Доусоні, я зараз же вижену вас із міста! Зрозуміли?

Красень Сміт щось пробубонів.

— Зрозуміли? — гримнув розлючено Скотт.

— Так,— буркнув Красень Сміт, відступаючи.

— Що — так?

— Так, сер,— прогарчав Красень Сміт.

— Стережіться, бо вкусить! — вигукнув хтось із юрби, і на слова ці відповіли реготом.

Скотт, відвернувшись від нього, став помагати погоничеві, що порався коло Білозуба.

Глядачі розходились, але де-не-де ще стояли купками, поглядали на прибульців і розмовляли. Тім Кінен підійшов до одного гурту.

— Що воно за одно? — спитав він.

— Відон Скотт,— хтось відповів.

— А що він за птиця, цей бісів Відон Скотт?

— Та гірський інженер. Він тут свій у начальства. Коли не хочеш мати клопоту, раджу триматись якнайдалі від нього. Вія запанібрата з усіма урядами тутешніми. Сам уповноважений по золотих копальнях — перший йому приятель.

— Я так і гадав, що він якесь цабе,— зауважив картяр.— Тим-то я й не зачепив його.

Розділ V

НЕПРИТОРЕННИЙ

— Справа з ним безнадійна,— визнав Відон Скотт.

Він сидів на порозі своєї хатини й дивився на погонича. Той знизав плечима, показуючи також безнадійність. Обоє вони глянули на Білозуба, що, наїжившись і люто погарикуючи, напинав свого ланцюга й кидався на запряжних собак. Собаки вже дістали від Мета розмаїту науку, підсилену ще дрючком, і зрозуміли, що Білозубові треба дати спокій. Лежачи віддалік, вони вдавали, наче зовсім його не помічають.

— Він вовк, і годі його присвоїти,— промовив Відон Скотт.

— Та хто зна,— озвався Мет.— А може, в ньому чимало й від собаки? Одначе є одна річ, і то цілком безперечна...

Погонич примовк і довірчо кивнув головою в бік Лосячої гори.

— Ну, то кажіть же, що воно за річ! — гостро сказав Скотт, марно прочекавши хвилину.— Викладайте, що там.

Мет тицьнув великим пальцем через плече на Білозуба.

— Вовк він чи ні, це байдуже, але колись він був присвоєний.

— Та ні!

— А я вам кажу, що так. Він ходив у запрягу. Ось придивіться-но. Хіба не бачите, що в нього на грудях слід від ременя?

— Ваша правда, Мете. Перед тим, як трапити до Смітових рук, він ходив у запрягу.

— І немає жодної причини, чого б він знов у ньому не походив.

— А чом би й ні? — розохотився Скотт, але зараз же розчаровано похитав головою: — Ось уже два тижні він у нас, а став, здається, ще дикіший.

— Ану спробуймо,— сказав Мет,— спустімо його ненадовго.

Відон Скотт глянув на нього неймовірно.

— Так, я знаю,— казав далі Мет,— ви пробували, але ж ви були без дрючка.

— Тоді ви спробуйте.

Узявши дрючка, погонич підійшов до прив’язаного на 1/2 14 Д. Лондон, т. III 417 ланцюгу Білозуба. Собака стежив за дрючком, як лев у клітці за батогом приборкувача.

— Бачте, як на дрючка він видивився,— сказав Мет.— Це добра прикмета І Він не дурень, і поки я з дрючком, мене він не зачепить. Він не зовсім скажений, повірте мені!

Коли рука погонича зупинилась близько біля шиї Білозуба, він наїжився, загарчав і припав до землі. Не спускаючи з ока цієї руки, він разом нашорошився й проти дрючка, що був у другій руці. Мет відстебнув ланцюга від нашийника й хутко відійшов назад.

Білозуб не зразу навіть зрозумів, що він вільний. Чимало місяців минуло відтоді, як він потрапив до рук Красня Сміта, і за весь цей час він і хвилини не був на волі, опріч тих випадків, коли його відв’язували, щоб він бився. Після бою його зараз же знову припинали на ланцюга.

Він не знав, що йому робити з цією волею. Може, боги вигадали ще якусь диявольську витівку? Він повільно й обережно ступив кілька кроків, готовий щохвилі відповісти на напад. Ніколи ще з ним такого не

бувало — він не знав, що діяти. Завбачливо він одійшов трохи далі від двох богів, що за ним стежили, і зупинився на розі хатини. Ні, все гаразд. Зовсім ошелешений, він повернув назад, пристав за кілька кроків від людей і втопив у них пильний погляд.

— А він не втече? — спитав новий господар.

Мет знизнув плечима.

— Ризикнім. Це єдиний спосіб дізнатись.

— Бідолаха,— пробурмотів співчутливо Скотт.— Найбільше він потребує людської ласки,— додав він і пішов у хатину.

Повернувся він з кавалком м’яса й кинув його Білозубові. Собака відскочив убік і здалеку уважно й підозріливо приглянувся до м’яса.

— Геть, Майор! — пролунав застережливий крик погонича, та вже запізно.

Майор підскочив до м’яса, і тільки встиг схопити його зубами, як на нього налетів Білозуб і збив з ніг. Мет кинувся до них, але Білозуб виявився спритніший. Ноги в Майора підігнулися, з прокушеного горла порснула кров, і червона пляма від неї на снігу все більшала.

— Шкода його, хоч так йому й треба,— хапливо промовив Скотт.

Але Мет уже націлився вдарити Білозуба ногою. І тут враз одне за одним сталося — стрибок, вискал зубів і крик болю. Відповзши на кілька кроків, Білозуб гнівно загарчав, а Мет, нахилившись, став оглядати свою ногу.

— Жагнув таки добре,— сказав він, показуючи на роздерті штани й спідні, де з’явилася кривава латка.

— Я ж казав, що справа з ним безнадійна,— понуро мовив Скотт.— Я вже так і сяк про нього думав, все не хотів цього робити. Але доведеться. Іншого нічого не вигадаєш.

Кажучи це, він нехотя видобув револьвера, відкрив барабан і переконався, що зброю заряджено.

— Слухайте, містере Скотте,— спинив його Мет.— Собака цей через пекло пройшов! Як же можна сподіватися, щоб він вибився звідти непорочним янголом? Дайте йому час.

— Гляньте на Майора! — відказав Скотт.

Погонич підійшов до пораненого собаки. Той лежав на снігу в калюжі крові й видимо конав.

— Таж так йому й треба! Ви самі це сказали, містере Скотт. Намірявся вкрасти в Білозуба його м’ясо — ну, от і прийшов йому капець. Що ж тут дивного? Я б і шеляга ламаного не дав за того пса, що без опору віддає своє м’ясо.

— Але гляньте-но на себе, Мете! Собаки собаками, але десь же мусимо покласти цьому край.

— Що ж, так мені й треба, мені теж,— уперто провадив своєї Мет.— Бо за що я його вдарив? Ви самі сказали, що він вчинив по правді. Отже, я не мав би його займати.

— Та все-таки найкраще буде застрелити його,— наполягав Скотт.— Присвоїти його неможливо.

— Слухайте, містере Скотте, дамо йому хоч якусь можливість! Він її ніколи не мав. Він же оце вийшов з пекла.

і вперше на волі. Даймо йому час опам’ятатись. А коли нічого не поможе, я сам його заб’ю. Їй-бо!

— Та мені теж не хочеться ані самому його вбивати, ані бачити його забитим,— відповів Скотт, ховаючи револьвера.— Хай побігає на волі, побачимо, що з ним можна зробити добром. От я навіть зараз і спробую.

Він підійшов до Білозуба і тихо й ласкаво до нього заговорив.

— Узяли б ви все-таки дрючка,— застеріг його погонич.

Скотт похитав головою й говорив далі, пробуючи збудити в собаці довіру.

Білозуб вівся сторожко. Безперечно, щось йому загрожувало. Він загриз собаку цього бога, вкусив його товариша. Що ж на нього може чекати, як не сувора кара? Проте він не втихомирився. Він наїжився, вискалив зуби, напружився тілом і, пильно стежачи, готовий був до всього. Бог не мав дрючка, через те він підпустив його до себе. Рука бога простяглась і почала спускатися йому на голову. Білозуб скурчився і, насторожившись увесь, припав долі. Ось вона, небезпека, зрада абощо. Він добре вже знає руки богів, їхню владність і вміння завдавати болю. До того ще йому здавна огидний усякий доторк. Рука спускалась, а він усе пригинався й гарчав щораз грізніше. Він не хотів її кусати й терпів, доки не зануртує в ньому й не опанує його всього інстинкт невгамовної жадоби життя.

Відон Скотт гадав, що встигне вчасно відхопити руку й не дасть її вкусити. Але він ще не знав неймовірної спритності Білозуба, що вражав так певно й швидко, як гадюка.

Скотт голосно скрикнув з подиву і міцно стиснув прокушену руку другою рукою. Мет, круто вилаявшись, кинувся до нього. Білозуб відповз назад, вискаливши зуби й наїжившись, а в очах йому світилась погроза. Тепер уже запевне його покарають так само жорстоко, як Красень Сміт карав.

— Стійте! Що ви хочете робити? — раптом скрикнув Скотт.

Мет, що побіг був до хатини, повертався з рушницею.

— Нічого,— повільно відповів він з удаваним спокоєм.— Хочу зробити те, що обіцяв. Я сказав, що заб’ю його, ну, то мушу забити.

— Але ж ви не застрелите!

— Застрелю, ось дивіться.

Як раніше Мет заступився за Білозуба, коли він укусив його, так само тепер став Скотт заступатись за собаку.

— Ви ж казали, щоб дати йому час, то дайте! Ми тільки почали, не можна ж одразу відступатись. Цього разу я сам винен. І... гляньте на нього!

Білозуб стояв на розі хатини, футів за сорок від них, й гарчав так люто, що аж кров холонула, але гарчав пе на Скотта, а па погонича.

— Ну й штука, хай я буду тричі проклятий! — вихопилось у здивованого Мета.

— Ач, який розумний! — хапливо мовив Скотт.— Він не згірше за нас розуміє, що значить вогнепальна зброя. Такий розумняга, що не шкода з ним і повозитись. Облиште зброю.

— Гаразд, хай буде так,— погодився Мет і прихилив рушницю до стосу дров.

— Але ж но гляньте на нього! — скрикнув він зараз же по тому.

Білозуб заспокоївся й перестав гарчати.

Ану перевіримо. Стежте за ним!

Мет простяг руку до рушниці, і Білозуб знову загарчав. Мет відійшов від рушниці,— Білозуб сховав свої ікла.

— А ще раз, задля цікавості.

Мет узяв рушницю й почав повільно підносити до плеча. Білозуб щораз дужче гарчав, в міру того, як підіймалась рушниця. Але тільки Мет спробував націлитись на нього, як він шаснув убік, за ріг хатини. Мет побачив перед собою лише голий сніг на тім місці, де стояв Білозуб.

Погонич повагом опустив рушницю, обернувся й глянув на свого господаря.

— Я згоден з вами, містере Скотт. Собака занадто розумний, щоб його вбивати.

Розділ VI

НАВЧИТЕЛЬ ЛЮБОВІ

Побачивши, що до нього надходить Відон Скотт, Білозуб наїжився й загарчав — мовляв, він не потерпить, щоб його покарано. Відтоді, як він прокусив Скоттові руку, що тепер була забинтована й висіла на перев’язу, минула вже доба. Білозуб знав, що часом боги відкладають

покару, і побоювався, чи не має саме зараз вона на нього спасти. Інакше й бути не могло. Адже він допустився блюзнірства: вгородив зуби в священне тіло бога, та ще й вищого, білого бога. Із свого досвіду спілкування з богами Білозуб знав, що йому не минути якоїсь суворої кари.

Бог сів за кілька кроків од нього. Страшного поки що нічого Білозуб не бачив. Звичайно-бо боги карають стоячи. До того ж цей бог не мав у руках ані дрючка, ні батога, ні рушниці. Та й сам Білозуб був на волі. Ні ланцюг а чи палиця з ременем його не тримали. Він зможе втекти на безпечну віддаль, ще поки бог зведеться на ноги. А тим часом можна почекати, що воно буде.

Бог сидів цілком спокійно й непорушно, і сердитий рев Білозубів поволі перейшов у бурчання, а тоді й зовсім стих. Потім бог заговорив, і вже на перші звуки його голосу шерсть на карку в Білозуба настовбурчилась і в горлі йому знову заклекотіло. Але бог не робив ніяких загрозливих рухів і говорив усе так само спокійно. Деякий час Білозуб гарчав в унісон з його голосом, і між словами та гарчанням установився згідний ритм. Бог усе говорив, не примовкаючи. Він так розмовляв з Білозубом, як ще ніхто й ніколи з ним не розмовляв. У його тихій і лагідній мові відчувалася ніжність, що якимось дивним чином почала проймати собаку. Мимоволі і всупереч застережливому інстинктові, в Білозубі прокинулася довіра до цього бога. Попри весь свій гіркий досвід стосунків з людьми, Білозуб раптом пройнявся відчуттям безпечності.

Добре перегодом бог підвівся і пішов у хатину. Коли він знову з’явився, Білозуб підозріливо оглянув його. У бога не було ні батога, ні дрючка, ні рушниці. Ані здорова його рука нічого не ховала за спиною. Він сів там, де й перше сидів,— за кілька кроків од Білозуба — і про-стяг йому невеличкий шматок м’яса. Собака нашорошив вуха й недовірливо приглянувся, вправляючись воднораз дивитись і на м’ясо, і на бога, сам напружений тілом і готовий відскочити при першому по́знакові небезпеки.

Кару все ще відкладали. Бог тільки простягав до нього м’ясо, і нічого в цьому, здавалося, не було непевного. Проте Білозуб усе ще не йняв віри, і, дарма що рука з м’ясом підохочувала його легенькими порухами, м’яса він не торкнувся. Боги всемудрі, і хто зна, який підступ криється за цим на позір невинним шматком м’яса. З минулого свого досвіду, а надто з жінками, він знав, що м'ясо и покара часто-густо мали між собою небезпечний зв’язок.

Зрештою м’ясо було кинуто на сніг, Білозубові під ноги. Він старанно його обнюхав, очей усе не відводячи від бога. Нічого поганого не скоїлося. Тоді він узяв м’ясо в рот і проковтнув. І тут нічого не скоїлося. Бог простягнув йому другий шматок. Він знову відмовився взяти м’ясо з руки, і знову йому кинуто його. Так повторилось декілька разів. Нарешті бог не захотів більше кидати м’яса. Він настирливо пропонував взяти його з руки.

М’ясо було смачне, а Білозуб був голодний. Повільно, з надзвичайною обережністю підійшов він ближче. І нарешті зважився взяти м’ясо з людських рук. Не спускаючи бога з очей, він витяг шию вперед і прищулив вуха, а шерсть йому на карку мимоволі настовбурчилася. В горлі його клекотіло глухе гарчання,— мовляв, жартувати з собою він не дозволить. Він з’їв м’ясо, і нічого такого не скоїлося. Один по одному із’їв він усі шматки, і нічого не скоїлося. Кару все ще відкладали.

Він облизнувся й чекав далі. Бог усе говорив. У голосі цьому чулося ласку — щось таке, чого Білозуб ніколи не зазнавав. Ця ласка розбурхувала в Білозубі якісь почуття, що їх він досі теж ніколи не зазнавав. Він відчув якесь дивне заспокоєння — немовби задовольнилась якась його потреба, немовби всередині йому сповнилась якась порожнеча. Але зараз же знову зняв голос інстинкт, і згадався повчальний досвід. Боги завжди лукаві й беруться на всякі неможливі способи, аби свого дійти.

А, так він і знав! Ось вона простягається до нього, ця підступна рука, вона спускається йому на голову. Але бог усе говорить, і голос його тихий та ласкавий. Незважаючи на погрозливу руку, цей голос будить довіру. В Білозубі завирували найпротилежніші почуття. Здавалося, він розлетиться на шматки з напруження, стримуючи ці суперечні сили, що намагалися в його душі перемогти одна одну.

І він зупинився на півдорозі — він гарчав, їжився, щулив вуха, але не пробував ані відскочити назад, ані вхопити бога зубами. Рука спускалась усе ближче й ближче. Ось вона торкнулася настовбурченої шерсті. Він пригнувся — рука щільніше притиснулась до нього. Пригнувшись, мало не тремтячи, він усе ще стримувався. Його мучив доторк цієї руки, що насилувала його інстинкти. Він не міг за один день забути все те лихо, що витерпів від людських рук. Але така вже була воля бога, і він силкувався їй покоритись.

Рука піднялась, а тоді знов лягла, ласкаючи його й пестячи. Так тривало й далі. Але щоразу, як рука підіймалася, за нею вставала й шерсть; коли ж опускалася — вуха щулились, і в горлі клекотіло глухе гарчання. Білозуб усе застерігав, що зараз же відплатить за всяке зло, йому заподіяне. Хто зна, коли нарешті викриються правдиві заміри бога! Щохвилини цей лагідний голос, що будить таку довіру, може обернутись у гнівний рев, а ця ласкава й пестлива рука схопить його, безборонного, наче кліщами, і жорстоко покарає.

Одначе бог промовляв усе так само лагідно і не виявляв нічого ворожого в руці, що раз у раз підіймалась і спускалась. Білозуб переживав якесь двоїсте почуття. Його інстинкт обурювався, бо це ж стримувано й заперечувано його прагнення до особистої волі. А притім ніякого фізичного болю вій не відчував, ба ще й навпаки, доторк руки виявився навіть приємним. Поволі й обережно рука стала чухати за вухами, і це було ще приємніше. Проте Білозуб усе ще не звірявся — по-давньому сторожкий, він побоювався якогось лиха й на зміну відчував то страждання, а то втіху, залежно, яке почуття брело в ньому гору.

— Ну й ну, щоб мене чорти вхопили!

Це скрикнув Мет. Він саме вийшов із хатини, рукави йому закасані, в руках миска з помиями, і тільки хотів він випорожнити ту миску, як раптом побачив, що Відон Скотт гладить Білозуба.

На звук його голосу Білозуб відскочив назад і грізно загарчав.

Мет подивився на свого господаря докірливо і з жалем.

— Коли хочете знати, містере Скотте, то їй-богу, що у вас сидить сімнадцять усяких чудних химер, і кожна йнакша!

Відон Скотт усміхнувся дещо зверхньо і, звівшись на ноги, підійшов до Білозуба. Заговоривши до нього ласкаво, він простяг руку і знову став легенько гладити його. Білозуб терпляче зносив пестощі й дивився підозріливо не на того, хто пестив його, а на того, хто стояв на порозі хатини.

— З вас, може, й першорядний гірничий інженер,— прорік погонич,— але ви чимало в житті втратили, що малим ще не втекли за яким-небудь цирком.

Білозуб знову загарчав на звук його голосу, однак цього разу не втік від руки, що пестливо гладила його по толові та шиї.

І це було для Білозуба початком кінця його попереднього життя, життя, де панувала сама ненависть. Нове й незмірно краще життя зазоріло для нього. Багато розуму й безмежного терпцю мав появити Відон Скотт, щоб здійснити таке. А Білозубові треба було аж зовсім переродитись. Він мусив стати глухим до вимог свого інстинкту й розуму, забути свій життєвий досвід і зректись минулого.

Життя, яким він знав його раніше, не тільки не мало місця на все те нове, з чим він тепер запізнався, але було зовсім протилежне цьому новому його життю. Коротше кажучи, якщо все взяти на увагу, то це нове життя вимагало від Білозуба куди більшої промітливості, аніж тоді, коли він із своєї охоти вийшов з Пустелі й визнав Сивого Бобра за пана. Тоді він був ще цуценям, сировим матеріалом, що йому оточення могло надати якої завгодно форми. Тепер була інша справа. Життя вже завершило свою роботу коло нього. Він мав уже затвердлу форму, він став "вовком-перебійцем", лютим і невблаганним, який не любив нікого і якого ніхто не любив. Змінитись йому тепер, це значило переродитись геть цілою вдачею, і то, коли вже в ньому не було гнучкої молодості , коли всі тканини його стали грубі й вузлуваті, коли з нього витворилась жорстока, незгодлива істота, коли дух його став неподатний, як залізо, а інстинкти й досвід виллялись у суворі правила, що визначали йому поведінку, вподобання і бажання.

І однак же тепер, у нових обставинах, життя — власне, в особі Бідона Скотта — знову стало працювати над ним, улагіднюючи те, що було в ньому затужавілого, і надаючи йому досконалішої форми, Відон Скотт дістався до самої глибини його вдачі й збудив ті здібності, що дрімали й уже майже загинули в ньому. Одна з них була любов. Вона заступила приязнь, те найвище почуття, якого зазвав він, спілкуючись із богами.

Та ця любов не прийшла в один день. Вона почалася з приязні, яка поволі розвивалася. Білозуб не втік, дарма що мав повну волю,— бо цей новий бог йому подобався. Тепер життя було куди краще, як у клітці в Красня Сміта; але ж і те правда, що без бога ніяк було Білозубові обійтись. Мати людину-господаря над собою стало потребою його вдачі. Тавро залежності від людини лишилося на ньому ще від тих далеких днів, коли, повернувшися спиною до Пустелі, він принижено підповз до ніг Сивого Бобра й чекав кари. Це тавро вдруге наклалося на нього, коли після голоду він ще раз покинув Пустелю й повернувся до намету Сивого Бобра, як там знову стало по-достатком риби.

Отже, Білозуб залишився в нового господаря, бо йому потрібен був бог, і він волів краще Бідона Скотта, аніж Красня Сміта. Щоб виявити свою вірність, він зголосився стерегти господареві майно. Коли запряжні собаки міцно спали, він бродив навколо хатини, і першому вже запізнілому гостеві довелося відбиватись від нього дрючком, поки на порятунок прибіг Бідон Скотт. Але Білозуб незабаром навчився з ходи й з манери розрізняти чесних людей і злодіїв. Коли чоловік ступав рішуче і йшов просто до дверей, то він його не зачіпав, а тільки пильно за ним стежив аж до тої миті, як відчинялися двері і господар впускав гостя. Зате коли чоловік скрадався манівцями, озираючись принишкливо, то Білозуб не вагався й хвилини, і прибулець мусив тікати в ганебному поспіхові.

Бідон Скотт поклав собі відшкодувати Білозубові його знегоди або, вірніше, виправити ту кривду, що люди йому заподіяли. Це була для нього справа принципу й сумління. Він відчував, що все лихе, заподіяне Білозубові, було боргом, який треба сплатити, тим-то намагався якомога ласкавіше ставитись до цього вовка-перебійця, Він узяв собі за правило щодня його гладити й пестити, і то подовгу.

Попервах Білозуб пестощі сприймав вороже й підозріливо, але згодом навіть уподобав їх. Тільки від гарчання він не міг відзвичаїтись. Скоро людська рука торкалась його, вів починав гарчати, і так аж поки рука відривалася. Проте в цьому гарчанні забриніла нова нотка. Стороння людина не вчула б її, для неї гарчання Білозуба було б усе тим самим проявом первісної хижості, від якої кров холоне в жилах. Та впродовж тривалого часу, відколи ще вперше Білозуб гнівно загарчав у своїй вовківні, горло його загрубло, і тепер він уже не міг злагіднити свій голос у згоді з новим почуттям. Однак же Відон Скотт мав тонкий слух, і він чув цю нову нотку, що губилася в хижому гарчанні; у ній був легкий натяк на приємність, і ніхто її, окрім господаря, не помічав.

Минали дні, і приязнь щораз більше переходила в любов. Білозуб сам це починав відчувати, хоч, звісно, не розумів, що з ним діється. Йому здавалось, що в нього всередині ніби якась порожнеча, голодна,

жалібна й тужлива, і він відчував потребу її заповнити. Він зазнавав болю й тривоги, що зникали, коли з’являвся його бог. У такі хвилини Білозуба проймала дика, трепетна радість. Але варто було богові піти, як біль і тривога повертались, порожнеча всередині знов гнітила Білозуба, і незрозумілий голод шпигав його нещадно.

Білозуб поволі знаходив сам себе. Не зважаючи на достиглий вік, на дику затужавілість форми, що в неї він виллявся, вдача його переживала все нові зміни. В ньому прокидалися незвичні почуття й невластиві йому поривання, поведінка його інакшала. Раніше він любив вигоди, боявся страждань і влаштовувався так, щоб мати одне й уникати другого. А тепер воно змінилося. Під впливом нового почуття, він заради свого бога часто терпів невигоди й страждання. Отож ранками, замість податися па пошуки їжі або ж лежати десь у захистку, він цілі години чекав коло незатишного порога хатини, щоб лиш побачити свого бога. А пізніми вечорами, коли бог повертався додому, Білозуб вилізав з теплої нори, викопаної в снігу, щоб лиш почути його привітне слово й відчути доторк його руки. Він забував навіть поїсти, коли міг побути з своїм богом, дістати від нього ласку а чи провести його до міста.

Колишню приязнь заступила любов. Любов була той глибомір, що кинуто в ті глибини його єства, куди приязнь ніколи не доходила. І на відповідь із тих глибин постало щось нове — теж любов. На любов він відповідав любов’ю. Оце був у нього справдешній бог — бог любові, ясний і променистий, що при ньому природа Білозубова розбуяла, мов той цвіт на сонці.

Але Білозуб не дуже показував свої почуття. Задля цього він був уже немолодий і занадто ствердів у тій формі, в яку виллявся. Занадто був він стриманий, і занадто призвичаєний усамітнюватись. Надміру довго вироблялися в ньому його похмурість і відлюдькуватість. Він ніколи в житті не гавкав, і тепер теж не вітав свого бога гавканням. Він ніколи на нього не кидався радісно й не виказував палко своєї любові. Він навіть не вибігав йому назустріч, а чекав оддалеки, але чекав завжди. Його

любов щось мала спільне з обожненням, тихим і мовчазним. Вона світилася тільки йому в очах, що невідступно стежили за кожним рухом бога. Тоді ж коли Відон Скотт дивився на нього й розмовляв з ним, він ніяковів під натиском гарячої любові, що марно поривалася в ньому назовні.

Білозуб учився принатурюватись до нового життя. Він зрозумів, приміром, що не повинен займати собак свого господаря. А проте його владна натура не могла не виявити себе, і спочатку він добре давався їм узнаки. Вони мусили визнати його перевагу і, коли він тепер з’являвся серед них, звертали йому з дороги й покірно підлягали його волі. Тоді тільки він дав їм спокій.

Так само призвичаївся він і до Мета, вважаючи його ніби власністю господаревою. Сам Скотт рідко його годував, цей обов’язок лежав за погоничем, але Білозуб якимсь чуттям знав, що він їсть харчі свого господаря і що Мет лише заступає його. Погонич раз узявся був запрягти його в санки разом з іншими собаками, однак з цим йому зовсім не пощастило. А коли надійшов Відон Скотт, Білозуб дозволив йому накласти на себе збрую і зрозумів тоді, що така воля його бога, аби Мет запрягав його, як і інших собак.

Клондайкські санки на відміну від тих, якими їздять на Макензі, мають полозки. Собак тут запрягають також інакше: вони не розходяться віялом, а йдуть у колосок один за одним і тягнуть санки двома посторонками. Через це передовик на Клондайку справді передовик. І на нього вибирають найрозумнішого й найдужчого собаку, що за ним слухняно йде увесь запряг. Звісно, Білозуб уважав, що це чільне місце належить йому, й не міг помиритися ні з чим меншим. Чимало наклопотавшися, Мет також у цьому пересвідчився. Білозуб сам вибрав собі таке місце, і Мет підпер слушність цієї думки кількома щирими словами на його адресу. Працюючи вдень у збруї, Білозуб, одначе, не забував і за ніч, коли він мав стерегти господареве майно. Так ото він завжди був при роботі, завжди ретельний і вірний, через те й мали його за найціннішого собаку на цілий запряг.

— Мушу вам сказати,— промовив якось Мет,— що ви непогану комерцію тоді зробили, заплативши таку ціну за собаку. Та й нагріли-таки цього Красня Сміта, давши йому при тім доброго прочухана.

Сиві очі Бідона Скотта гнівно спалахнули, і він люто пробурмотів: "Гадина!"

Пізньої весни Білозуба спобігло велике горе. Господар його несподівано зник, без ніякого попередження. Власне, попередження були, але Білозуб не знався з такими речами й не міг, звісно, зрозуміти, що означає, коли вкладають речі. Згодом він пригадав, що перед тим, як зник його господар, вкладали й пакували речі,— тільки тоді він і гадки не мав, до чого це. Увечері, як завжди, він чекав, що господар повернеться додому. На ніч знявся холодний вітер і примусив його сховатися за хатину. Тут він задрімав, але, весь час нащулюючи вуха, прислухався, чи не почує знайомої ходи. О другій годині ночі його опанував такий неспокій, що, байдужий до вітру, він вернувся на поріг хатини і, згорнувшись клубком, став тут чекати далі.

Та господар не прийшов. На світанку двері відчинялись, і з них вийшов Мет. Білозуб уважно подивився па нього. Він не мав язика, щоб довідатись, що йому треба було знати. Дні приходили й минали, а господар не повертався. Білозуб, що ніколи в житті не знав хвороби, занедужав. Згодом він так знесилів, що Метові довелося взяти його в хату. І коли Мет став писати до господаря, він згадав і про Білозуба.

Відон Скотт, одержавши цього листа в Серкл-Сіті, прочитав таке:

"Цей проклятущий вовк не хоче працювати, не хоче їсти. Ніякого духу в ньому не лишилось. Усі собаки його б’ють. Йому конче треба знати, що з вами, а я не вмію йому пояснити. Може, він і здохне без вас".

Мет писав правду. Білозуб перестав їсти, занепав духом і дозволяв кожній собаці кривдити себе. Він лежав у хатині, байдужий і до їжі, і до

Мета, і до самого життя. Йому однаково було, чи ласкаво розмовляє з ним Мет, а чи його лає. Щонайбільше він підводив голову, зиркав на Мета потьмянілими очима і знову клав її на передні лапи, як мав звичай.

Стояв вечір. Мет, читаючи, ворушив губами й бубонів собі слова, коли враз почув тихеньке скавучання Білозуба.

Собака звівся на ноги, нащулив вуха й прислухався, дивлячись на двері. За хвилину Мет почув чиюсь ходу. Двері відчинились, і ввійшов Відон Скотт. Вони потиснули один одному руки, і Скотт розглянувся.

— А де ж вовк? — спитав він.

І тут він побачив його. Білозуб стояв на тому місці, де був лежав,— коло грубки. Він не кинувся до господаря, як це зробив би кожен інший собака, він тільки стояв і чекав.

— Оце тобі маєш! — вихопилось у Мета.— Дивіться-но, він же хвостом вихляє!

Відон Скотт вийшов насеред кімнати й покликав собаку. Білозуб підійшов до нього доволі швидко, хоч і не стрибнув назустріч. Через ніяковість ступав він незграбно, а що ближче підходив, то в очах йому з’являвся дивний вираз: у них засяяла незглибна безодня любові.

— За весь час, що вас не було, на мене він і разу так не глянув,— озвався Мет.

Відон Скотт не чув цих слів. Присівши навпочіпки перед Білозубом, він пестив його: чухав йому за вухами, гладив шию й плечі і ніжно плескав по спині пучками пальців. Відповідаючи на пестощі, Білозуб загарчав, і виразніше, як будь-коли досі, чулося в цьому гарчанні ласкаву нотку.

Але це ще було не все. Його радість, його велика любов, шукаючи собі виходу, знайшли нарешті спосіб виявитись назовні. Витягнувшись шиєю, Білозуб несподівано просунув голову між рукою й тілом господаря. Сховавшись так, що видко було самі вуха, він перестав гарчати й тільки терся й тиснувся до Скотта.

Чоловіки перезирнулись. Очі Скоттові блищали.

— Ну-ну! — лишень і спромігся вражений Мет. За хвильку, прийшовши до тями, він додав: — Я ж завжди казав, що цей вовк — собака. Гляньте тільки на нього!

Після повороту свого навчителя любові, Білозуб швидко виходився. Він лишався в хатині ще дві ночі й один день, а потім вийшов надвір. Запряжні собаки тим часом забули про його силу, вони пам’ятали тільки, який він став плохий і кволий останніми часами, і, побачивши його, як стій на нього наскочили.

— Покажи-но їм, що ти вже вичуняв! — тішився Мет, стоячи на порозі.— Дай-но їм доброго чосу, вовче! Давай, давай, так їм!

Білозубові годі було й загадувати. Повороту улюбленого господаря вистачило, щоб життя забуяло в ньому знову, палке й неприборкане. Він бився, бо в душі у нього вирувала радість, і в бою давав вихід тому, чого не міг інакше виявити. Кінець міг бути тільки один: собаки порозбігалися, зазнавши ганебної поразки, і тільки як посутеніло, повернулись нишком один по одному, слухняно й принижено ознаймуючи покору Білозубові.

Вивчившись тулитися до господаря, Білозуб тепер став часто так пеститись до нього. Це було останнє слово його любові. Далі вже він не міг іти. Він взагалі дуже не любив, навіть не терпів, щоб до голови його торкалися. Це Пустеля в ньому промовляла, страх перед стражданням і пасткою вимагав уникати будь-якого доторку. Його інстинкт вимагав,

щоб голова залишалася вільна. А тепер, притискаючись головою до господаря, він сам, по своїй волі ставив себе в безборонне становище, виявляючи цим свою безмежну довіру до нього і неначе кажучи: "Я віддаю себе на твою волю. Роби зі мною, що хочеш".

Якось увечері, невдовзі після свого повернення, Скотт грав з Метом у крибедж пізнім вечором.

— П’ятнадцять-два, п’ятнадцять-чотири, й ще два — буде шість,— лічив Мет, коли раптом знадвору почувся чийсь крик і гарчання. Перезирнувшись, вони обоє скочили на ноги.

— Вовк зловив когось,— сказав Мет.

Дикий зойк болю й жаху примусив їх кинутись до дверей.

— Візьміть вогонь! — гукнув Скотт, вибігаючи.

Мет вибіг услід за ним з лампою в руці, і при її світлі вони побачили на снігу горілиць якогось чоловіка. Руками він затулював собі лице й горло, силкуючись оборонити їх від іклів Білозуба. Небезпека справді була велика. Обидва рукави куртки в незнайомця, фланелева й перкалева його сорочки були геть подерті, а страшенно покусані руки заюшені кров’ю. Білозуб як скажений рвав його й намагався схопити за найслабше місце — за горло.

Скотт і погонич побачили все це в одну мить. Зараз же Відон Скотт схопив собаку за карк і відволік убік. Білозуб видирався, гарчав, але не кусався, а коли господар гостро крикнув на нього, хутко притих.

Мет допоміг чоловікові звестись на ноги. Коли той підвівся і відхилив руки, на видноті об’явилося звіряче лице.

Красня Сміта. Погонич одсахнувся, немов опечений. Красень Сміт мружив очі на світло й роззирався. Тільки-но впізнав він Білозуба, обличчя йому скривилося з жаху.

У цю мить Мет, побачивши щось на снігу, підніс лампу ближче й ногою показав господареві на сталевого ланцюга й грубого дрючка.

Відон Скотт. глянув і кивнув головою. Ані слова не було промовлено. Погонич поклав руку Красню Смітові на плече й обернув його спиною від себе. Не було потреби ані на слово. Красень Сміт подався геть.

Тим часом навчитель любові гладив Білозуба й казав:

— Хотіли тебе вкрасти, так? А ти не дався? Атож, атож, він не туди заїхав, правда?

— Либонь, йому здалося, що всі сімнадцять чортів напали на нього,— осміхнувся Мет.

Білозуб ще гарчав, наїжений, але поволі шерсть на ньому влягалась, і ніжну нотку знову стало виразно чути в його гарчанні.

ЧАСТИНА П'ЯТА

ПРИСВОЄНИЙ

Розділ I

ДАЛЕКА ДОРОГА

Воно носилося вже в повітрі. Білозуб прочував його, це лихо. Ще не було жодних його ознак, а якесь невиразне почуття казало йому, що воно насувається, що переміна неминуча. Сам не розуміючи як, він

прочув це, стежачи за своїми богами. А вони й у голові собі не покладали, що якимсь незбагненним способом собака, хоч і не заходив у хатину, знав про те, що вони збиралися робити.

— Ану, прислухайтесь-но! — сказав якось за вечерею Мет.

Відон Скотт прислухався. Через двері знадвору долинало тихе, жалібне скигління, так наче хтось приглушено ридав. Коли воно урвалося, почулось, як Білозуб обнюхує двері, ніби хотівши переконатись, що його бог ще в хатині, ще не рушив у свою таємничу самотню мандрівку.

— Це він за вами так,— сказав погонич.

Відон Скотт глянув на товариша мало не благально, хоч слова його промовили щось інше:

— Ну, якого біса я робитиму з вовком у Каліфорнії?

— Отож-бо й я кажу,— відповів Мет,— якого біса ви справді робитимете з вовком у Каліфорнії?

Відон Скотт лишився, одначе, з чогось незадоволений,— йому здалося, що Мет ганить його за щось.

Тамтешнім собакам годі буде й показатись при ньому,— провадив Скотт.— Він їх усіх позагризає, тільки побачить. І коли він не заріже мене всякими штрафами, то його все одно відберуть від мене й заб’ють електрикою.

— Авжеж, він чистий розбишака,— погодився погонич.

Відон Скотт подивився на нього підозріливо.

— Ні, нічого не буде! — сказав він рішучим тоном.

— Звісно, нічого не буде,— підтвердив Мет.— Вам довелося б спеціально чоловіка до нього наймати.

Підозра розвіялась, і Відон Скотт задоволено кивнув головою. Запала мовчанка, і знову почулось тихеньке скигління, наче стримуваний плач, а потім обнюхування.

— Так, але все ж він з біса вас полюбив,— зауважив Мет.

Скотт глянув на нього, раптом скипівши гнівом:

— До дідька все це, чоловіче! Я сам знаю, чого хочу і що краще.

— То правда, тільки...

— Тільки що? — урвав його Скотт.

— Тільки,— спокійно почав погонич і враз також роздратувався.— А чого це ви так розпалились? З вас зовсім того не видно, що ви направду знаєте, чого хочете.

Яку хвильку Відон Скотт боровся сам із собою, а тоді сказав уже спокійніше:

— Ви маєте рацію, Мете. Я таки не знаю, чого хочу, оце-то й біда!

— Адже ж просто смішно було б узяти такого собаку,— додав він, помовчавши.

— І то правда,— відповів погонич. Проте його слова знову не задовольнили господаря.

— Але скажіть мені, в ім’я великого Сарданапала, від-ки він знає, що ви їдете? Ось мене що вражає,— казав далі Мет безневинним голосом.

— Це вище за моє розуміння,— відказав Скотт, сумно хитаючи головою.

А потому настав день, коли крізь відчинені двері Білозуб побачив фатального чемодана. Він стояв на підлозі, і господар укладав туди речі. У двері весь час входили й виходили, а мирне життя в хатині заступилося метушнею та тривогою. Ці докази були безперечні. Білозуб уже давно прочував небезпеку, а тепер ще й упевнився в ній. Його бог знов лагодиться до втечі. Він не взяв його з собою перший раз, не візьме тим паче й тепер.

Уночі Білозуб став вити, протягло, по-вовчому. Як тоді, коли він ще цуценям прибіг з Пустелі й замість табору знайшов тільки купи сміття, де був намет Сивого Бобра, так і тепер він підняв морду до холодних зір і почав виливати перед ними свою тугу.

У хатині обоє чоловіків щойно обляглися.

— Він знову перестав їсти,— зауважив Мет із своєї лежанки.

Скотт щось пробурмотів, заворушивши коца.

— Коли згадати, як він сумував той раз, я не здивуюсь, якщо він здохне.

Коц на другій лежанці заворушився неспокійніше.

—— Та заткайте рота! — гукнув з темряви Скоттів голос.— Гризете гірше за всяку бабу!

— А й правда,— відповів погонич, і Відон Скотт не був певен, чи той не глузує з нього.

Другого дня тривога й неспокій Білозубові ще побільшали. Він невідступно снував услід за господарем, коли той виходив надвір, і, як прикутий, сидів на порозі, коли той був у хатині. Крізь відчинені двері він міг бачити речі на підлозі. Поруч із чемоданом лежали дві полотняні торби й скринька. Мет скручував коци й хутро господаря в брезентовий мішок. Білозуб заскиглив, дивлячись на ці готування.

Пізніше прийшло двоє індіян, Білозуб бачив, як вони скинули собі на плечі багаж і спустилися з пагорба разом з Метом, що ніс чемодана й постіль. Білозуб не побіг за ними — його господар лишився в хатині. Мет незабаром повернувся. Скотт підійшов до дверей і покликав Білозуба всередину.

— Бідолаха ти,— ласкаво сказав він, чухаючи йому за вухами й плескаючи по спині.— Я рушаю в далеку дорогу, друже, а тобі не можна зі мною. Погарчи мені наостанці, гарненько погарчи на прощання.

Але Білозуб не хотів гарчати. Він подивився на господаря тужливо й допитливо і, притулившись до нього, засунув голову йому під руку.

— Пароплав! — гукнув Мет. З Юкону саме долинув хрипкий свисток річкового пароплава.— Кінчайте вже! Замкніть тільки передні двері за собою. Я вийду через задні... Та не баріться!

Обоє дверей хряснули водночас, і Відон Скотт почекав на Мета, поки той обійде хатину. За дверима враз розляглося чи то скигління, чи то ридання, а потім Білозуб став обнюхувати поріг.

— Глядіть же його, Мете. І пишіть мені про нього,— казав Скотт, коли вони сходили з пагорба.

— А певно,— відповів погонич.— Але послухайте-но, що він виробляє!

Вони обоє зупинились. Білозуб заводив жалібно, як за мерцем. Він виливав своє тяжке горе, і його зойк, що проймав жалем душу, то завмирав на тремтючих тужливих нотах, а то знову злітав угору ще з більшою силою.

"Аврора" була першим весняним пароплавом, що рушав із Клондайку. На палубах було повним-повно шукачів золота,— одні з них розбагатіли, а інші зійшли нанівець, але всі так само похапливо рвалися видертися звідси, як і сюди були поривались. Скотт стояв коло трапа й прощався з Метом, що мав уже сходити на берег. Аж раптом рука Метова так і застигла в господаревій руці, а очі його прикувало щось у глибині палуби. Скотт озирнувся. За кілька кроків сидів Білозуб і жалібно дивився на них.

Погонич тихенько вилаявся, вражений. Скотт ошелешено застиг на місці.

— Ви замкнули передні двері? — спитав Мет.

Скотт кивнув головою і запитав теж:

— А як задні?

— Та замкнув, аякже! — була ревна відповідь.

Білозуб сумирно прищулив вуха, проте ближче не підходив.

— Я візьму його з собою,— сказав Мет і рушив до собаки, але той війнувсь убік. Погонич кинувся за ним, але Білозуб метнувся від нього поміж ноги пасажирів. Він усе ухилявся від Мета й не давався йому в руки.

Та тільки-но озвався його навчитель любові, він одразу слухняно підійшов до нього.

— Не дається тому, хто стільки місяців годував його,— ображено пробурмотів Мет.— А ви... адже ж ви годували його тільки першими днями, коли спізналися з ним. Але вбийте мене, коли я знаю, як він зрозумів, що ви господар!

Скотт, що гладив Білозуба, враз нахилився й показав на свіжі порізи па морді й рану під очима. Мет нагнувся й собі і провів рукою по животі Білозубові.

— Про вікно ж ми забули! Він геть усім черевом порізався. Либонь, розбив скло й вискочив.

Відон Скотт не слухав. Він щось хутко обдумував. "Аврора" дала останній свисток. Ті, хто проводив, кинулися трапом на берег. Мет скинув свого шарфа й хотів зав’язати ним за шию Білозуба, та Скотт схопив його за руку.

— Прощавайте, Мете, друзяко. А щодо вовка, то вам не доведеться про нього писати... Бачите, я...

— Що? — здивувався Мет.— Невже ви хочете сказати...

— Авжеж, саме це. Заберіть шарфа. Тепер уже я вам писатиму про нього.

Спустившись до половини трапа, Мет обернувся.

— Він не витримає клімату! — крикнув він.-— Хіба що обстрижете в спеку!..

Трап підняли, і "Аврора" відчалила від берега. Відон Скотт востаннє махнув рукою Метові, що стояв на березі, а тоді повернувся до Білозуба.

— Ну, гарчи ж тепер, розбишако, гарчи! — казав він, ласкаво плескаючи його по голові й чухаючи прищулені вуха.

Розділ II

ПІВДЕННИЙ КРАЙ

Білозуб зійшов з пароплава в Сан-Франциско. Місто його приголомшило. Десь глибоко у нього в свідомості невиразне уявлення про божество завжди пов’язувалося з уявленням про силу. І ніколи досі білі люди не здавались йому такими чудодійними богами, як тепер, коли він ступав по брудному брукові Сан-Франциско. Замість рублених хатин, які він перше бачив, здіймались височенні будівлі. Вулиці на кожному кроці загрожували якоюсь небезпекою; їхали вози, екіпажі, автомобілі, здоровецькі коні тягли за собою важкі хури, снувалися довжелезні дроти, а серед цього шарварку з голосним посвистом і дзеленьканням пролітали страшні трамваї, виттям своїм нагадуючи йому рисів у лісах його рідної Півночі.

Усе це було проявом сили. У цьому всьому й за цим усім стояла людина. Вона все рухала, все знала і, керуючи цими речами, виявляла, як і за давніх часів, свою владу. Це була велетенська і приголомшлива сила. Білозубові стало страшно. Ще цуценям, опинившися зараз після Пустелі в індіянському таборі, він відчув, який він маленький і нікчемний; так ось і тепер, дорослий, гордий своєю снагою, він раптом відчув те саме. І як їх тут багато, цих богів! Йому морочилось у голові, і боліли вуха від вуличного гомону. Розгублений і приголомшений цим безугавним рухом, він відчував як ніколи раніше свою залежність від господаря і йшов за ним услід, і на мить не спускаючи його з ока.

Але місто, немов якийсь кошмар, промайнуло перед Білозубом і зникло, наче поганий, страшний сон, що потім ще не раз йому снитиметься. Господар завів його в багажний вагон і прив'язав на ланцюг серед накиданих валіз та скринь. Тут орудував присадкуватий темношкурий бог, що ці валізи й скриньки втягав у двері й кидав на купу або з тріскотом викидав із дверей туди, де їх підхоплювали інші боги.

І тут, у цьому багажевому пеклі, господар покинув Білозуба,— так він принаймні подумав, поки знайшов нюхом його речі, що їх вирішив тепер стерегти.

Проминула година. У дверях вагона знову з’явився Відон Скотт.

— Саме впору прийшли,— незадоволено зустрів його вагонний бог.— Цей ваш собака не дав мені й пальцем торкнутися до ваших речей.

Білозуб вийшов з вагона. На превелике його диво, кошмарне місто вже зникло. Вагон був для нього, наче кімната в будинку, і коли він сюди входив, довкола вирувало місто. А тепер воно щезло без сліду й більше не глушило його. Перед Білозубом розлігся привітний, веселий край, заллятий сонцем, повний тиші й спокою. Але дивуватись довго на те перетворення не було коли. Білозуб сприйняв це так, як звик сприймати всі незбагненні прояви сили богів. Хто зна, чого тільки вони не можуть!

Недалечко стояв екіпаж. До господаря підійшли чоловік і жінка. Жінка простягла руку й обхопила його за шию... Це ж ворог так чинить! Мить, і Відон Скотт, визволившись із обіймів, схопив Білозуба, що гарчав і лютував як навіжений.

— Нічого, мамо,— казав Скотт, міцно тримаючи собаку й заспокоюючи його.— Він подумав, що ви хочете мені щось лихе

заподіяти, а такого він не потерпить. Тепер усе гаразд. Незабаром він зрозуміє.

— А поки що мені можна приголубити свого сина, тільки коли його собаки нема поблизу,— усміхнулась мати, ще бліда з переляку.

Вона подивилася на Білозуба. Наїжившись, він гарчав і не відводив від неї гнівного погляду.

— Ні, він швидко зрозуміє, ось побачите,— відповів Скотт.

Він ласкаво заговорив до Білозуба, а коли той заспокоївся, наказав йому рішучим тоном:

— Ну, лягай! Чуєш?

Ці слова господареві Білозуб уже знав, і, хоч і не дуже радо, послухався.

— Тепер можна, мамо,— сказав Відон Скотт, простягаючи до неї руки, але й не спускаючи з ока собаки.

— Лежи! — остеріг він.— Лежи!

Білозуб був наїжився й намірився скочити, та після наказу ліг знову, стежачи за ворожими вчинками. Проте нічого поганого не сталося господареві, навіть коли й другий бог, чоловік, також його обняв. Потім речі поклали в екіпаж, туди ж посідали й боги, а Білозуб побіг за ними, подеколи наїжуючись проти коней,— мовляв, він не попустить, щоб вони заподіяли щось лихе його богові, якого вони так швидко везуть дорогою.

За чверть години екіпаж звернув у мурована браму й покотився алеєю з густих горіхових дерев, що їхнє верховіття тісно поспліталось між собою. Обабіч тяглися луки, на яких де-не-де росли величезні крислаті дуби. Недалеко за ними виблискували темним золотом обпалені від сонця покоси, різко виділяючись на ясній зелені лук, а далі видніли темно-бурі горби й гірські пасовища. На невеликому пагорку серед рівнини стояв будинок з довгою верандою і численними вікнами.

Але Білозуб не встиг як слід навіть глянути на все це. Тільки-но екіпаж завернув у браму, як на нього налетів кундель, гостромордий і з розпаленими від люті й злості очима. Нападник відрізав Білозуба від екіпажа. Своїм звичаєм мовчки наїжившись і без попередження Білозуб кинувся, щоб його схопити, та не схопив, а враз із розгону спинився й осів на передні лапи, щоб не зітнутися з цим собакою. Це була самиця, а закон його породи не дозволяв йому напасти на неї, як він нападав на інших собак.

У кунделя ж не було такого інстинкту. У ній навпаки — промовляв тільки страх перед Пустелею, що перейшов до неї від незчисленних поколінь, а найбільше страх перед вовком. Для неї Білозуб був вовк, цей прадавній хижак, що грабував і жер отари ще за тих без краю далеких часів, коли її предки вперше почали їх стерегти й пасти. Отож як Білозуб раптом спинився й навіть уперся в землю, щоб з нею не зітнутись, вона сама наскочила на нього. Він загарчав, коли вона вгородила йому зуби в плече, але й не спробував відповісти їй тим самим, а тільки відступив зніяковіло, пробуючи оббігти її. Він кидався туди й сюди, кружляв, вертався — та все дарма. Вона всюди переймала його й не пускала бігти за господарем.

— Назад, Коллі! — крикнув чужий бог з екіпажа.

Відон Скотт засміявся.

— Нічого, батьку. Йому це наука. Білозуб муситиме ще багато чого навчитись, тож хай починає. Він потрапить принатуритись.

Екіпаж котився далі, а Коллі все не давала Білозубові бігти. Він метнувся вбік, намагаючись обігнати її через луку. Але вона бігла внутрішнім, меншим, колом, і щоразу, повертаючи до екіпажа, він бачив перед собою два ряди вищирених білих зубів. Він перебіг дорогу й помчав галявиною з другого боку, однак вона й там не пустила його.

Тим часом екіпаж віз господаря все далі й далі. Білозуб бачив, як екіпаж і зовсім заховався за деревами. Становище було безнадійне. Білозуб спробував ще раз зробити круг. Коллі помчала за ним. Раптом, вживаючи давнього свого способу, він повернув назад, просто на неї, і вдарив її плечем у плече. Вона так швидко була бігла, що від удару не тільки впала на землю, а ще й перекинулась кілька разів. Силкуючись зупинитись, вона загрібала кігтями нарінок і гостро скавучала від обурення та ображеної гордості.

Білозуб не гаяв часу. Дорога була вільна, а йому цього тільки й треба було. Незабаром Коллі кинулась навздогін за ним, не перестаючи скавучати. Бігли тепер навпростець, і Білозуб міг тут показати їй, як слід бігати. Вона мчала як навіжена, напружуючи всі сили, напинаючись для кожного стрибка, а він біг мовчки й легко, немов привид, пролітаючи понад землею.

Оббігши круг будинку до під’їзду, Білозуб побачив, що екіпаж уже спинився, і господар саме висідає з нього. У цю мить він раптом усвідомив, що на нього хтось набігає збоку. Це був гончак. Білозуб хотів його зустріти належним чином, але сам він біг занадто швидко, а гончак був уже занадто близько. Все трапилось так несподівано, що не встиг він і озирнутись, як уже полетів на землю й перекинувся. Звівшись на ноги, він зробився такий лютий, аж скажений: вуха прищулені, губи скривились, ніс ізморщився, зуби клацають тільки що біля самого горла гончакові.

Господар біг до нього, але він був ще далеко, коли тут надбігла Коллі й урятувала собаку. Наскочила вона на Білозуба в останню мить, як він от-от мав схопити собаку за горло. Цей хижак з Пустелі ошукав її, випередив, та ще й до всього виваляв у піску, і вона тепер прилетіла, як чистий вихор, палаючи ображеною гідністю, справедливим обуренням і інстинктивною ненавистю. Вона вергнулася на Білозуба під прямим кутом саме в ту мить, коли він лаштувався скочити, і теж збила його з ніг. Він перекинувся й покотився на землю.

За хвильку надбіг господар і схопив його, а батько господаря відкликав своїх собак.

— Нічого не скажеш, добре привітали бідного самотнього вовка з Півночі! — зауважив Відон Скотт, заспокоюючи Білозуба.— За все життя його тільки раз збито з ніг, а тут за яких півхвилини він перекинувся аж двічі.

Екіпаж від'їхав, і з дому повиходили нові незнайомі боги. Деякі спинились на поважній відстані, але дві жінки підійшли й обняли Відона Скотта. Білозуб, хоч і досі вважав такий вчинок за прояв ворожості, уже призвичаювався до нього, бо й цим разом нічого поганого не сталося господареві. Незнайомі боги спробували підступити до Білозуба ближче, але він загарчав, і господар підтвердив цю засторогу словом. Білозуб ще тісніше притулився йому до ніг, і він знову погладив його по голові.

— Дік! На місце! — пролунав наказ. Гончак слухняно підбіг східцями вгору і ліг на веранді, усе ще не перестаючи гарчати і сердито дивлячись на чужинця. Одна з жінок обняла Коллі за шию і почала гладити й пестити її. Але сука ніяк не заспокоювалася і весь час скавучала. Її дратувала присутність цього вовка, і вона була певна, що боги роблять велику помилку, допускаючи його сюди.

Боги піднялися сходами до дверей. Білозуб усе не відступав від господаря. Дік, сидячи на веранді, загарчав на нього, і Білозуб, наїжившись, відповів також гарчанням.

— Заберіть Коллі в дім, а ці двоє хай поб’ються,— запропонував Бідонів батько.— Після цього вони сприятелюються.

— А Білозуб, щоб довести свою приязнь, буде головним голосільником на Діковім похороні,— засміявся Відон Скотт.

Його батько недовірливо глянув на Білозуба, тоді на Діка, а потім на сина.

— Ти хочеш сказати?..

Відон кивнув головою:

— Авжеж. Я так і думаю. За хвилину, а найбільше — дві Білозуб загризе Діка.

Він повернувся до Білозуба:

— Ну, ходім, вовче,— сказав він.— Це тебе, мабуть, доведеться забрати в дім.

Білозуб піднявся сходами, настовбурчившись, витягнувши хвоста трубою. Він не спускав Діка з ока, побоюючись нападу збоку, і заразом готовий лице в лице зітнутися із тим страшним невідомим, що могло чигати на нього в домі. Але нічого страшного там не виявилось. У кімнаті він уважно обдивився, чи не криється де якась небезпека. А тоді з задоволеним гарчанням ліг коло ніг господаря, хоч, не перестаючи, пильно стежив за всім, що робилося навкруг, ладен щомить скочити й битись на смерть з усякими страховищами, котрі, як йому здавалося, причаїлися під покрівлею його нового житла.

Розділ III

БОГОВІ ВОЛОДІННЯ

Білозуб не тільки що від природи мав здатність при-натурюватись до оточення, а ще й багато мандрував, і тому добре розумів, що це конче потрібно. Минуло небагато часу, і тут, у Сієрра-Вісті,— так звався богів маєток,— він став почувати себе, як удома. Поважніших сутичок із собаками більше не було. Тутешні собаки краще за нього знали звичаї південних богів, і, що його взято до хати, то цим він, на їхню думку, вже одержав усі права громадянства. Звісно, він був вовк, та раз уже боги дозволили, щоб він тут жив, то їм, собакам цих богів, доводилось тільки примиритися з цим.

Дік спочатку ще виявляв трохи ворожість, але більше так, для годиться, а потім зовсім спокійно поставився до нової істоти в маєтку. Якби Дік міг іти за своїми звичаями, то незабаром він би заприятелював з Білозубом, коли б той не був проти всякого приятелювання. Білозуб же єдине, чого хотів,— це щоб йому дали спокій. Ціле своє життя він тримався далеко від собак і хотів так і далі жити. Чіпляння Дікові дратували його, і він відповідав на них гарчанням. Але ще на Півночі він дістав добру науку й розумів, що не можна рвати господаревих собак; цієї науки він не забув і тепер. Білозуб тільки наполягав, щоб його не займали. Він настільки цурався Діка, що цей добродушний пес зрікся всяких спроб зав’язати приязнь і став цікавитись ним не більше, як тою конов’яззю біля стайні.

Інакше велося з Коллі. Признавши Білозуба, оскільки така була воля богів, вона, одначе, не могла зовсім його не займати. У ній говорили невиразні спогади про всі ті злочини, які вчинили його предки проти її предків. Ані за один день, ані за ціле покоління не забути всіх шкод, заподіяних отарам овець. Ці спогади викликали в неї бажання помсти й підохочували її. У присутності богів вона не сміла налітати на Білозуба, але нишком добре-таки труїла йому життя. Від довгих століть точилася

ворожнеча поміж ними, і Коллі не минала жодної нагоди, щоб не нагадати йому цього.

Вона робила це все, користаючися з переваги своєї статі. Інстинкт не давав йому віддячити їй як слід, і така вона була в'їдлива, що годі було навіть ігнорувати її. Коли вона кидалась на нього, він підставляв їй плече, убезпечене від її гострих зубів густою шерстю, і спокійно й гідно йшов собі геть. Коли вона особливо напосідалася, він починав кружляти, підставляючи їй плече й відвертаючи голову, і в очах йому тоді проступала терплячість і нудьга. І тільки коли вона починала кусати його за задні ноги, він утікав, забувши за всяку величність. Але здебільшого він умів зберігати гідність і поважність. По змозі він або не помічав її зовсім, або ж намагався не попадатись їй на дорозі. Коли він бачив або чув, що вона підходить, то вставав і йшов собі.

Чимало ще й іншого мав навчитись Білозуб у Сієрра-Вісті. Життя на Півночі було зовсім просте, як порівняти до складних тутешніх справ. Узяти хоча б родину господаря, з якою йому довелося познайомитись. Правда, тут уже він мав певний досвід. Як Міт-Са і Клу-Куч належали Сивому Боброві, ділили з ним його харчі, його вогонь і його укривала, так і тут усі мешканці Сієрри-Вісти належали Білозубовому господареві.

Проте існувала й різниця, і то чимала. Сієрра-Віста була далеко більша за намет Сивого Бобра, і тут жило дуже багато людей. Був суддя Скотт з дружиною і дві сестри господареві, Бет і Мері; була його дружина Еліс і двоє маленьких його дітей, Відон і Мод, чотирьох та шести років. Звісно, ніяк було комусь розповісти Білозубові про всіх цих людей. Про їхні взаємини та про їхнє ро-дацтво він нічого не знав, та й не міг знати. Але він хутко збагнув те, що всі вони належать його господареві. Потім, невпинно слідкуючи за тим, що вони робили, прислухаючись до розмов, до інтонації голосів, він, хоч і помалу, проте збагнув і міру їх близькості до господаря, і ставлення його до кожного з них. І відповідно до цього й сам з ними поводився: що цінував господар, те й він цінував, що було господареві дороге, те й він дбайливо оберігав.

Так от було з господаревими дітьми. Ціле своє життя Білозуб не любив дітей, ненавидів їхні руки й боявся їх. Він добре затямив дитячу жорстокість і тиранію, що з ними запізнався в індіянських селищах. Тим-то коли маленький Відон і Мод уперше підійшли до нього, він остеріг їх гарчанням і сердитим поглядом. Господар ударив його за це й нагримав, і він дозволив дітям погладити себе, але весь час гарчав, поки їхні рученята торкались його, і цього разу ласкавої нотки в гарчанні не чулося. Пізніше Білозуб завважив, що хлопчика й дівчинку дуже цінував господар, і вже не треба було йому наказувати, щоб він дозволяв їм гладити себе.

Білозуб взагалі був не здатний виявляти свої почуття. Господаревим дітям він скорявся явно неохоче і терпів їхні пустощі, наче якусь болісну операцію. Коли вже йому терпець уривався, він уставав і рішуче забирався геть. Та потроху він став прихилятись до них; сам ближче не підходив, але вже й не втікав, коли бачив їх, а чекав, щоб вони підійшли. Потім завважили, що в очах йому світиться задоволення, коли вони наближаються, а коли вони біжать від нього, він дивиться їм услід ніби з деяким жалем.

Всі ці зміни в Білозубові не одразу сталися. Після дітей найбільше уваги Білозуб приділяв судді Скоттові. На це були дві ймовірні причини. По-перше, суддю, здається, дуже цінував господар, а по-друге — він був стриманий у своїх почуттях. Коли суддя сидів на широкій веранді й читав газету, Білозуб любив лежати йому коло ніг. Від часу до часу суддя нагороджував собаку поглядом або словом, ненав’язливо показуючи, що він знав за його присутність. Тільки це траплялося тоді, коли господаря не було вдома, бо скоро-но він з’являвся, як усе інше переставало існувати для Білозуба.

Він усім членам Скоттової родини дозволяв гладити й пестити себе, але до жодного з них не ставився так, як до господаря. Ніякі їхні пестощі ніколи не могли видобути йому з горла ніжної нотки, і хоч як його спонукувано, він ані разу не притулився ні до кого головою. Цей вияв цілковитої довіри, повної покори й відданості він беріг тільки для

господаря. Як на правду, то до всіх членів родини він ставився мов до майна, що належить його господареві.

Так само хутко навчився Білозуб відрізняти родину від челяді. Слуги боялися його, хоч він ніколи їх не займав,— просто через те, що вважав їх так само за власність господаря. Між ними й Білозубом існував нейтралітет, та й годі. Вони варили їсти господареві, мили посуд, і ще багато дечого робили, як ото був Мет на Клондайку. Вони становили, одне слово, наче приналежність цієї садиби.

Поза садибою ще й більше було такого, що мусив навчитись Білозуб. Господареві володіння були дуже великі, проте й вони мали свої межі. Маєток закінчувався при дорозі, а далі йшли спільні володіння богів — вулиці та різні шляхи. Поза ж загородами були приватні володіння інших богів. Сила-силенна всяких законів правувала всіма цими речами й визначала поведінку кожної істоти. Але Білозуб не розумів мови богів, і коли навчався чогось, то тільки з власного досвіду. Він слухався своїх природних поривань, доки вони не призводили його до порушення якого закону. Коли таке траплялося кілька разів, він осягав закон і вже його не порушував.

Та найбільше важило Білозубові — це удар господаревої руки й докора в господаревому голосі. Білозуб відчував таку велику любов до господаря, що суворість його була йому дошкульніша за будь-який побій Сивого Бобра чи Красня Сміта. Від них терпіло його тіло, дух же лишався не зламаний і не переможений. А легкий удар від господаря майже зовсім не завдавав болю, зате допікав.

Білозубові куди глибше. Господар виявляв своє незадоволення, і Білозуб украй занепадав духом.

Але такі покари, правду кажучи, траплялися дужо рідко. Голосу господаревого цілком вистачало, щоб Білозуб зрозумів, так він повівся чи ні, і до цього голосу він до-стосовував свої вчинки. Цей голос був

йому компасом, що показував шлях і допомагав орієнтуватись серед обставин нового краю й нового життя.

На Півночі єдиною свійською твариною був собака, а всі інші жили на волі і були законною здобиччю собаки — звісно, якщо він міг з ними впоратись. Давніте часто Білозуб живився з ловів, і йому й на думку не спадало, що на Півдні може бути інакше. Але вже на початку побуту в долині Санта-Клара йому довелося про це дізнатись. Проходжаючись якось уранці, він завернув за ріг будинку і побачив курча, що втекло, мабуть, з курника. Зрозуміло, що Білозубові закортіло його з’їсти. Один-другий скік, зблиснули зуби, пролунав розпачливий крик, і промітного курчати не стало на світі. Воно було вгодоване, жирне й ніжне на смак. Білозуб облизнувся й вирішив, що дичина це непогана.

Пізніше, уже вдень, біля стайні він наскочив знову на курча. Якийсь стайничий кинувся відбирати. Не розуміючи як слід, що то за звір Білозуб, він захопив тільки маленького батога. Після першого ж удару Білозуб покинув курча й повернувся до чоловіка. Спинити його тепер можна було тільки дрючком, але не батогом. Мовчки, ніби й не помітивши другого удару батога, він скочив чоловікові на груди. Крикнувши тільки: "Боже мій!", стайничий заточився назад, випустив батога й ледве встиг затулити собі руками шию, як одну руку йому вже розпанахалося аж до кістки.

Чоловік страшенно перелякався, і не так розлюченого вигляду собаки, як його мовчазного нападу. Боронячи лице й шию закривавленою рукою, він відступав до стайні. І дуже кепсько йому довелося б, якби несподівано не з’явилась Коллі й не врятувала його, як колись врятувала Діка. Вона, мов скажена, кинулась на Білозуба. Коллі таки мала рацію, вона краще знала вовка, ніж легковірні люди, її підозри справдились. Цей вічний хижак знов узявся на свої давні штуки.

Стайничий утік до стайні, а Білозуб почав відступати перед люто вискаленими зубами Коллі, то підставляючи їй плече, то кружляючи навколо неї. Коллі все не заспокоювалась, як іноді з нею бувало, а

навпаки, з кожною хвилиною ще й більше скаженіла. Скінчилось па тому, що Білозуб, зовсім забувши за свою гідність, дав драпака від неї через усе поле.

— Я його навчу не займати курчат,— сказав господар.— Але для цього треба зловити його на гарячому.

За два дні така нагода приспіла, та ще й поважніша, аніж господар сподівався. Білозуб пильно придивився до курника та до звичок його мешканців. Увечері, коли кури посідали на сідало, він виліз на купу недавно накиданого колоддя, звідти вискочив на дах курника, переліз через гребінь даху й скочив з нього всередину загорожі. Ще за хвильку він був уже в самому курнику, і почалася різанина.

Коли вранці Відон Скотт вийшов на веранду, перше, що впало йому в око,— це п’ятдесят сніжно-білих легхорн-ських курей, яких виклав уря́д стайничий. Скотт тихенько засвистів, спершу здивовано, а тоді захоплено. Білозуб був також тут. Ні сорому, ні почуття провинності не було на ньому помітно. Навпаки, він мав дуже гордий вигляд, певний, либонь, що вчинив щось дуже гарне й варте нагороди, і не відчував на своїй совісті жодного гріха. Господар стиснув губи, коли подумав, яке перед ним прикре завдання. Тоді він суворо звернувся до злочинця, і в голосі його замість звичайної приязні Білозуб почув тільки божий гнів. До того ж господар товкнув його носом у зарізані кури і вдарив кулаком.

Потому вже ніколи Білозуб не чинив набігів на курник. Кури були під охороною закону, і він зрозумів це. Невдовзі господар повів його з собою в загорожу для курей. Тільки глянувши на живу харч, що залітала йому над головою й забігала попід ногами, Білозуб ворухнувся, щоб стрибнути, але голос господаря спинив його. В загорожі вони пробули з півгодини. Кілька разів хижацький інстинкт узяв би був гору в Білозубові, якби не стримував його щоразу господарів голос. Таким оце чином, не встигши й вийти з загорожі, опанував Білозуб ще один закон і перестав звертати на курей увагу, наче їх і зовсім тут не було.

— Хижака не переробиш,— сумно хитаючи головою, сказав суддя Скотт, коли за сніданком син йому розповів, яку науку дав він Білозубові.— Коли вже він узяв собі таку звичку, коли покуштував крові...— Суддя знову похитав головою.

Але Відон Скотт не хотів з батьком погодитись.

— А знаєте, що я зроблю? — заявив він нарешті.— Я замкну його разом з курми на півдня.

— Але що ж від курей лишиться? — заперечив батько.

— Ще й більше,— провадив молодий Скотт,— за кожне загризене курча або курку я плачу по долару золотом.

— На батька теж треба накласти якусь пеню,— втрутилась Бет.

Її підтримала сестра, і решта,— ті, хто сидів за столом,— також схвалили цю думку. Суддя кивнув головою на знак згоди.

— Гаразд! — Відон Скотт на хвильку задумався.— Якщо Білозуб складе іспита й до вечора не зачепить ані курчати, то за кожні десять хвилин, що він пробуде в загорожі, ти казатимеш йому раз розважно й помірковано, як ото у себе в суді, оголошуючи присуд: "Білозуб, ти розумніший, ніж я думав".

Усі члени родини розташувались по різних місцях, де їх не було видно, і налагодились на цікаве видовище. Та нічого такого не сталося. Коли господар замкнув Білозуба в загорожі, він розлігся собі й заснув, і раз тільки встав, щоб напитися з корита. Птиці він не помічав, для нього вона перестала існувати. О четвертій годині він з розгону вистрибнув на дах курника, звідти зіскочив на землю по другий бік огорожі й повагом подався до будинку. Він засвоїв новий закон. На веранді його зустрів

суддя Скотт і при всій захопленій родині, поволі й урочисто, сказав шістнадцять разів: "Білозуб, ти розумніший, ніж я думав".

Проте сама численність законів збивала з пантелику Білозуба і часто вкидала його в неласку. Він, приміром, не одразу зрозумів, що не можна займати й тих курей, що належать чужим богам; а ще ж були коти, кролики, індики. Нічого цього не дозволялося чіпати. Правду кажучи, коли вперше знайомився Білозуб із цим законом, у нього склалося враження, що він не мав права зачепити жодної живої істоти. На луці з-під самого носа йому спурхували перепілки, а він, хоч і тремтів увесь з напруження й жадоби, проте не рушав з місця, скоряючись волі богів.

Одного разу перед його очима, на тій-таки луці, Дік погнався за зайцем. Господар дивився на те, і мало що не заборонив йому, ба навіть і його, Білозуба, послав услід за Діком. Отже, цей закон на зайців не поширюється, як зрозумів Білозуб. Виходить, що між ним, Білозубом, і всіма свійськими тваринами не повинно бути ніякої ворожнечі, і якщо не приязнь, то вже нейтралітет — неодмінний. Решта, одначе, живих істот — білки, перепілки, зайці, що лишились вірні Пустелі й не покорилися людині,— були законною здобиччю кожному собаці. Боги боронили тільки свійських тварин і не дозволяли, щоб поміж ними існувала смертельна ворожнеча. Право на життя й на смерть мали тільки боги, і це право вони ретельно оберігали.

Життя в долині Санта-Клара було далеко не таке просте, як на Півночі. Серед заплутаних і складних обставин нового життя він мусив найперше — стримувати свої поривання. Ця врівноваженість мала бути непомітна, як павутина на вітрі, і водночас тверда, як криця. Життя тут мало тисячу облич, і Білозубові доводилося на це зважати. Коли він біг за екіпажем у Сан-Хозе чи никав довкола, поки екіпаж спинявся, життя пливло повз нього мінливим, широким і глибоким потоком, воно збуджувало й хвилювало його і вимагало, щоб він раз у раз, і то миттю, пристосовувався до нього і майже завжди гамував свої природні інстинкти.

У м’ясних крамницях висіло багато м’яса. Дуже легко було схопити те м’ясо — але ж такого не дозволялося. У тих будинках, куди заходив господар, пирхали на нього коти, що їх годі було займати. Скрізь на нього гарчали собаки, а він не смів відповісти на це, як слід. Ще й більше,— сила-силенна людей, що проходили тротуарами, завжди звертали на нього увагу. Вони спинялися, показували на нього пальцями, розглядали його, заговорювали до нього і навіть гладили його. А він мусив терпіти всі ті непевні доторки чужих рук. Щоправда, терплячості Білозуб уже набрався. Він і свою незграбність та сором’язність зумів уже подолати, навчившися з належною гідністю сприймати увагу чужих богів. Він поблажливо відповідав на їхню поблажливість. Проте завше в Білозубові було щось таке, що не допускало великого панібратства, і люди, поплескавши його по голові, ішли собі далі, задоволені й горді своєю хоробрістю.

Але часом Білозубові велося дуже тяжко. Приміром, коли він біг за екіпажем у передмісті Сан-Хозе, хлопці з усіх сторін починали кидати в нього камінням, а він не смів погнатися за ними й задати їм доброго бобу. Йому доводилось тлумити в собі інстинкт самоохорони, і він таки це робив, бо ставав уже свійський і цивілізований.

А притім Білозуб не зовсім був задоволений таким станом речей. Він не мав виразного поняття про безсторонність і чесність, але ж у кожній живій істоті є певний інстинкт справедливості, і цей інстинкт обурювався в Білозубові, коли він не смів сам себе боронити від цих хлопців. Він забув, що в його договорі з богами передбачено й те, що боги повинні дбати за нього й боронити його. Проте господар цього не забув і одного разу вискочив з екіпажа з прутом у руці й порозганяв хлопців. Потім вони вже ніколи не кидалися камінням. Білозуб зрозумів це і був задоволений.

Трапився якось ще один подібний до цього випадок. По дорозі в місто, на перехресті, стояв салун. Тут завше вешталося троє собак, що завели собі звичай кидатись на Білозуба, коли він пробігав повз них. Відон Скотт знав його убійчий спосіб битись, через те повсякчас умовляв

у нього, що він не сміє гризтися з собаками. Білозуб добре зрозумів цей закон, та все ж тяжко страждав щоразу, пробі-гаючи повз салун. Правда, його хиже гарчання стримувало собак на певній відстані, але вони бігли за ним, гарчали, гавкали й усяково йому дошкуляли. Так тяглося доволі довго. Люди, що сиділи в салуні, під’юджували собак проти Білозуба, а раз то й відверто нацькували їх на нього. Тоді господар зупинив коні.

— Візьми їх! — сказав він Білозубові.

Той навіть не повірив одразу,— він подивився на господаря, потім на собак і знов допитливо й пильно глянув на нього. Скотт кивнув головою:

— Візьми їх, друже! Покажи-но їм!

Білозуб не вагався більше. Він повернувся й мовчки кинувся на ворогів. Усі троє собак зустріли його одностайно. Та вмить усе перемішалось, чути було тільки виття, гарчання й клацання зубів. Знялася хмара куряви й зовсім заховала поле бою. За кілька хвилин двоє собак уже корчились на дорозі в передсмертному конанні, а третій чимдуж тікав. Перескочивши через канаву й огорожу, він побіг у поле, а Білозуб гнався за ним, як вовк, швидко й нечутно, ледве землі торкаючись. Серед поля він наздогнав його й загриз.

Це потрійне вбивство завершило всі Білозубові неприємності з собаками. Слава про нього розійшлася скрізь по долині, і люди самі гляділися, щоб їхні собаки не напасту-вали вовка-перебійця.

Розділ IV

ПОКЛИК КРОВІ

Минали місяці по місяцях. Їсти на Півдні було досхочу, роботи ніякісінької — отже, Білозуб розкошував і був щасливий. Він не тільки

жив на Півдні, але й у житті в нього настав полудень. Ласка людська світила йому як сонце, і він розцвітав під нею, немов рослина, посаджена в добрий грунт.

І однак він був не такий, як інші собаки. Він знав закони краще навіть за собак і дотримувався їх пильніше. Та все ж виглядало на те, що хижість у Білозубі не зникла, а тільки зачаїлася, мовби Пустеля й досі міцно його тримала і вовка в ньому лише приспано.

Із собаками він ніколи не приятелював. Ціле своє життя він жив самотою і гадав так жити й далі. Ще цуценям його цькував Ліп-Ліп і вся зграя молодих собак, а пізніше, коли він жив у Красня Сміта, його примушувано битись з усякими собаками, і через те все в ньому виробилась огида до них. Природний перебіг його життя силою випадку змінився, і, одвернувшись від свого роду, він прихилився до людини.

Крім того, південні собаки ставились до нього дуже підозріливо. Він збуджував у них інстинктивний страх перед Пустелею, і, здибавшись із ним, вони гарчали й гавкали і всіляко виявляли свою ненависть. Але він уже знав, що йому зовсім нема потреби вдаватись до зубів, досить вищирити ікла й скривити гнівно губи, щоб собака, вже наміривщись кинутись на нього, зразу осідав на задні лапи.

Єдиною прикрістю його теперішнього життя була Коллі. Вона не давала йому й хвилини спокою. Улягаючи законові далеко не так суворо, як Білозуб, вона, попри всі намагання господаря, не хотіла потоваришувати з вовком.

Йому аж у вухах дзвеніло від її нервового, верескливого гарчання: вона ніколи не могла подарувати йому загризених курей і певна була, що всі його заміри лихі. Коллі вважала його за злочинця навіть тоді, коли не мала на це найменших підстав. Вона стала лихою годиною в його житті; вона, як той поліцай, стежила за ним біля стайні й по всій садибі. Варто було йому випадково з цікавістю глянути на голуба чи

курча, як вона починала казитись і гавкати мов навіжена. Білозуб мав один улюблений спосіб виявляти їй повну зневагу й відкараскуватись від неї: він лягав і, поклавши голову на передні лапи, удавав, що спить. Тоді вона, ніби зніяковівши, переставала гавкати.

Якби не Коллі, усе було б добре. Білозуб пізнав закони, навчився стримуватись, став поважним, спокійним і по-філософському терпеливим. Ворожого оточення вже не існувало, небезпека, страждання й смерть уже не чигали на нього звідусіль. Потроху навіть невідоме перестало викликати в ньому жах. Життя було тепер спокійне й легке. Воно протікало рівно, і ані страх, ані ворожнеча не порушували його плину.

Білозубові бракувало снігу, хоч сам він цього не усвідомлював. "Занадто довге літо",— мабуть, подумав би він, якби взагалі міг думати про це. А так він просто відчував якось неясно, що йому бракує снігу. Та ще ото в літню спекоту, коли він терпів від гарячого сонця, в ньому прокидалася невиразна туга за Північчю. Але виявлялася ця туга в невдоволеності й неспокої, що їх причини він і сам не знав.

Білозуб не любив особливо виказувати свої почуття, і довго виявляв свою любов до господаря тільки ніжною ноткою в гарчанні та притискаючись до нього головою. Одначе згодом він відкрив ще один спосіб. Завжди Білозуб був дуже чутливий до сміху і часом просто скаженів від нього, проте на господаря він не міг гніватись. І коли тому спало на думку якось раз добродушно посміятися з нього, Білозуб розгубився. Давня злість заворушилася в ньому, але тепер їй протистояла любов. Сердитись він не міг,— та щось же він мав робити? Спершу він прибрав поважного вигляду, але господар тільки ще дужче засміявся, і далі — що більше він проймався поважністю, то дужче господар сміявся. Нарешті Білозуб не витримав. Щелепи йому розтулились, горішня губа піднялась угору, і в очах з'явився сміхотливий вираз, де було більше любові, аніж гумору. Білозуб навчився сміятись.

Навчився він також і гратися з господарем. Він дозволяв себе перекидати, качати по землі й витворяти всякі штуки. При цьому він удавав, ніби гнівається, наїжувався, сердито гарчав і так хижо клацав зубами, наче направду мав найчорніші заміри. Але він ніколи не захоплювався надміру і, клацаючи зубами, хапав тільки повітря. Звичайно така вовтузня кінчалася тим, що, коли удари й стусани, клацання зубів і гарчання ставали щонай-лютіші,— вони обоє раптово зупинялися за кілька кроків один від одного і переглядались яку хвилину. А тоді,— так само раптово, як от сонце проглядає над розвирова-ним морем,— вони починали сміятись. І врешті господар обіймав Білозуба за шию, а той починав воркотати свою любовну пісню.

Але нікому більше він не дозволяв так із собою гратися. Та ніхто інший і не наважувався. На першу-бо спробу зазіхнути на його гідність він застережливо гарчав і наїжувався без ніяких смішок. Коли він дозволяв своєму господареві жартувати з собою, то це ще зовсім не означало, що він звичайний собі пес, який може любити всякого й дозволяти будь-кому жартувати й гратися з собою. Білозуб любив усією душею й не хотів розмінювати свою любов на дрібниці.

Відон Скотт часто їздив верхи, і Білозуб уважав за свою повинність завжди бігти з ним. На Півночі він виявляв свою вірність і відданість людині, працюючи задля неї в збруї. На Півдні ж санок не існувало і собаки не носили на спинах вантажу, тож йому лишалось одно тільки — бігти за конем, що ним їхав господар. Він міг невтомно, без ніякого напруження, пробігати так цілісінький день своєю легкою і рівною вовчою бігою. Покривши часом яких п’ятдесят миль, він усе так само жваво мчав і далі попереду коня.

Завдяки цим поїздкам верхи Білозуб осягнув ще один спосіб виявнювати свої почуття. Цікаво, що скористався з цього способу він тільки двічі за все життя. Вперше тоді, коли господар саме хотів навчити свого расового баского коня, щоб, сидячи на сідлі, можна було відчиняти й зачиняти хвіртку. Кілька разів господар пробував це

зробити, але кінь усе лякався, поступався назад і вбік. Щодалі більше нервуючись, кінь раптом став дуба.

Господар острогами примусив його стати рівно; тоді кінь почав хвицатися задніми ногами, Білозуб стежив за тим, що діялось йому перед очима, і дедалі дужче непокоївся,— аж нарешті не витримав, підскочив наперед коня й сердито на нього загавкав.

Після того він часто пробував знову загавкати, і господар заохочував його, але все надаремно. Загавкав він ще тільки один раз, і то коли господаря з ним не було.

Якось Відон Скотт верхи мчав через поле, коли враз із-під самих ніг коневі вискочив заєць. Кінь, перелякано сахнувшись убік, спіткнувся; господар вилетів з сідла, впав і зломив собі ногу. Білозуб розлютувався й кинувся б до горла коневі, якби не спинив його господарів голос.

— Додому! Ану, додому! — наказав Відон Скотт, переконавшись, що ногу зламано.

Білозуб не хотів його покидати. Господар думав написати записку, одначе, обшукавши кишені, не знайшов ні олівця, ні клаптя паперу. Тоді він знову наказав собаці бігти додому.

Білозуб тужливо на нього подивився, відбіг трохи, потім вернувся й тихенько заскавучав. Господар заговорив до нього лагідно, але серйозно. Білозуб нащулив вуха й напружено вслухався.

— Усе гаразд, друже! Тільки біжи додому,— казав Відон Скотт.— Біжи й скажи їм, що трапилось. Ну, біжи швидше, вовче! Марш додому!

Слово "додому" зрозуміле було Білозубові. І хоч він більше нічого не зрозумів з мови господаря, йому стало ясно, що він повинен вернутись

додому. Він обернувся й неохоче потрухцював назад, проте за яку хвилину завагався й озирнувся через плече.

— Додому! — почув він гострий наказ і цим разом уже скорився.

Ціла родина сиділа на веранді й тішилась вечірньою прохолодою, коли прибіг захеканий і весь у куряві Білозуб.

— Відон вернувся,— сказала господарева мати.

Діти радісним криком повітали Білозуба й кинулися до нього. Обминаючи їх, він вибіг на веранду, але вони загнали його в куток поміж гойдалкою та поручнями. Він загарчав, пробуючи вирватись на волю.

Дружина Скоттова стурбовано подивилася в той бік.

— Я все ніяк не можу збутися страху за дітей, коли вони з ним,— сказала вона.— Мені все здається, що колись він таки накинеться на них.

З розгніваним гарчанням Білозуб вискочив із кутка, збивши з ніг обох дітей. Мати покликала їх до себе і, заспокоюючи, сказала, що не треба надокучати собаці.

— Вовк завжди буде вовком,— зауважив суддя.— Йому не можна йняти віри.

— Та він же не зовсім і вовк,— обізвалась Бет, стаючи за братом.

— Це тільки Відон так собі думає,— відповів суддя.— Він гадає, що в ньому є собача кров, але ж він сам каже, що напевне цього не знає. А коли на нього глянути...

Він не скінчив речення, як Білозуб зупинився перед ним і загарчав.

— Пішов геть! На місце! — наказав суддя.

Білозуб повернувся до дружини господаря. Вона скрикнула з переляку, коли він схопив її зубами за одежу й потяг так, аж тонка матерія роздерлась. Тепер уже всі звернули увагу на дивну поведінку Білозуба. Він перестав гарчати і, підвівши голову, пильно дивився на людей. Горло йому судомно стискалося, але жодного звуку не вийшло з нього. Усе його тіло напружилось так, ніби він хотів щось сказати і не міг.

— Ото ще як він сказився! — мовила Відонова мати.— Я казала Бідонові, що наш клімат може зашкодити полярному собаці.

— Він немов хоче щось сказати,— зауважила Бет.

У цю мить голос об’явився в Білозубові, і він голосно загавкав.

— Щось трапилося з Бідоном! — скрикнула його дружина.

Усі скочили на ноги, а Білозуб побіг східцями вниз із веранди, озираючись і немов кличучи їх за собою. Це вдруге й востаннє в своєму житті він загавкав і змусив себе зрозуміти.

Після цього випадку Білозуб здобувся на більшу любов у серцях мешканців Сієрра-Вісти. Навіть той стайничий, якому він порвав руку, погодився, що це розумний пес, хоч і вовк. Суддя теж так гадав, що це вовк, доводячи свою думку різними таблицями й описами з енциклопедії та природознавчих праць, чим викликав загальне обурення.

Минали дні, і над долиною Санта-Клара незмінно сяяло сонце. Проте коли дні покоротшали й наблизилася друга Білозубова зима на Півдні, він несподівано відкрив, що зуби Коллі не такі вже стали гострі, як

перше. Коли вона й кусала його, то зовсім не боляче, а скорше жартуючи. Білозуб забув усе, що витерпів від неї, і, як вона починала загравати з ним, він, намагаючись зберігати поважність, і собі теж ставав грайливим, хоч виходило це в нього дуже кумедно.

Одного дня вона повела його за собою далеко в поле, а там і в ліс. Це було пополудні, коли Відон Скотт мав звичай їздити верхи. Білозуб знав те, та й кінь уже стояв осідланий і чекав на господаря біля дверей. Білозуб завагався. Відчував-бо він у собі щось потужніше за ті закони, що він засвоїв, потужніше за його звички, за його любов до господаря і навіть за його любов до життя. І, коли Коллі ніжно куснула його й відскочила вбік,— він повернувся й побіг за нею.

Цього дня господар їздив сам, а там далеко в лісі бік о бік гасали Коллі й Білозуб,— так само, як багато літ тому гасали мовчазними лісами Півночі його мати Кічі й Одновухий.

Розділ V

ПРИСПАНИЙ ВОВК

Саме о цій порі в газетах з’явилося повідомлення про відважну втечу одного в’язня з сан-квентінської тюрми. В’язень цей був страшний злочинець. Він і родився не янголом, та й суспільство анітрохи не допомогло йому, щоб полагідніла його вдача. Чоловік цей став яскравим прикладом того, що може вийти з людського матеріалу, коли він потрапить до безжальних рук суспільства. Це був чистий звір у людській подобі, хижий і кровожерний.

У сан-квентінській тюрмі він вважався за невиправного. Жодна кара не могла його зломити. Він ладен був краще вмерти, змагаючись до самого останку, аніж жити упокореним. Але що запекліше він боровся, то жорстокіше ставилося до нього суспільство, і від цього він ставав ще лютіший. Гамівна сорочка, голод, побої нічого не могли вдіяти з Джімом

Голом, а проте тільки їх він і знав. Так поводилися з ним із найраннього його дитинства, коли ще він вештався по глухих завулках Сан-Франциско і був у руках суспільства м’якою глиною, що могла виллятись у яку завгодно форму.

Опинившися втретє у в’язниці, Джім Гол натрапив на такого тюремника, що був ледве чи меншим звіром, ніж він сам. Тюремник нечесно вівся з ним, брехав на нього наглядачеві, підривав останню довіру до нього і кривдив його, як тільки міг. Відрізнялися вони один від одного лише тим, що в тюремника була в’язка ключів і револьвер, а в Джіма Гола — самі голі руки й зуби. І от одного разу він кинувся на свого ката і, немов звір, угородив зуби йому в горло.

Його посадовили в камеру для безнадійних злочинців, і там прожив він три роки. Камера була геть уся оббита залізом — і підлога, і стеля, і стіни. Жодного разу за цей час він не виходив з неї, і жодного разу не бачив ні неба, ні сонця. Удень навколо нього був присмерк, а вночі — чорна тиша. Його живцем було поховано у цій залізній могилі. Він ніколи не чув людського голосу, не бачив людського обличчя. Коли йому просовували їжу, він гарчав, наче дикий звір. Він ненавидів геть усе на світі. Цілі дні й ночі він міг виттям виливати свою лють, а тоді на кілька тижнів чи й місяців замовкав цілковито, і чорна тиша пожирала йому душу. Він був людина, а заразом і страховище, і то таке жахливе, яке може з’явитися тільки в ураженій хворобою уяві.

І ось одної ночі він утік. Наглядач уважав, що це річ неможлива, а проте, виявилось, що камера порожня і на порозі її лежить тіло забитого тюремника. Два інших трупи позначали шлях, яким він продерся з тюрми до надвірної стіни. Щоб не зчиняти галасу, він задавив їх руками.

Забравши зброю з забитих тюремників, він, живий арсенал, утік у гори, переслідуваний організованою силою суспільства. Величезну суму золотом обіцяно за його голову. Пожадливі фермери полювали на нього з рушницями. Його кров’ю можна було викупити заставлене майно або послати сина до коледжу. В ім’я загального добра громадяни взялися до

зброї й пішли розшукувати злочинця. Цілу зграю собак-дойд пущено по його слідах. Дойди від закону, шпиги, що їх наймало суспільство, нишпорили за ним день і ніч, користаючися з телефону, телеграфу та спеціальних поїздів.

Часом люди натрапляли на нього і або героїчно ставили йому чоло, або ж ганебно втікали, охоплені панікою, перестрибуючи через колючі загороди, і другого дня за сніданком ціла країна із захопленням читала про те в газетах. Забитих і поранених після сутичок з Джімом Голом відвозили до міста, а їхні місця заступали інші, що їм подобалось полювати на людину.

І враз Джім Гол зник. Дойди кидались на всі боки, але марно. Озброєні люди в далеких долинах спиняли богові душу винних фермерів і вимагали посвідчень особи, а труп Джіма Гола захланні до винагороди знаходили в десятках місць.

Тим часом у Сієрра-Вісті також читали газети, але не так із цікавістю, як із тривогою. Жінки були налякані. Суддя Скотт глузував з них і жартував, хоч і не дуже мав на те підстави. Справа в тому, що якраз коли він мав іти у відставку, перед ним стояв у суді Джім Гол, і саме суддя Скотт склав йому останнього вирока. І тоді ж таки, в суді, привселюдно Джім Гол погрозився, що настане день, коли він помститься на судді за цей вирок.

Того разу справедливість була на боці Джіма Гола. Він не був винен у злочині, за який його засуджено, його просто "залободали", як то кажуть злодії та поліцаї, та й запровадили у в’язницю. А що його вже двічі давніше суджено, то суддя вліпив йому п’ятдесят років ув’язнення.

Суддя Скотт не знав усієї суті справи, він і в голову собі не покладав, що бере участь у змові поліції, що свідчення були неправдиві й перекручені і що Джім Гол зовсім не винен у тому злочині, який йому накинено. Знов же, і Джім Гол не знав, що суддя не розглянув добре

справи, і певен був, що він заодно з поліцією, якщо чинить йому таку велику кривду. Тож коли Джім Гол почув, що його засуджено на п’ятдесят років смерті за життя, то він, і без того ненавидячи цей лихий світ, так оскаженів і розлютувався, що аж чоловік шестеро його запеклих ворогів у синіх уніформах мусили на нього накинутись, щоб збити його з ніг. Уважаючи суддю Скотта за найголовнішого причинця своєї кривди, він виливав на нього всю лють і загрожував майбутньою помстою. Потім він пішов у свою могилу... і оце втік з неї.

Про все те Білозуб, звісно, нічого не знав. Але між ним і Еліс, господаревою дружиною, існувала змова. Щовечора, після того, як усі мешканці Сієрри-Вісти розходилися спати, вона впускала його у великий передпокій. А що Білозуб не був кімнатний собака і в домі спати йому не дозволялося, то вона раненько вставала й випускала його надвір перше, ніж хтось прочнеться.

Одної ночі, коли весь дім міцно спав, Білозуб раптом прокинувся і тихенько лежав собі далі. Так само тихенько потягнувши носом повітря, він відчув присутність чужого бога, а незабаром почув і рухи його. Білозуб не зняв крику, він не мав такого звичаю. Чужий бог ішов нечутно, але Білозуб ішов ще нечутніше, в нього ж не було одежі, щоб шаруділа. Він ступав геть зовсім безшелесно. У Пустелі він не раз полював на лякливу дичину і знав, як багато важить напасти зненацька.

Чужий бог спинився внизу коло великих сходів і прислухався. Білозуб завмер, чекаючи дальших подій. Ці сходи вели туди, де жив його господар і найдорожчі господареві люди. Білозуб наїжився, але все ще чекав. Чужий бог підняв ногу й почав підійматися сходами.

І в цю мить Білозуб кинувся. Він не загарчав, ані яким іншим звуком не остеріг у своїх намірах. Його тіло піднеслось у повітря, і одним скоком він опинився на спині в чужого бога. Білозуб учепився передніми лапами незнайомцеві за плечі і вгородив ікла йому в потилицю. Усе трапилось в одну мить, але цього часу вистачило, щоб чужий бог перекинувся. Вони обоє покотились па підлогу. Білозуб відскочив убік, та тільки-но чоловік

спробував звестись на ноги, знову кинувся на нього і рвонув його зубами.

Сієрра-Віста прокинулась як на сполох. Знизу доносився такий гвалт, неначе там билося ціле тлумище дияволів. Чути було постріли з револьвера, виття, гарчання, крики болю й жаху, а над усім цим — дзенькіт розбитого скла й гуркіт поламаних меблів.

Проте як почалось усе раптом, майже так само й стихло. Бійка внизу тривала якихось три хвилини. Перелякані мешканці дому з’юрмились на горішній площадинці сходів. Знизу, наче з чорної прірви, долинали якісь булькіт-ливі звуки, так, немов із води виходило повітря. Часом ті звуки перетворювалися в шипіння, трохи чи не в свист. Але й це незабаром стихло, і в мороці чулося вже тільки важке дихання, ніби хтось насилу зводив дух.

Відон Скотт натиснув на кнопку, і світло залляло сходи й передпокій унизу. Він і його батько, з револьверами в руках, обережно зійшли сходами. Однак у жодній обережності потреби вже не було. Білозуб зробив своє. Серед поламаних і поперекиданих меблів лежав боком незнайомець, затуливши лице рукою. Відон Скотт нахилився, відтулив йому руку й обернув лице до світла. Страшна рана в горлі виразно пояснювала причину його смерті.

— Джім Гол! — сказав суддя, і батько з сином переглянулись.

Вони підійшли до Білозуба. Він також лежав боком, очі йому були заплющені, та, коли вони нахилились над ним, повіки його трошки розтулились і хвіст ледь-ледь ворухнувся. Відон Скотт погладив його, з горла почулось гарчання, але слабеньке, ледве чутне, і зараз же урвалось. Повіки йому опустились, і все тіло зовсім ослабло й витяглося на підлозі.

— Йому вже кінець, бідоласі,— пробурмотів господар.

— Ну, це ми ще побачимо! — заявив суддя, підходячи до телефону.

— Сказати правду, в нього один шанс на тисячу,— заявив хірург, повозившися з півтори години над Білозубом.

У вікна пробивався вже світанок і притьмянив електричне світло. Опріч дітей, уся родина зібралася біля хірурга почути його присуд.

— Зламано задню ногу,— казав той далі,— три ребра також зламано, і принаймні одно з них пространило ле-геню. Він утратив майже всю кров. Можливо, що всередині ще щось пошкоджене. Його, здається, товкли ногами... Я вже й не кажу, що три кулі прошили його наскрізь. Чого доброго, один шанс на тисячу — занадто оптимістично. Він має хіба один шанс на десять тисяч.

— Але й цього шансу не можна втратити! — вигукнув суддя Скотт.— Я не стою за видатками, лікаре,— дослідіть його рентгеновим промінням, зробіть усе, що треба. Відоне, зараз же телеграфуй у Сан-Франциско докторові Нікольсові. Ви, лікаре, не ображайтесь, але ви розумієте, що треба найменшої нагоди не пропустити.

Лікар усміхнувся.

— Звісно, звісно, я розумію. Він заслужив, щоб для нього зробити геть усе можливе. Його треба доглядати, як людину, як дитину хвору... Не забувайте, що я казав вам про температуру. О десятій я знову навідаюсь.

Білозуба справді доглядали так, як людину. Суддя запропонував був найняти професійну сестру, але дочки обурено відкинули таку пропозицію, і самі взялися його доглядати. І Білозуб виграв цей один шанс з десятьох тисяч, якого остерігся дати йому лікар.

Але не слід дорікати лікареві, що він помилився. Ціле своє життя він лікував і оперував виніжених цивілізованих людей, що звикли жити у вигодах і мали предками багато виніжених поколінь. Проти Білозуба вони всі були кволі й тендітні і не вміли чіплятися за життя. А Білозуб прийшов із Пустелі, де кволі не виживають і гинуть, позбавлені всякого захисту. Ні його батько, ані мати не були кволі, так само, як і покоління їхніх предків. Залізний організм і живучість — ось яку спадщину дістав Білозуб від Пустелі, і тримався він за життя усією своєю істотою і кожною частинкою, тримався і духом, і тілом, і то так завзято, як це властиво було тільки в прадавні часи всім живим створінням.

Білозуб лежав зв’язаний, як той невільник, увесь у пла-стирах і завоях; він не міг поворухнутись і нудився цілими тижнями. Найбільше він спав і снив, і перед ним безкраєю низкою проходили образи з Півночі. Примари минулого пробудилися й обступили його. Він знову жив у печері з Кічі, тремтячи, підповзав до ніг Сивому Боброві з виявом своєї покори; тікав чимдуж від Ліп-Ліпа й зграї цуценят, що знімали страшенний галас.

Він знову переживав місяці голоду, марно пробуючи вполювати дичину в завмерлому лісі, знову біг на чолі запрягу, а ззаду ляскав батіг у руках Міт-Са або Сивого Бобра і розлягались їхні вигуки: "Ра-а! Ра-а!", коли вони прибули до вузького межигір’я, і собаки згорнулись, як віяло, на вузькій стежці. Він знову переживав ті дні, що пробув у Красня Сміта, і бої, в яких брав участь. У ці хвилини він починав скиглити й гарчати, а люди, що доглядали його, казали, що йому сняться важкі сни.

Проте найгірше його мучив один кошмар — гуркітливі страховиська-трамваї: вони здавались йому величезними рисями, що ревуть і мчать на нього. Не раз, бува, снилося йому, як він у кущах чатує на білку, коли вона спуститься на землю й відбіжить від дерева; але тільки-но кидався він до неї, як вона оберталася в трамвай страшний і грізний, що громадився над ним, наче гора, дзвенів, гримів і плювався на нього вогнем. Або от віл виманював шуліку з неба, і той летів стрілою вниз, падав на нього, але вже це не був шуліка, а той же таки трамвай. А ще

йому снилося, що він у загороді в Красня Сміта. Навколо юрба, і він знає, що буде бій, і не зводить ока з дверей, куди має ввійти його супротивник. Двері відчиняються, і на нього кидається трамвай. Безлік разів привиджувалося таке Білозубові, і щоразу його мучив невимовний жах.

Нарешті настав час, і останній завій, останній пластир — знято. Це був дуже врочистий день. Уся Сієрра-Віста зібралася круг нього. Господар чухав йому за вухами, а він любовно гарчав у відповідь. Господарева дружина назвала його "Спасенним Вовком". Цю назву підхопили інші, і з тої пори жіноцтво не називало його інакше, як Спасенний Вовк.

Він силкувався звестись на ноги, але після кількох невдалих спроб упав. Він нездужав так довго, що його м’язи втратили пружність і силу. Засоромившись цієї кволості, так наче він провинний у чомусь перед богами, Білозуб героїчно напружився і таки встав на всі чотири лапи, похитуючись і перегинаючись із боку на бік.

— Спасенний Вовк! — хором вигукнули жінки.

Суддя Скотт переможно глянув до них.

— Оце ж і ви кажете,— мовив суддя.— Саме те, що я весь час доводив. Жоден собака не зміг би зробити того, що він зробив. Він — вовк!

— Спасенний Вовк,— поправила суддева дружина.

— Так, Спасенний Вовк! — погодився її чоловік.— Віднині я так його й зватиму.

— Йому доведеться знов учитись ходити,— зауважив лікар.— Тож хай зараз уже й починає. Тепер воно йому не пошкодить. Виведіть його надвір.

І Білозуб вийшов з дому, а за ним, наче він король який, поштиво рушили всі мешканці Сієрри-Вісти. Він був дуже кволий і, дійшовши до галявини, знесилився й мусив лягти спочинути.

Потім увесь похід подався далі. З кожним кроком у м'язи йому ніби вливалася сила, і кров швидше текла в жилах. Дійшли до стайні, і там при вході лежала Коллі, а півдесятка товстеньких цуценят вовтузились біля неї на осонні.

Білозуб подивився на них враженим поглядом. Коллі погрозливо загарчала, і він спинився на безпечній відстані. Відон Скотт легенько підштовхнув до нього одне цуценя. Білозуб підозріливо наїжився, але господар його заспокоїв. Коллі, що її тримала котрась із жінок, поглядала на нього насторожено й сердито гарчала.

Цуценя підповзло до Білозуба. Він нащулив вуха і з цікавістю на нього роздивився. Потім вони торкнули одне одного носами, і він відчув, як у морду його лизнув тепленький язичок. Не знаючи сам пощо, він теж висунув язика й облизав цуценяті морду.

Вчинок цей боги повітали оплесками й вигуками захоплення. Білозуб здивувався і непорозуміло видивився до них. Тоді знов кволість його взяла, і він ліг, усе ще нащулюючи вуха; схиливши голову набік, він глядів на цуценя. На превелике невдоволення Коллі, до нього по-підповзали й решта цуценят, і він з поважним виглядом дозволив їм вилазити на своє тіло й перекидатись через нього. Оплески були розворушили в ньому колишню незграбність і ніяковість. Та це тривало недовго. Цуценята й далі собі вовтузилися круг нього, а він, приплющивши очі, спокійно дрімав на осонні.